میژووی ئەدەبی منداڵان

نووسینی: ڕەزا شوان

کۆکردنەوەو ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

سەرچاوە
Serchawe

ئەدەبی منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

زۆر بە کورتی و بە چڕی باس لە (ئەدەبی منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) دەکەین. سەرەڕای ئەوەی داگیرکەری ئێرانی، بە زۆرداری زمانی فارسییان بەسەر گەلی کوردماندا سەپاندووە، خوێندن لە قوتابخانەکاندا تەنها بە زمانی فارسییە، خوێندن بە زمانی زگماکی کوردی قەدەغەیە.. ئەمەش بە پێچەوانەی مافەکانی مرۆڤەوەیە و، بەڵگەیەکی زەقیشە بۆ ڕەگەزپەرستی ڕژێمی ئێرانی.. بێگومان ئەم غەدرە ڕەنگدانەوەیەکی خراپی، لەسەر بیر و دەروون و هەست و چێژی منداڵانی کوردمان بەجێهێشتووە، چونکە بەزۆر بە زمان و بە کەلتوورێک ئاشنایان دەکەن.. کە نامۆن بە لای منداڵانی کوردەوە و، دوورن لە تام و چێژی زمانی کوردی و لە کەلتووری ڕەسەنی کوردیمان، بۆیە بەشێکی زۆر کەمی منداڵانی کوردمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا، بە زەحمەتی دەتوانن چیرۆک و شیعر و بابەتینووسراوی منداڵانبە زمانی کوردی بخوێننەوە .. زیاتر پشت بە دەزگاکانی بیستراو و بینراو دەبەستن .. وەک گوێگرتن لە ڕادیۆ و لە سیدی و لە تەلەفزیۆنە کوردییەکانمان.. بەمەش ناتوانن مەستی حەز و ئارەزووەکانیان ببن.. بەڵام سەرەڕای ئەم تاوان و ناهەقی و نادادپەروەرییەش.. ئێمەی کورد گەلێکی خۆڕاگر و چاوقایمین و، هەردەم داکۆکی لە مانەوە و لە سەلماندنی خۆمان دەکەین ..ئەوە مەحاڵە کە خۆمان بدەین بە دەستی داگیرکەرانەوە .. تا ئێستا کۆمەڵێک لە شاعیران و نووسەرانی ناسراو و دڵسۆزی کوردمان، لە ڕۆژهەڵاتی خۆڕاگری کوردستان دا، منداڵانیان فەرامۆش نەکردوون، بە چیرۆک و شیعر و شانۆ و پەخشانی جوان و شیرین باخچەی ئەدەبی منداڵانیانی کوردیانرازاندۆتەوە .. مژدەی سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵانی کوردیان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ڕاگەیاندووە .. ئەگەر وبوارێکی باشیان بۆ بڕەخسێت، دەتوانن زیاتر گەشە

وتەکان بەم بزووتنەوەیە بدەن و پێشی بخەن .. ئەمە و کورد چ لە باکور یا لە باشوور یا لە ڕۆژهەڵات یا لە ڕۆژئاوای کوردستاندا بژین، کوردستان یەک کوردستانە و، هەمووشمان ڕۆڵەی گەلێکین و،هەر هەموومان یەک چارەنووس و یەک ئایندەمان هەیە .. گەشبینم کە ئایندەیەکی گەشمان دەبێت .. لە ڕاستیدا (ئەدەبی منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان)دا، لە سەردەمی (کۆماری کوردستان)دا گزنگی دا، دەرچوونی (گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد)، بوو بە هەوێن و، بە بەردی بناغەی ئەم بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵانی کورد.

(**گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد** - ١٩٤٦): گەرچی تەمەنی کۆماری کوردستان لە ساڵێک کەمتر بوو، بەڵام لەگەڵ ئەم تەمەنە کورتەشدا، سەرەڕای هەڕەشە و ئەو کۆسپ و تەگەرەکانەی کە لە لایەن ڕژێمی شای گۆڕ بە گۆڕی ئێرانەوە دەخرانە ڕێی گەشەکردن و پێشکەوتنی .. سەرەڕای سنوورداری توانای ئابووری، بەڵام کۆماری کوردستان لەو تەمەنە کورتەی دا، لە هەموو بوارەکاندا گەشە و پێشکەوتنێکیگەورە و بەرچاویبە خۆیەوە بینی .. یەکێک لەو بوارە گرنگانەش، بواری پەروەردەی منداڵان و خوێندن بە زمانی زگماکی کوردی و، بایەخدان بوو بە ئەدەب و ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندنی کوردی .. دیارە ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە پێشەوای هەمیشە نەمر (قازی محەمەد) و کابینەی کۆماری کوردستان .. لە هەوڵی گۆشکردن و پەروەردەکردنی دروست و، ئاراستەکردنی ڕاستی منداڵانی کورد دا بوونە .. چونکە ئەوەیان لە بەرچاو گرتووە، کە منداڵان نەوەی داهاتوون و ڕۆڵ و کاریگەرییان لە ئایندەی کورد و کوردستان دا دەبێت و، درێژەبە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد دەدەن .. بۆیە بە هەستێکی کوردایەتی و مەردایەتی و، بە سۆز و خۆشەویستی بۆ کوردستانی شیرینمان، گۆش و پەروەردەیان دەکردن .. ئەو ڕەنجەشیان بێ بەر نەبوو، چەندین ڕۆڵەی تێکۆشەر و قارەمانی ناسراوی ئەمڕۆمان، چەندین سەرکردەی شەهیدی ڕێی ڕزگاری کوردستانمان، لە قوتابخانەی کوردایەتی کۆماری کوردستان دا، ئەلفوبێی کوردایەتی و کوردستان پەروەری و، خەبات و سیاسەت فێربوون .. هەر لەو کاتەدا بەڵێنیان دا و، سوێندیان خوارد کە درێژە بە ڕێبازە پیرۆزەکەی پێشەوای قارەمان و دڵسۆز(قازی محەمەد) بدەدەن.

گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد، یەکەمین گۆڤاری منداڵانی کوردە، کە بە زمانی شیرینی کوردیمان لە ساڵی (١٩٤٦)دا، لە شاری (مەهاباد)دەرکراو، لە (چاپخانەی کوردستان) دا چاپ کرا.. لەلایەن (قادر مودەرسی) یەوە سەرپەرشی دەکرا کە تەنها سێ ژمارەی لێ دەرچوو .. ژمارەکانی ئەم گۆڤارە گەلێ بابەتیهەمەڕەنگەی ئەدەبی و پەروەردەیی و ڕێنمایی و ڕۆشنبیری و زانیاریی بە سوودی بۆ منداڵانی کوردمان لەخۆگرتبوون .. لە (لاپەڕەی دووەم)ی (ژمارەی یەکەم) ی گۆڤاری گڕوگاڵ، دەقی ئەم نووسراوەمان بەرچاو دەکەوێت: " پێشکەش بە تاقە گوڵی هیوای کوردستان پێشڕەوی منداڵانی کورد بۆ ڕێی زانستی و هونەری ئاغای علی قازی ڕۆڵەیشیرینی حزرت پێشەوای بەرزی کوردستان" .. هەر لە (ژمارەی یەکەم)دا، لە (لاپەڕەی کۆتایی) ئەم گۆڤارەدا، دەربارەی ئامانج لە دەرکردنی گۆڤاری گڕوگاکاڵی منداڵانی کورد نووسراوە: " ئەو مەجەللەیە تەنیا بۆ ڕووناککردنی بیری خوێندەوارانو منداڵانی کوردە "وەکو لە بەشێک لە بابەتەکانی

سەرچاوە Serchawe

ژمارەکانی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) دا دەردەکەوێت، ئامانجی گڕوگاڵ منداڵانی کورد، قووڵکردنی هەستی کوردایەتی و کوردستان پەروەری و، زیاتر شیرین کردنی زمانی کوردیمان بووە، لە لای منداڵانی کوردمان .. گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد، بۆئەو سەردەمە بایەخ و گرنگییەکی زۆریهەبووە، بۆ گەشەکردن و زاخاودانی هۆش و بیر و سۆز و هەستی منداڵانی کوردمان.. ئەمڕو لە باشووری کوردستان دا، ژمارەیەکی زۆری گۆڤاری رەنگاوڕەنگی مانگانە بۆ منداڵانی کورد دەردەکرێن .. بەڵام هەردەم بە شانازیشەوە یادی دەرچوونی یەکەمین گۆڤاری کوردی بۆ منداکان (گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد) دەکەنەوە .. هیوادارینکە دەزگای رۆشنبیری منداڵان لە باشووری کوردستان دا، سەرلەنوێ هەرسێ ژمارەکەی دووبارە چاپ بکەنەوە و، لە ئەرشیفی مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد دا،وەکو بەڵگەیەکی مێژووییبمێنێتەوە.

کۆپی ژمارەی (١ ، ٢) لە ئەرشیفی کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا هەبوو .. کۆپی هەر ئەم دوو ژمارەیە لە لای مێژوونووسی کوردمان دکتۆر (کەماڵ مەزهەر) هەیە، کە ئێستا لە هەولێر دەژی.

ئێستاش چەند گۆڤارێک مانگانە و وەرزی بۆ منداڵانی کورد لە رۆژهەڵاتی کوەرددتان دەردەچن، لەوانە: (دنیای منداڵان - منداڵپارێزی رۆژهەڵاتی کوردستان دەری دەکات)، (نێرگز)، (سروە)، (شۆخ و شەنگ).

ئەمانە ناوی هەندێ لەو شاعیر و چیرۆکنووس و نووسەرە دڵسۆزانەن، کە لەم بوارەدا بەپێی توانایان خزمەتی منداڵانی کوردیان کردووەو دەکەن،لە رۆژهەڵاتی کوردستان دا:

هەژار موکریانی، عەبدولڕەحمان فەهیمی.
عەلیڕەزا محەممەدیان.
- سیمین چایچی.
- سوغرا کەریمی.
- گوڵاڵە ستاوەند.
- ئەمین گەردیگلانی.
- شیلان گیلانی.
- سەلاح نیساری.
- کولسوم عوسمانپوور.
- ئەحمەدی بەهرامی.
- عەبدولقادر قادری.
- فایق باتەش.
- سەلام قادری.

- سەحەر میهرەبانی.
- عەفیفە مەحمودزادە.
- لەیلا ساڵحی.
- خاڵەند ئەحمەدی.
- سۆران حوسێنی.
- یونس ڕەزایی.
- سوارە فەتوحی.
- یوسف فازلی.
- عەلیڕەزا قاسمی فەڕ.
- عەلی سەهامی.
- ڕەزا مەوزوونی.
- مەنوچێهر پۆردێل.
- سەلام پارسا.
- فەریبا کەڵهوڕ.

ئەمانە و چەندین نووسەری تری کوردمان لەم بوارەدا نووسینی هەمەڕەنگەیان هەیە..شایانیباسە و مایەی دڵخۆشییە، ڕێژەیەکی باشی ئەم نووسەرانە لە خۆشکانن .. زۆر بە کورتی نموونە لە نووسینی هەندێ لەو ناوانە دەخەینە بەرچاو:

هەژار موکریانی: ١٩٢٠ - ١٩٩١) ناوی (عەبدولڕەحمان شەرەفکەندی)یە، لە شاری مەهاباد لە دایک بووە و (هەژار) نازناوێتی.. مامۆستا هەژار موکریانی شاعیرێکی گەورە و ناوداری کوردمانە، زمانزانێکی بلیمەت و فەرهەنگسازێکی زیرەک ووەرگێڕێکی زۆر بە توانا بوو، کورد و کوردستان پەروەرێکی تێکۆشەر و ناسراو بوو، چەندین کتێبی لە هەموو بوارەکاندا نووسیوە و چاپی کردوون.. مامۆستا هەژار کۆمەڵێک شیعر و چیرۆکە شیعری جوانیشی بۆ منداڵانی کوردمان نووسیوە، کە بە شێوازێکی شیرین و ناسک، بە کوردییەکی پەتی و ئاسان و ڕەوان و پاراو، بۆیانیداڕشتوون .. ئەمەش دوو نموونەن لە شیعرەکانی مامۆستا هەژار بۆ منداڵان:

بەهار:

زستان نەما، بەهار هات
خۆشی بۆ گوند و شار هات

بولـبول گـەیی بە مرادی
دەخـوێنێ بە ئازادی

پەپـولە لە چـڵ بۆ چـڵ
دەچن بۆ سەیـرانی گـوڵ

جـوانە ئەم چیا و دەشتە
کوردستان وەک بەهەشتە.

یاری.

تۆپی یاریم زۆر خۆش دەوێ یاریم لەبەر چاو ناکەوێ
پیاو بە وەرزش بە هێز دەبێ لای مەردەم خاوەن ڕێز دەبێ
وەرزش مـرۆ ئازا دەکا ئازا وڵات ئاوا دەکا
من لە وەرزشپاڵەوانم ڕۆڵەی ئازای کوردسـتانم.

(ئەمـین گەردیگلانـی) لە دێـی (گەردیگـلان)ی سـەر بە شـاری (سـەقز) لە ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان لە دایـک بـووە، نووسەرێکی ناسراو و، وەرگێڕێکی بە تواناشە، تا ئێستا چەندشاکارە ڕۆمانێکی لە زمانی بێگانەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردیمان .. ئەمانەش تەنها ناوی ئەو کتێبانەن کە کاک ئەمین گەردیگلانی بۆ منداڵان کـورد وەری گێڕاونەتە سەر زمانی کوردی و چاپی کـردوون: (دار و پەپوولە و ڕووبار، کەڵەشێری ورگن، تەپڵی ئاور). تا ئێستا کۆمەڵێک شیعری جوانی بۆ منداڵان داناون .. ئەمە یەکێکە لە شیعرەکانی کاک ئەمین گەریگلانی، بە ناوی (پشیلە)وە:

پشیلە:

پشیلەی جـوانی خـاڵ خـاڵ
تووک نەرم و نۆڵی چاوکـاڵ

گوێ کورت و سمـێڵ قیـتی
وریـا و بەهـۆش و زیـتی

خۆشـە میـاوە میـوات

جـوانە بریقەی چاوت

بە ڕۆژ هـەتا ئێـواران
لەبـن دار و دیـواران

خۆت مات دەدەی لە مشکان
لە جووجـەڵەی مریشکان

دایـم خـەریکی ڕاوی
سمـێڵ قیـتی فـێڵاوی.

(عەلیڕەزا محەممەدیان) بە شێوە زاری ئەردەلانی (سنەیی) دەنووسێ، نووسەرێکی ناسراوی بواری ئەدەبی منداڵانی کوردە، چیرۆکە شیعرە چاپکراوەکەی بۆ منداڵان بە ناوی (ماسی خانم)، چەند جارێک دووبارە چاپکراوەتەوە، زیـاتر لە (٨٠)هەزار دانە لەم کتێبەی فرۆشراوە .. ئەمەش بەشێکە لە چیرۆکەشیعری (ماسی خـانم)ی شاعیر عەلیڕەزا محەممەدیان:

ماسی خانم:

ماسی خـانم نــاو دەریا
چارشــێوی دا بە سەریا

کەفـتە ڕێـگا خرتە خرت
شــیرین شــیرین وردە ورد
* * *
ماسی خـانم کەوشی نەوو
ماڵەکەیـان حـەوشی نەوو
وەختێ چوو بۆ سەر کووجی
چـاوی کەفـتەو بە جی جی

جی جی زەدەواڵـە بوو
منـاڵ ئەو بەرمـاڵە بوو

سەرچاوە Serchawe

وتی قـەزاو لە گیـانم
رێگەی هـەس و ئــەزانم

ماسی کـەوشی لە پـا کـەند
وتی ئیمـرۆ بۆ تـۆم سـەند

ئیـتر بەسیە نەگـری
با بێـژن چـەنی ژیـری.

(عەبدولڕەحمان فەهیمی: ١٩٥٥ - لە ژیاندایە که بە نازناوی (دەرویش) سەقزی ناسراوە، لە شاری (سەقز) لە دایک بووە .. یەکێکە لە شاعیرە ناسراوەکانی بواری نووسینی چیرۆک و شیعر بۆ منداڵان .. تائێستا چەند کتێبێکی بۆ منداڵان چاپ کردووە، لەوانەش: (شادی بۆ منداڵان ـ١٩٩٦ ـ شیعرە، ئاشتی بۆ منداڵان ـ ١٩٩٨ـ شیعرە ، دنیای بێگەرد بـۆ منداڵان ـ ٢٠٠٠ـ شیعرە، ئازار ـ چیرۆکە) ئەمەش نموونەیەکە لە شیعرەکانی کاک عەبدولڕەحمان فەهیمی بـۆ منـداڵان، لەژێـر ناوی (دایە گەورە)دا، کە لە کتێبی (خـۆر و لاولاو)دا بڵاوی کردۆتەوە:

دایە گەورە:

دایـە گەورەم زۆر جـوانە
قـژی دەکـەم بە شانە

پەلکەکـانی دەبەســتم
لە یاریـــدەی ناوەســـتم

چاویلـکەی بۆ دەسڕم
چی پێویست بێ بۆی دەکڕم
دەیشـێلم هێـدی و هێـمن
ئەویش هەڵـناکا بێ مـن

بۆم دەڵێ چیـرۆکی خۆش
خەمـان دەکـا فـەرامۆش

بە لایلایەی خۆشی ئەو
شەو چاوم دەچێتە خەو.

(سیمین چایچی) لە شاری (سنە) لە رۆژهەڵاتی کوردستان لە دایک بووە .. خاتوو سیمین، نووسەر و شاعیرێکی نوێخواز وناسراوی کوردە ..لە بواری ئەدەبی منداڵان دا توانایەکی باڵای هەیە و، شوێن پەنجەی بە تۆخی لەم بوارەدا دیارە، تا ئێستا کۆمەڵێک شیعر و چیرۆکە شیعر و شانۆگەرییجوانی بە شیعرەوە بۆ منداڵاننووسیون .. خۆشی لە تەمەنی چواردە ساڵیدا وەکو ئەکتەرێکی منداڵ لەسەرشانۆدا لە شاری (سنە) دابەشداری لە نواندا کردووە .. سیمین چایچی وەک لە شانۆگەری (تیتیل وبیبیل) دا دەردەکەوێت، تا رادەیەک سوودی لە چیرۆکە فۆلکلۆرییە کوردییەکانمان وەرگرتووە ..سەرەڕای زمانی کوردیش، بە زمانی فارسیش شیعر دەنووسێ و بڵاوی دەکاتەوە ..

ئەمانە ئەو کتێبانەن کە خاتوو سیمین بۆ منداڵانی نووسیون و چاپی کردوون:

١- گۆرانییەکان . کۆمەڵە شیعریەکە بۆ منداڵان.

٢- (تیتیل و بیبیل) شانۆگەرییەکە . کە لە دەقە چیرۆکە ئەندێشەییە کوردییەکەوە(تیتلە و بیبلە) وەری گرتووە و، ئەم بە شیعر دووبارە دایڕشتۆتەوە .. لە لایەن منداڵانی شاری هەولێرەوە لەسەر شانۆدا پێشکەش کرا و، لە تەلەفزیۆندا چەند جارێک نیشان درا.

٣- (شاری ئاشتی و خاڵخاڵۆکە) و (شای مشکان) دوو شانۆنامەن بۆ منداڵان، لە سلێمانی لە ساڵی (٢٠٠٧) دا،چاپیکردووە .. کە (لە بڵاوکراوەکانی چاپ و پەخشی سەردەم) ە.

٤- چیرۆکی جووجەڵە زەرد.

خاتوو سیمین لە ساڵی (٢٠٠١) دا، ئامادەکەری یەکەمین (زنجیرە درامایەکی بووکەڵەیی) بوو، بە ناوی (خرتۆڵ و سەرچۆڵ) کە لە (تەلەفزیۆنیکوردستان) لە (سنە) پێشکەش دەکرا.

دڵنیاین لەوەی کە خاتوو سیمین درێژە بەم خزمەتە پیرۆزەی دەدات، لە بواری ئەدەبی منداڵانی کوردمان ..چاوەڕوانی ئەوەی لێ دەکەین، کە بە بەرهەمی رەنگینتر دڵی منداڵانمان خۆش بکات.

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - رێکەوتی: ٦ی ئاگۆستی ٢٠١٤

سەرچاوە Serchawe

ئەدەبی منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان.

لەو رۆژەوە کە کەمال ئەتاتورک بوو بە فەرمانڕەوای تورکیا، ئەمرۆشی لەگەڵدا بێت،کەمالییەکان و رژێمە یەک لە دوای یەکەکانی تورکیای داگیرکەری باکووری کوردستان، بە شێوەیەکی زۆر دڕندانە و نامرۆییانە، بە ئاگر و بە ئاسن پەلاماری کوردستانیان دا، مەرامی گڵاویان کوردقڕان بوو، لە چەندین شوێنی باکووری کوردستاندا، رەشەکوژی کوردیان کرد و، بە هەزاران رۆڵەی بێ تاوانی کوردیان بە ناڕەوا شەهید کرد، دەستیان لە منداڵ و لە ژن و لە پیریش نە پاراستووە، مەبەستیانسڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەییمان بوو، هەموو رێگایەکیان لە کورد گرتبوو، هەموو دەرگایەکیان لەسەر داخستبوو، نووسین و خوێندنەوە و قسەکردنیان بە کوردی قەدەغەکردبوو، بەڵکو دانیان بە بوونی نەتەوەی کورددا نەدەنا .. ئەوان دەیانەویست جینۆسایدی کەلتوور و داب و نەریتی رەسەنی کوردیشمان بکەن، دەیانەویست زمانی شیرینی کوردیمان لە بەرچاوی منداڵانی کورد بخەن و،سۆز و خۆشەویستیو هابەستەبوونیان بۆ کورد و کوردستان کاڵ بکەنەوە، هەوڵی ئەوەیان دەدا، کە منداڵەکانمان لە گەلەکەمان هەڵبگەڕێننەوە، تەنانەت ئەوەشیان قەدەغەکردبوو، کە ناوی کوردی لە منداڵانی کورد بنێین، لە دایرەی لەدایکبوون و سەرژمێریدا ناوی کوردییان تۆمار نەدەکرد، بە زۆر و زۆرداری زمان و کەلتووری نەریتی تورکییان بەسەر گەلی کوردماندا سەپاندبوو، کە بە لای منداڵانی کوردمانەوە کەلتوورێکی نامۆیە .. هەر بەم

تاوانانەشەوە نەوەستان .. تورکیا بۆ پشتگوێ خستنی باکووری کوردستان،سیاسەتێکی نامرۆییانەیان دەرهەق بە گەلی کوردمان پەیڕەوی دەکرد، سیاسەتی برسی کردن و بێکاری و هەژاری و نەخوێندەواری و بێ خزمەتگوزاری و پەراوێزکردنی شار و شارۆچکە و گوندەکانی باکووری کوردستان .. کە تا ئەمڕۆش رەنگدانەوە و ژەنگی ئەم پەراوێزکردن و سیاسەتەناڕەوا و نایەکسانی ناداد پەروەرییەی تورکیا،بە زەقی بە هەموو شار و شارۆچەکانی باکووری کوردستانەوە دیارن، کە دەستی خزمەتگوزاری وئاوەدانی و خۆشگوزەرانی وپێشکەوتنیان بۆ درێژ نەکردوون .. زۆریش بە زەحمەت لە گوندەکانی باکووری کوردستاندا قوتابخانەیان دەکردەوە .. بۆ ئەوەی منداڵانی کوردمان فێری خوێندن و نووسین نەبن و چاویان نەکرێتەوە .. تا ئەم زووانەش بە زۆرداری، لە کاتی ریزبوونی دەستپێکردنی خوێندنی رۆژانەدا،

دەبوایە منداڵانی کورد دەقی ئەم دروشمە رەگەزپەرستییەی تورکیایان، بە زمانی تورکی بوتایەتەوە:

(من تورکم.. دایکم تورکە.. باوکم تورکە.. داپیرەم تورکە.. باپیرەم تورکە.. بنیادەم تورکە .. کۆماری زۆر بژی.. بژی.. بژی.. بژی.. کۆماری زۆر بژی)..

ئەمەو هەر لە پۆلی یەکەمینی سەرەتاییەوە، دەبوایە منداڵانی کورد بە زمانی تورکی فێری ئەم رستەیە ببوونایە و، شانازییان بەوەوە بکردایە، کە تورکن و رۆژانە لە پۆلدا چەندین جار پێیان دووبارە دەکردنەوە: " شاد ئەوکەسەیە کە بڵێت من تورکم " مەبەستی کەمالیزم و شۆڤێنیزم و تورانیەت ئەوە بوو، کە منداڵانی کورد بە تورک بکەن و، هەستی کوردایەتی و سۆز و پەرۆش و خۆشەویستییان بۆ کوردستان، لە دڵی منداڵانی کورد کاڵبکەنەوە و، زمانی شیرینی کوردییان لەبەرچاو بخەن، لە کەلتوور و لە داب و نەریتی رەسەنی کوردیمانهەڵیان بگەڕێننەوە و،نکوڵی لە کورد و کوردستان بوونی خۆیان بکەن .. تورکیا چەندین مێردمنداڵ و لاوی کوردیان کوشت و لە سێدارەیان دان، تەنها لەبەر ئەوەی ئەو کە دروشمە رەگەزپەرستتەی سەرەوەیان نەدەوتەوە..بە سەدان لاوی کوردیشیان بە تۆمەتی هەڵبەستراوی (ناپاکی لە دەوڵەت)یا (تاوانی جوداخوازی) لە سێدارە دان، بە هەزاران لاو و منداڵ و هەرزەکاری کوردیان گرت و، لە زیندانییە سامناکەکانی تورکیادا، رۆژانە بە دڕندەترین شێوە، ئەشکەنجە و ئازاری جەستەیی و دەروونیان دەدان، تەنها لەبەر ئەوەی کە کوردن و، تامەزرۆی ئازادی و ئاشتی بوون .. تا ئەمڕۆش ئەمڕۆش، بەندیخانەکانی تورکیا پڕن لە منداڵ و مێردمنداڵی کورد، بەشێکی زۆریان تووشی نەخۆشی دەروونی و جەستەیی بوونە .. تورکیا تا ئێستا رێی بە تیمەکانی مافەکانی مرۆڤ نەداوە، کە سەردانی گرتووخانەکانیان بکەن، تا ئەو تیمانە راستییەکان بۆ جیهان ئاشکرا بکەن.. تورکیا تۆقی لە منداڵانی کورد چووە، لەوەی کە گەورە ببن و ببنە کوردستان پەروەر و، رێی کوردایەتی بگرنەبەرە .. بۆ نموونە منداڵێکی کوردی تەمەن (١٢) ساڵانیان لەسەر ئەوە زیندانی کرد، تەنها لەبەر ئەوەی ئەو منداڵە کوردە، دوو پەنجەی دەستی راستی لە شێوەی ژمارە (٧) دا بەرزکردبۆوە، وەکو تاوانبارێک سزای ئەم منداڵە دڵپاکەیان..؟!

بەڵام سەرەڕای ئەو هەموو تاوانانە، سەرەڕای هەڕەشەکانی تورکیا.. نەیان توانی چۆک بە گەلی کوردمان دادەن، نەیان توانی سوڕانەوەی ڕەوڕەوەی بۆ پێشەوەچوونی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد رابگرن، بەڵکوبە پێچەوانەی نیازگڵاوی ئەوانەوە، کورد سوورتر بوو لە خەبات و تێکۆشان و،لە خۆڕاگری و کۆڵنەدان،لە بەرگریکرن و بەرخودانی.. تا ئەو ڕۆژەی گەلی کوردمان دەگات بە مافە ڕەواکانی خۆی،وچان نادات و درێژە بە خەبات و شۆڕشی ڕزگاریخوازی دەدات .. بە دڵنیاییە هیچ گەلێک ڕەنجبێوەر نابێت، ئەگەر تێ بکۆشن و قوربانی بدەن و، سووربن لەسەر هێنانەدی مافەکانیان .. ئەمڕۆبێت یا سبەی بەدەستی دەهێنێت .. گەشبینم و باوەڕم بە خۆمان هەیە، کە ئێمەی کورد ڕۆژ لە دوای ڕۆژ، زیاتر لە هێنانەدیی هیوا خواستەکانمان نزیک دەبینەوە .. سەرکەوتن بۆ کورد و کوردستان دەبێت .. ملکەچکردن و ڕسوابوونش بۆ داگیرکەرانی کوردستان دەبێت..

دەبێ تورکیا خۆی گێل نەکات و، ئەوە بزانێت کە کێشەی کورد، کێشەیەکی سیاسی و نەتەوەییە، کێشەی گەلی کوردی ماف زەوتکراو و،کێشەی داگیرکردنی نیشتمانەکەی کوردستانە .. تا دەست لە کوردستان هەڵنەگرن و، ئەو مافە زەوتکراوانە بۆ کورد نەگەڕێننەوە .. نە تورکیا و نە ئێران و نە سوریا و نە عێراق، ناتوانن بە ئارمی بژین .. بە چارەسەرکردنی ئەو دووکێشەیە، هەموو کێشەکانی تریش چارەسەر دەبێت .. تورکیا گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی کە هەرگیز ناتوانی لە ڕێی لەشکرتاری و بە کارهێنانیهێزەوە، کۆڵ بەکورد بدات .. کێشەی کورد بە دیالۆک و، بە دانان بە مافەڕەواکانی، بە بەڕێوەبردنی کوردستان لە لایەن کوردە، بە ڕێزگرتن لە خواست و ئیرادە نزیکەی (٢٥) ملیۆن کورد لە باکووری کوردستاندا چارەسەر دەکرێت .. جواهیر لال نەهرۆ لە کتێبەکەیدا (چاوپێخشانێکبە مێژووی جیهاندا) ئامۆژگاری ئەتا تورکی کرد، کە گەلێکی وەکو گەلی کورد کە ئامادەی قوربانی دان بێت، ئەوە مەحاڵە بە زەبر و هێز لەناوببرێت .. گەلی کورد لە هەموو ڕوویەکەوە پیاوەتی و چاکەیەکیزۆری بەسەر گەلانی تورک و عەرەب و فارسەوە هەیە .. بەڵام زۆر بەداخەوە ڕژێمە ڕەگەزپەرست و دیکتاتۆرەکانی ئەم گەلانە، لە جیاتی پێزانین و سوپاسی گەلی کوردمان بکەن ..زۆر بە ناپیاوی و بە داگیرکردنی خاکی کوردستان و، بە چەوسانەوە، بە گرتن و بە کوشتن، بەبە تاڵانی بردیسامانمان،بە ڕاگواستنەوە، بە کاولکردنی کوردستان، بە کیمیاباران، بەئەنفال کردن، ڕەشەکوژی و کۆمەڵکوژی،بە ئاگر و ئاسن، بە هەموو شتێکی ناشیرین و ناڕەوا و قێزەوەن و نەشیاو .. پاداشتی پیاوەتی و چاکەکانمان دەدەنەوە .. ئەمەیە ڕەوشتی پێنەزان و سپڵەکان.

دێینە سەر مەبەستی نووسینەکەمان، کە چاوپێخشاندنێکە بە مێژووی ئەدەبی منداڵانی کوردمان لە باکووری کوردستاندا .. لە کۆن و لە ئەمڕۆدا، بە دەیان کەڵە شاعیر و نووسەر و چیرۆکنووس و ڕۆماننووس و ڕۆژنامەنووس و هونەرمەند و ڕۆشنبیری گەورە و بە ناوبانگ، بە دەیان کورد و کوردستان پەروەری ناودارمان، لە باکووری کوردستاندا هەڵکەوتوون، کە بەزمانی شیرینی کوردی بابەتەکانیان نووسیون، تەنها بەشێکی کەمیان نەبێت، کە بە زمانی تورکیدەنووسن، تەنانەت ئەم

بەشـەش بە هەسـتێکی کوردانەوەدەنووسـن و، نـاوەڕۆکی بابەتەکانیشـیان دەربـارەی کـوردن .. هەنـدێ لەم شـاعیر و نووسەرانەمان کۆچیان کردووە، بەڵام بەرهەمە نایابەکانیان نەمری و شانازی و ڕێزی پێ بەخشیون .. بەشێکی زۆریشیان لە ژیاندان و .. درێژە بە نووسین و بە داهێنانی ئەدەبی دەدەن،

ئەمانە ناوی بەشێکە لەو شاعیر و نووسەر و هونەرمەندانەی باکووری کوردستانی شیرینمان:

– فەقێ تەیران.
– ئەحمەدی خانی.
– مەلای جەزیری.
– مەلا مەحموودی بایەزیدی.
– مەلا ئەحمەد نامی.
– ئەمین عالی بەدرخان.
– جەلادەت بەدرخان.
– کامەران بەدرخان.
– ڕەوشەن بەدرخان.
– سەعید نەورەسی (بدیع الزمان)،
– میقداد مەدحەت بەدرخان،
– قەدری جەمیل پاشا،
– ئوسمان سەبری،
– فورات چەلەبی،
– یەشار کەمال،
– سەبری بۆتانی،
– مەحموود باکسی،
– محەمەد ئوزون،
– محەمەد ئەمین بوزئەرسەلان،
– فورات جوری،
– سلێمان دەمیر،
– موسا عەنتەر،
– حوسین مەتی،
– یلْماز گۆنای،
– ڕەمەزان ئالان،

- رۆژن برناس،
- ئەسما ئوچاک،
- حامید ئامەدی

(یەکەمین خۆشنووسی جیهان)،یلماز ئۆداباشی، ئەحمەد کایا، فلیت توتانی، ئەمینە ئیڤدال، ... ئەمانە و بە دەیان شاعیر و نووسەر و رۆشنبیری و هونەرمەند وناوداری ترمان لە باکووری کوردستاندا هەن).

هەر باسێک، کە دەربارەی رەوتی سیاسی و ئەدەبی و رۆشنبیری و رۆژنامەگەری و کوردایەتی و خەبات و تێکۆشان و شۆڕش لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی کوردستاندا بکرێت .. پێویستە بە ئەوپەڕی شانازی و رێزەوە، باس لە رۆڵی گرنگ و،لە بەرخودانی (بنەماڵەی بەدرخانییەکان) بکرێت، لە راستیداهەمووان قەرزاری رۆڵی سیاسی و رۆشنبیری و تێکۆشانی رابەرانی تێکۆشەر و دڵسۆزی بەدرخانییەکانین .. ئەوان پێشڕەو و چراهەڵگریبزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد بوون .. ئەوان بناغەی رۆشنبیری و رۆژنامەگەری و راگەیاندنی کوردییان دانا، تا ئەمڕۆش کارتێکردنی رۆڵی بەدرخانییەکان، لە بە بزووتنەوەی رۆشنبیری و رزگاریخوازی کورد دا دیارە .. نەوەی ئەمڕۆمان شانازییان پێوە دەکەن و بە ئەوپەڕی رێزەوە رۆڵ و تێکۆشان و قوربانیدانی بنەماڵەی بەدرخانییەکان لە بەرچاو دەگرن و، هەردەم یادیان دەکەنەوە .. ئەوان شایانی زۆر لەوەش زیاترن.

- **میر بەدرخانی بۆتان:** (١٨٠٣ - ١٨٦٨)**یەکەمین دامەزرێنەری بنەماڵەی بەدرخانییەکانە** .. لەم بنەماڵە تێکۆشەری کوردمان، بە دەیان سەرکردە، شاعیر، نووسەر، رۆشنبیر، سیاسەتمەدار، رۆژنامەنووس، زمانەوانی، فەرهەنگساز، چالاکوانی ژنان، دیبلۆماسی، هونەرمەند، تێکۆشەر، شۆڕشگێڕ، مامۆستای بەرز و ئەکادیمی ناودار و پایە بەرزیان تیا هەڵکەوتوو، کە رۆڵێکی گرنگ و بەرچاویان لە هەموو بوارەکاندا هەبووە، خزمەتێکی زۆری دۆزی کوردیان کردووە..ئەگەر دڵسۆزی و بەتەنگەوەهاتنی بەدرخانییەکان نەبوایە، زمان و نووسین و کەلتووری کوردیمان بەرەو کاڵبوونەوە دەچوون .. بەدرخانییەکان رۆڵێکی گرنگیان لە پاراستنی زمانی کوردی و لە گەشەکردنی رۆشنبیری و راگەیاندنی کوردیدا هەبوو،

بۆ یەکەمین جار چەند گۆڤار و رۆژنامەیەکیان بە زمانی کوردی لە ئەستەمبوڵ و،لە دیمەشق دەردەکرد، لەوانە:

- **گۆڤاری کوردستان:** ١٩١٩ - ١٩٢٠).
- **رۆژنامەی رۆژا کورد:** (١٩٤٣ - ١٩٤٦).
- **رۆژنامەی ژین:** (١٩١٩).
- **گۆڤاری رووناهی:** (١٩٤٢ - ١٩٤٥).
- **گۆڤاری هاوار:** (١٩٣٢ - ١٩٤٣).

سەرچاوە Serchawe

– **ڕۆژا نو:** (١٩٤٣ - ١٩٤٦).

– **ڕۆژنامەیستێر:** (١٩٤٣ - ١٩٤٥).

- **گۆڤاری ئومێد ..(کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی) شیان، دامەزراند. بە دەستپێشخەری بەدرخانییەکان (کۆمەڵەی هیوا – لە ئەستەمبوڵ) دامەزرا، هەر لەسەر دەستی ئەمانیش بوو، بۆ یەکەمین جار، یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی کە "ڕۆژنامەی کوردستان" بوو .. یەکەمین ژمارەی لە (٢٢ - ٤ - ١٨٩٨) لە شاری قاهیرەی پایتەختی میسردا لە لایەن ڕۆژنامەنووس میر (مەدحەت بەدرخان) ەوە دەرکرا.. ڕۆڵی بەدرخانەییەکان لە پێشخستنی بزووتنەوەی ئەدەبی و ڕۆشنبیری کوردیمانەو سەردەمەدا، ڕۆڵێکی گرنگ و، پێویستییەکی پیرۆزی نەتەوەییمان بوو .. پێویستە لە لایەن کەسانێکی ئاکادیمی و شارەزاوە، بە وردی باس و لێکۆڵینەوە لە ڕۆڵی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و زمانەوانی و پەرەپێدانی هەستی کوردایەتی بەدرخانییەکان بکرێت و بنووسرێتەوە، ئەوەی تا ئەمڕۆ نووسراوە لە بارەی ڕۆڵی بەدرخانییەکانەوە، لە ئاستی گرنگی ڕۆڵ و قوربانیدانی بەدرخانییەکاندا نین .. دەبوایە تا ئیستا لە لایەن خوێندکارانی کوردمانەوە، چەند ماستەرنامە و دکتۆرانامە، لە بارەی ڕۆڵی بەدرخانەییەکان و، دەستپێشخەرییان لە سەرهەڵدان و، لە پێشخستنی ڕۆشنبیری و، ڕۆژنامەگەری کوردی و، لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد دا بیان نووسیبایە.**

ئەمانە ناوی بەشێکن لەو تێکۆشەرە بەدرخانییانە، کە هەر یەکەیان لە بوارێک یا زیاتردا، ڕۆڵیان لە خەبات و، لە خزمەتەی گەلەکەماندا هەبووە، لە لاپەڕە زێڕینەکانی مێژووی پڕ لە شانازی و شکۆداری کورد و کوردستان دا ناویان تۆمارکراوان:

– **ئەمین عالی بەدرخان،**
– **جودەت بەدرخان،**
– **کامەران بەدرخان،**
– **سورەیا بەدرخان،**
– **عەبدولڕەحمان بەدرخان،**
– **میقداد میدحەت بەدرخان،**
– **ڕەوشەن بەدرخان،**
– **عەبدولڕەزاق بەدرخان،**
– **یوسف کامیل بەدرخان،**
– **میقداد مەدحەت بەدرخان،**
– **لەیلا بەدرخان،**
– **عەلی بەدرخان،**
– **عەبدولوەهاب بەدرخان،**

سەرچاوە Serchawe

– حەمید بەدرخان، ... هتد)

تەنهاش بۆ بە بیرهێنانەوە ئاماژەمان بەو کورتە باسەکرد .. دێینە سەر ناوی ئەو شاعیر و چیرۆک نووسانەی، کە بابەتی شیعر و چیرۆکیان بۆ منداڵانی کوردمان نووسیوە و، بەردی بناغەی ئەدەبی منداڵانی کوردیانلە باکووری کوردستان داناوە.

– ئەحمەدی خانی: (١٦٥٠ - ١٧٠٧) کە خاوەنی شاکاری جیهانی، چیرۆکی(مەم و زین) ە، ناوی تەواوی (ئەحمەد ئەلیاس رۆستەم) ە، کەڵەشاعیر و دانا و بیرمەند و زمانزانێکی هەمیشە نەمری کوردە، خانی لە ساڵی (١٦٨٢) دا، کتێبێکی بە ناوی (نوبارا بچووکان) واتا (نۆبەری بچووکان) کە لە زۆر سەرچاوەشدا، بە (نوبەهارا بچوکانـ نەوبەهاری بچووکان) و بە (نوبهارا بچوکان) ناوی دەبەن، بەڵام نووسەری کوردمان (محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان) بە (نوبارا بچوکان) واتە (نۆبەرەی بچووکان) ناوی بردووە. هەریەکەش لە دکتۆر (کەماڵ فۆئاد) و پرۆفیسۆر (عیزەدین مستەفا رەسول) یش، لەسەر ئەو رایەن کە (نوبارا)ە .. لە دەقی پێشەکییەکەی(نوبارا بچوکان) دا، کە ئەحمەدی خانی، خۆی (نوبارا بچوکان)ی نووسیوە .. مەبەست و واتاکەی ئاشکرا و روونە کە (نۆبەرەی بچووکان) ە، نەک (نوبهارا بچووکان).

(نوبارا بچوکان)ی ئەحمەدی خانی، بریتییە لە فەرهەنگەشیعرێکی فێرکردنی زمان، بۆ منداڵانی کورد، کە لە (٢١٦) دێڕە شیعر و، لە (١٣) پارچەدا پێکهاتوە، کە بریتییە لە (وشەی عەرەبی) و ماناکەی بە (وشەی کوردی)، لە نزیکەی (٩٠٠) وشەی عەرەبی و (٧٠٠) وشەی کوردی پێکهاتووە. خانی بۆیەش بە شیعر دایناوە، چونکە لەبەرکرنیان ئاسانتر و خۆشترە بۆ منداڵان، پێشەکی و کۆتاییەکەشی بە پەخشانی سەروادار دارِشتوون .. کتێبی (نوبارا بچوکان) یەکەمین فەرهەنگەشیعری عەرەبی و کورییە بۆ منداڵان، رەنگە ئەحمەدی خانی لەو روانینەوە لە زمانی عەرەبی روانی بێت، کە زمانی قورئان و زمانی ئایینی ئیسلام بووە .. ئەحمەدی خانی شاعیرێکی نەتەوەی کوردە و، کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراو بوو، لەو سەردەمەدا، ئەو خوازیاری سەربەخۆیی کوردستان بووە، گەلی کوردی لە گەلانی تورک و عەرەب وفارس بە کەمتر نەزانیوە .. وەکو ئەوان دەبێ کوریش خاوەنی ماف و دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی بێت .. هەر وەکو لە پێشەکی (نوبارا بچوکان) دا هاتووە، ئەحمەدی خانی ئەم کتێبەی بۆ ئەو منداڵە کوردانە داناوە، کە ئارەزووی فێربوونی زمانی عەرەبییان هەبوو، هەروەها بە خوێندنەوەی وشە کوردییە هاوماناکانی وشە عەرەبییەکان، زمانە کوردییەکەشیان بە هێزتر و دەوڵەمەنتر بووە، سامانی وشەکانیشییان زیاتر بووە، ئەم کتێبە پڕە لە ئامۆژگاری و لە رێنمایی بەسوود و لە رەوشت و لە ئاکاری جوان، بۆ ئاراستەکردنی باشیمنداڵانی کوردمان .. (نوبارابچوکان)بوو بە کتێبی خوێندنەوەیفەقێکان، لە مزگەوتەکان و لە قوتابخانە ئایینییەکانی کوردستاندا دەخوێندرا و بڵاودەبۆوە .. ئەحمەدی خانی خۆشی مەلا و مامۆستایەکی شارەزا و زانا و دانا بوو، لە مزگەوت و لە قوتابخانە ئایینییەکانی شاری (بایەزید) دا، وانەی کوری و عەرەبی بە فەقێکان و بە

سەرچاوە
Serchawe

منداڵانی کورد دەوتەوە.

کتێبی (نوبارا بچوکان) بە دەستپێکردنی شیعری فێرکردنی نووسراوی ئەدەبی منداڵانی کورد دیاری کراوە .. بە یەکەمین کتێبی شیعری فێرکردن بۆ منداڵانی کورد دادەنرێت، (شیعری فێرکردن) یش بە بەشێک یا بڵێین بە لقێک لە لقەکانی شیعر بە گشتی و، شیعری منداڵان بە تایبەتی دادەنرێت .. بە بۆچوونی دکتۆرە (شوکریە رەسوڵ) یش، (نوبارا بچوکان): " کۆنترین شیعری فێرکردنە لەئەدەبی منداڵانی کورد دا".

کتێبی نۆبارا بچوکان، چەندین جار و لە چەندین شوێندا، دووبارە و چەند بارە، جار لە دوای جاریش باشتر و جوانتر چاپ کراوەتەوە .. ئەمانە ناوی هەندێ لەو شوێنانەن لەگەڵ ساڵی چاپکردنی کتێبی نوبارابچوکان: (ئەستەمبوڵ : ١٨٩٢)، (بەرلین : ١٩٠٣)، (دیمەشق : ١٩٤٥)، (بەغدا : ١٩٧٩) .. بۆ یەکەمین جاریش لە ساڵی (١٩٢٦) دا، لە باشووری کوردستاندا، لە چاپخانەی (رەواندوز) لە لایەن بەهەشتی (حوسێن حوزنی موکریانی) یەوە چاپ کرا، لە ساڵی (١٩٣٦) دا، لە لایەن شاعیر و فەیلەسوفی گەلەکەمان (پیرەمێرد) ی نەمرەوە، لە چاپخانەی (ژین)لە شاری (سلێمانی) دا چاپکرایەوە .. لە چەند شوێنی تریشدا چاپکراوەتەوە ..

ئێمە تەنها ئامژە بە سێ دێری پێشەکییەی نوبارا بچوکان دەدەین:

ژ پاش حەمد و صەلەواتانان
ئەم چەند کەلیمەتە ژ لوغاتان

ڤێک ئێخستن ئەحمەدی خانی
ناڤی نوبارا بچوکان لێ دانی

نە ژ بۆ صاحب (رواجان)
بەلکو بۆ بچوکێت کرمانجان.

ئەحمەدی خانی، هانی منداڵانی کورد دەداو داوایان لێ دەکات کە بخوێنن و هەوڵدەن، چونکە بەبێ کۆشش کردن و خۆماندوونەکردن، ناگەن بە مەرام و ناناسرێن و ناوبانگ دەرناکەن .. دەڵێت:

حەتتا تو دەور و دەرسان نەکەی تکرار و مصروف
د دنیایی تو نابی نە مەشهوور و نە مــەعروف.

ئەگەر ئەم کتێبەی ئەحمەدی خانی (نوبارا بچوکان) بۆ منداڵان، بە سەرەتای سەرهەڵدانی ئەدەبی نووسراوی منداڵانی کوردمان لە کوردستاندا دابنێین، کەواتە ئێمەی کورد لە مێژووی ئەدەبی تازەی منداڵان لە جیهاندا، (ئەدەبی منداڵانی کورد) ئەوەندە لە (ئەدەبی منداڵانی وڵاتانی ئەوروپا) دوا نەکەوتووین، بەڵکو هاوسەردەمین لەگەڵ ئینگلتەرا، دانیمارک، بولگاریا، لەگەڵ میسریشدا، کە لەم وڵاتانەشدا، لە ساڵانی (١٨٠٠ تا ١٩٠٠) بە دواوە، ئەدەبی منداڵان،لێیاندا سەری هەڵداوە.

ئەگەرچی نووسەری بە ناوبانگی فەرەنسی (چارلز پیرۆ: ١٦٢٨ - ١٧٠٣) لە ساڵی (١٦٧٩) دا، لەژێر ناوی (چیرۆکەکانی دایە قازم) دا، کتێبێکی بۆ منداڵان بڵاوکردەوە، کە بە یەکەمین کتێبی منداڵان دادەنرێت، ئەم کتێبە کۆمەڵە چیرۆکێکی خۆشی لە خۆگرتووە وەکو: (ساندرێلا، شۆخە نووستووەکە، ریش شین، پشیلەی چەکمەلەپێ، جنۆکە)، بەڵام چارلز پیرۆ، لە رووی نەهات کە بە ناوی راستی خۆیەوە بڵاوی بکاتەوە، لە ترسی ناوبانگ زڕان و، تانە و توانجی خەڵکی و، پایەنزم بوونەوەی ئەدەبی ـ کە تا ئەو کاتە، نووسین بۆ منداڵان پایە نزمی و شەرمەزاری و کات بە فیڕۆدان بووە ـ بۆیە بە ناوی (بیرودار مانکور) ی کوڕە بچووکەکەیەوە بڵاوی کردەوە ، ئەم کتێبە یەکەمین نۆبەری چاپکراوی چارلز پیرۆ بوو بۆ منداڵان، ئەم کتێبە نەک هەر لە فەرەنسادا بەڵکو لە زۆر لە وڵاتانی کەشدا، ناوبانگێکی زۆری دەرکرد و، پایەی ئەدەبی منداڵانی زۆر بەرزکردەوە، بۆیە چارلز پیرۆ دووەمین کتێبی بۆ منداڵان لە ژێر ناوی (مەتەڵ و چیرۆکەکانی رابردوو)ی بە ناوی تەواوی خۆیەوە بڵاوکردەوە . بەڵام شاعیری کوردستان (ئەحمەدی خانی) بە شانازییەوە کتێبەکەی (نوبارابچوکان)ی بە ناوی خۆیەوە بڵاوکردەوە، چونکە ئەحمەدی خانی، منداڵانی بە بەشێکی گرنگی گەلەکەی دەزانێ، ئەو کتێبەی بە تایبەتی بۆ دانان .. هەریەکەش لە (شێخ مارفی نۆدێی: ١٧٥٢ - ١٨٣٧)، کە فەرهەنگەشیعری (ئەحمەدی) یبە زمانی (عەرەبی - کوردی) داناوە .. هەروەها نووسەری شەهیدیشمان مامۆستا (شاکیر فەتاح : ١٩١٤ - ١٩٨٨) فەرهەنگەشیعرێکی وشەی (ئینگلیزی ـ کوردی) بۆ منداڵان داناوە، هەردووکیان لە هاوشێوەی (نوبارا بچوکان)ی ئەحمەدی خانی دایان ناون.

– ئەمین عالی بەدرخان: (١٨٥١ - ١٩٢٦) **ناوی تەوای (محەممەد ئەمین عالی بەدرخان) ە، زیاتریش بە (ئەمین بەگ عالی بەدرخان) ناسراوە،** کوڕی (میر بەدرخان)ە، باوکی (سورەیا وجەلادەت و د. کامەران بەدرخان)ە. (مێجەر نۆئیل) کە دوستایەتی لەگەڵ ئەمین بەدرخان دا هەبووە، دەڵێت: " ئەمین عالی بەدرخان، لە پیاوە دیارەکانی ماڵباتی بەدرخانەییەکانە و، پیاوێکی باڵابەرز و سوور و سپی بوو، دووربین بوو، کاریگەرییەکی زۆری لەسەر کوردەکان هەبوو، بە تایبەتیش کوردەکانی بۆتان " .. دکتۆرە (شوکریە رەسول) یش دەڵێت: " ئەمین عالی بەدرخان مامۆستای بیانی دەهێنایە

سەرچاوە Serchawe

ماڵەوە، تاوەکو منداڵەکانی فێری زمانی بێگانە بن و، لایەنی هزری و رۆشنبیرییانی فراوان دەکرد، چونکە خۆی زمانی بێگانەی دەزانی و حەزی لە کەلتوور و مێژوو و ئەدەبیات بوو، وەک دەڵێنجاروبار دەستی نووسینی لە شیعر دانانـدا هەبووە". ئەمین بەدرخان قوتابخانەی کردۆتەوە بۆ ئەوەی منداڵانی کورد فێری خوێندن ببن و، بە سۆز و هەستی نەتەوایەتی گۆش و پەروەردەیان بکەن .. هەر ئەمیش بوو کە (کۆمەڵەی هاوکاری و گەشەپێدانی کوردستان ـ جمعية تعاون و ترقي كوردستان) ی دامەزراند .. ئەمین عالی بەدرخان، شیعری بۆمنداڵان، نووسیوە، پارچە شیعرێکی هەیە بە ناوی **(دەلالیا زاروان: دەلالیا زارۆکان)واتا (نازی منداڵان)** کە لە حەوت کۆپلە پێک هاتووە، کەئەمین عالی بەدرخان، لە ساڵی (١٩٠٦) دا لە (ئەسپارتە) ی یۆنانی نووسیوێتەوە، چونکە باوکی لەسەر چالاکی کوردایەتی و کوردستان پەروەری دوورخرابۆوە بۆ یۆنان ..ئەم لاواندنەوە بە پیتی لاتینی نووسیوێتی .. بۆ یەکەمین جار شیعری (دەلالیا زاروان) لە ژمارە (٦)ی (گۆڤاری کوردستان) کە لە رۆژی (٢٢ - ٤ - ١٩١٩) دەرچووە، بە ناوی (زینۆ) وە، بڵاوکراوەتەوە، بەڵام دەقی هەمان شیعر لە ژمارە (٥)ی (گۆڤاری هاوار) دا، کە لە رۆژی (٢٠ - ٧ - ١٩٣٢) دەرچووە، هەر بە هەمان ناونیشان (دەلالیا زاروان) ئەمجارەیان بە ناوی تەواوی (ئەمینعالی بەدرخان) ەوە بڵاوکراوەتەوە، کەواتە (زینۆ) ناوێکی خوازراوی ئەمین عالی بەدرخان بووە، هەر لە ژمارە (٥)ی گۆڤاری هاواردا، پارچەپارچە شیعرێکی تری ئەمین عالی بەدرخان هەیە بە ناوی (لۆریا بەدرخان) واتە (لاوانەوەی بەدرخان).. کە لە شێوەی لایەلایە و لاواندنەوەدایە .. دەشێ (ئەمین عالی بەدرخان) ئەم پارچە شیعرەی، بۆ لاواندنەوەی (کامەران بەدرخان)ی کوڕە بچووکی نووسیبێت.. (گۆڤاری هاوار) لە ساڵی (١٩٣٢ - ١٩٤٣) لە شاری (دیمەشق - سوریا) دەردەچوو، خاوەن و سەرنووسەری هاوار (جەلادەت بەدرخان) بوو .. (٥٧) ژمارەی لێ دەرچوو، ئەگەر (شیعری فێرکردن)ی لێ دەربکەین .. ئەم پارچە شیعرەی(ئەمین عالی بەدرخان)، بە سەرەتای شیعری نووسراوی کوردی بۆ منداڵانی کورد دادەنرێت و .. بە سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵانی کورد لە کوردستان دا دادەنرێت .. دوابەدوای ئەم شیعرە، لە لایەن شاعیران و نووسەرانی تری کوردەوە، لە گۆڤار و لە رۆژنامەکانی ئەو سەردەمە و، بە دواوە، چەندین شیعر و چیرۆک بۆ منداڵان نووسراون و بڵاوکراونەتەوە .. بەڵکو زۆربەی گۆڤار و رۆژنامەکان، پانتاییەکی باشیان بۆ ئەدەبی منداڵان تەرخان کردبوو.

ئەمەش دوو کۆپلەی یەکەم و دووەمی ئەو حەوت کۆپلە شیعرەی (لۆریا بەدرخان)ە، لە دانانی میر (ئەمینعالی بەدرخان)ە:

بنڤە خوشیا دل و دوو چاڤان
دادێ ژ تە هەر روو نەگەهبان
وا زوو مەزن ببی بەدرخان
بنڤە کەزیا من بنڤە لۆ لۆ

هشیار مەبە نهۆ نە قنجە
مەهدک ژ تەرا بزانە گەنجە
بێخەو مەبە باشیبا وێ ڕەنجە
بنڤە کەزیا من بنڤە لۆ لۆ.

– میر جەلادەت بەدرخان: (١٨٩٣ - ١٩٥١) نووسەر و ڕۆژنامەنووس و زمانزان و دیپلۆماسی و شۆڕشگێڕ و کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراوی گەلەکەمان بوو، بێجگە لە زمانی دایکی زمانی کوردی، ئەم زمانانەشی بە باشی دەزانی: تورکی، ئینگلیزی، عەرەبی، فارسی، فەرەنسی، رووسی، یۆنانی .. سەرنووسەر و بەڕیوەبەری گۆڤاری هاوار بوو کە لە ساڵی (١٩٣٢ - ١٩٤٣) دەردەچوو، تێکڕا (٥٧) ژمارەی لێ دەرچوو، بە پیتی لاتینی و ئارامی کوردی و عەرەبی، بەشێوەزاری کرمانجی سەروو و خواروو و بە زمانی کوردی و عەرەبی دەردەکرا، گۆڤاری هاوار رۆڵێکی گەورەی رۆشنبیری و ئەدەبی و سیاسی و نەتەوەیی هەبوو .. لە دوای گۆڤاری هاوار، میر جەلادەت عالی بەدرخان، سەرنووسەر و بەڕێوەبەری (گۆڤاری رووناهی: ١٩٤٢ - ١٩٤٥) بوو .. کە (٢٨) ژمارەی لێ دەرچوو .. هەر لە دیمەشق دەردەکرا.

گۆڤاری هاوار لە زۆربەی ژمارەکانیدا، پانتاییەکی باشی بۆ بابەتی منداڵان تەرخان کردبوو، چەندین بابەتی هەمەجۆرەی بۆ منداڵان بڵاوکردۆتەوە . لە هەموو ژمارەکانی (گۆڤاری هاوار) دا، سەرجەم (١٣) چیرۆک و (١١) شیعری بۆ منداڵان بڵاوکردۆتەوە .. بە کورتی ناوی ژمارەکانی گۆڤارەکە و ناوی ئەو بابەتانەی کە بۆ منداڵان (شیعر، چیرۆک) لە(گۆڤاری هاوار) دا، بڵاوکراونەتەوە..

لەگەڵ ناوی شاعیر و نووسەرەکانیاندا،کە ئەم ژمارانە و، ئەم شاعیر و نووسەرانەن:

- ژمارە (١) لە (١٥ - ٥ - ١٩٣٢) دا دەچووە، لە لاپەڕەی (٤)، (بوهارا: بەهارە) شیعرێکە بۆ منداڵان، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان)ە.
- ژمارە (٢) لە (١ - ٦ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، لە لاپەڕەی(٢)، (تولا ولات: تۆڵەی وڵات)، شیعرێکە بۆ منداڵان، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان) ە .. هەر لەم ژمارەیەدا لە لاپەڕەی (٥) دا چیرۆکێکی تری بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (دوو میرخاس: دوو پاڵەوان) لە نووسینی دکتۆر(کامەران بەدرخان: ١٨٩٥ - ١٩٧٨)ە.
- ژمارە (٣) لە (١٥ - ٦ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، چیرۆکێکی بۆ منداڵان تێدایە بە ناونیشانی (شەڤا وە خۆش: شەوتان خۆش) لە نووسینی (کامەران بەدرخان)ە.
- ژمارە (٤) لە (٣ - ٧ - ١٩٣٢) دا، کۆمەڵێک وشەی کوردی تێدایە، بۆ منداڵان راڤە کراوە.

سەرچاوە Serchawe

- ژمارە (٥) لە (٢٠ - ٧ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، شیعری (دەلالیا زاروان: نازی منداڵان)، شیعرێکی (جەلادەت بەدرخان) ە .. هەر لەم ژمارەیەدا شیعرێکی تر (لۆریا بەدرخان: لاواندنەوەی بەدرخان) کە شیعرێکی (ئەمین عالی بەدرخان) ە بڵاو کراوەتە.

- ژمارە (٦) لە (٨ - ٨ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، چەند چیرۆکێکی بۆ منداڵان بڵاوکراوەتەوە، لەوانەش: (مارو مرۆڤ)، (کەڵەشێر و رێوی)، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان) ە ، کە بە ناوی (چیرۆکبێژ)ەوە بڵاوی کردۆتەوە .. شیعری (لوریا بەدرخان) شیعرێکی شاعیری ناسراوی گەلەکەمان (قەدری جان: ١٩١١ - ١٩٧٢)ە، شیعرێکە بۆ منداڵان، ستایشی شیعرەکەی (ئەمین عالی بەدرخان)، (لوریا بەدرخان) دەکات.

- ژمارە (٩) لە (٣٠ - ٩ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان (میر و مار) لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان) ە، کە لەژێر ناوی (کۆچەرێ بۆتان) دا بڵاوی کردۆتەوە.

- ژمارە (١٠) لە (٢٧ - ١١ - ١٠٣٢) دا دەچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناوی (میرو کوند: میر و کوندەپەپوو)، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان)ە، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (١٢) لە (٢٧ - ١٢ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان (کەو و کیتیک) لە نووسی (مستەفا ئەحمەد بۆتی) بڵاولراوەتەوە .. چیرۆکێکی تر (کەر و گورگ وریوی) ناوی خاوەنەکەی نەنووسراوە ، بە زۆری بەوە دەکات لە نووسینی جەلادەت بەدرخان بێت .. چیرۆکێکی تریش بە ناونیشانی (مانگ و ئەستێرە) لە نووسینی (کامەران بەدرخان)، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (١٥) لە (٢٣ - ١ - ١٩٣٣) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٤) دا، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناونیشانی (کەرویشک و کیسەڵ) لە نووسینی (بەکری قوترەش)، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (١٨) لە (٢٣ - ١ - ١٩٣٣) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٤) دا، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناونیشانی (شێر و گایەکی زەرد) لە نووسینی (مستەفا ئەحمەد بۆتی)، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (٢٤) لە (١ - ٤ - ١٩٣٤) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٨) دا، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناونیشانی (چۆلەکە و فیل) لە نووسینی (مستەفا ئەحمەد بۆتی)، بکاوکراوەتە.

- ژمارە (٢٨) لە (١٥ - ٥ - ١٩٤١) دا دەرچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناویشانی (شوان و بەران) ، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان) بەڵام بە ناوی (چیای ئاگری) یەوە بڵاوی کردۆتەوە.

- ژمارە (٢٩) لە (١٠ - ٦ - ١٩٤١) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٨) دا، شیعرێکی بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (رێوییەکی پیر) لە نووسینی (ئوسمان سەبری)یە.

- ژمارە (٣١) لە (١ - ٨ - ١٩٤١) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٥) دا، شیعرێک بۆ منداڵان تێدایە بە ناونیشانی (کەڵەشێر و رێوی) لە نووسینی (ئوسمان سەبری)یە، بڵاوکراوەتەوە.

سەرچاوە Serchawe

- ژمارە (٤٩) لە (١٥ - ٩ - ١٩٤٢) دا دەرچووە، سێ هۆنراوەی (ئوسمان سەبری) بۆ منداڵان تێدایە، ناونیشانیان: (دیبستان: قوتابخانە)، (بوهار)، (تەڤدیرا مشکان: تەگبیری مشکان).

– ئوسمان سەبری: ١٩٠٥ - ١٩٩٤) لە دێی (نارنج)ی سەر بە شاری (مێردین) لە باکووری کوردستان لە دایک بووە .. ئوسمان سەبری شاعیر و نووسەرێکی شۆڕشگێڕ و رۆژنامەنووس و تێکۆشەرێکی دلێر و سیاسەتمەدارێکی قارەمانی کورد بوو، لە (شۆڕشی دیاربەکر - ١٩٢٥ - شێخسەعیدی پیران) بەشداری کرد، دوو جار لەسەر کوردایەتی و هەڵوێستی نیشتمانی بەند کرا، رژێمی تورکیا تەنگیان پێ هەڵچنی، ناچار خۆی و هەر شەش براکەی، لە ساڵی (١٩٢٨) دا، چوون بۆ سوریا و، لە شاری(دیمەشق) نیشتەجێ بوون .. هەر لەم دیمەشق کۆچی دوایی کرد .. شاعیر هاپۆ (ئوسمان سەبری) بێجگە لە دیوانی شیعرەکانی، چەن کتێبێکی کەشی چاپکرد .. یەکێک لە کتێبەکانی (ئەلفوبای) زمانی کوردییە، کە لە ساڵی (١٩٥٥) دا، چاپی کردووە..

ئەمەش شیعری (دبستان)ی هاپۆ (ئوسمان سەبری)یە، کە لە (گۆڤاری هاوار) دا، بڵاوکراوەتەوە:

دەستپێک ب ناڤی یەزدان
ئەڤە دچم دبستان
دڤێ ئیدی بخوێنم
بۆ راستیی ببینم
دا هەر تشتی بزانم
هەیا کوپێ بکانم
بەری ڤێ گەلێ من
نەزان ما بوون میر و ژن.

- ژمارە (٥١) لە (١٥ - ١٢ - ١٩٤٢) دا دەرچووە، لە لاپەڕەی (٢) دا، چیرۆکێکی بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (میر و نیچیرڤان: میر و راوچی) لە نووسینی (محەمەد ئەمین سلێمان) ە.

- ژمارە (٥٢) لە (٢٠ - ٢ - ١٩٤٣) دا دەرچووە، لە لاپەڕەی (١٠) شیعرێکی بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (رێوییەکی کەڕ) لە نووسینی (ئوسمان سەبری) یە.

دەشێ گۆڤار و رۆژنامە کوردییەکانی کەش لە باکووری و رۆژئاوای کوردستاند بابەتی شیعر و چیرۆکیان بۆ منداڵان بڵاوکردبێتەوە، بەڵام نەگەیشتوونەتە پایەی بابەتەکانی گۆڤاری هاوار.

سەرچاوە Serchawe

– محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان: (١٩٣٤) شاعیر و نووسەرێکی بەتوانا و ناسراوی کوردمانە، بە تایبەتی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراوە .. لە ساڵی (١٩٧٩) وە لە شاری (ئوستوکهۆڵم)ی پایتەختی (سوید) دەژی .. تا ئێستا زیاتر لە (٣٠) کتێبی شیعر و چیرۆکی بە پیتی لاتینی کوردی بە شێوەی کرمانجی ژووروو بۆ منداڵانی کورد نووسیوە و چاپی کردوون، محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان بە هەردوو زمانی کوردی و تورکی دەنووسێت، بەڵام بابەتەکانی دەربارەی کوردن (نووسەر: ساڵی پار کە لە سوید بوو، بە مەبەستی زانیاری زیاتر هەوڵمدا پەیوەندی لەگەڵ بکەم، بەڵام ئەو بە سەردانی گەڕابوەوە بۆ باکووری کوردستان، وادیارە ژمارەی تەلەفۆنەکەشی گۆڕیوە).. (میر زۆرۆ) کە بریتییە لە کۆمەڵە چیرۆکێکی فۆلکلۆری کوردی بۆ منداڵان، یەکێکە لە بەرهەمە شیرینەکانی محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان بۆ منداڵان، ژمارەی چیرۆکەکانی ئەم کۆمەڵەیە (١١) چیرۆکن، (میر زۆرۆ) یەکێکە لە چیرۆکەکانی ئەو یانزە چیرۆکە، محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان، لە زمانی کوردەوە لە باکووری کوردستاندا وەری گرتوون .. بە زمانێکی ساکار و شیرینی ئەدەبی بۆ منداڵان، بە شێوەیەکی ساکار دووبارە دایڕشتوون و، لە ساڵی (١٩٨١)دا، لە سوید چاپی کردووە .. هاوشێوەی گێڕانەوەی زۆربەی چیرۆکە و مەتەڵ و ئەفسانە کوردییەکانمان بە پەرگرافی: (هەبوو نەبوو جارەک ژ جاران رەهمە ل دێ و باڤێن گوهداران) سەرەتای چیرۆکەکانی دەست پێ کردوون.. نووسەر کاک (سەگڤانیوسفی) دووبارە ئەو کۆمەڵە چیرۆکەی (محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان)، (میر زۆرۆ)ی بە ـ پیتی کوردییباشووری کوردستان - نووسیوەتەوە و لە ساڵی (١٩٨٧) لە بەغدا چاپی کردووە .. محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان نووسەرێکە، لە هەموو بورەکانی ئەدەب دا دەنووسێ و، شارەزاییەکی باشیشی لە زمانی کوردی دا هەیە .. زمانی سویدیش باشی دەزانێت .. دەژی و بەردەوامە لە نووسیندا.

– سەبری بۆتانی : ١٩٢٧ - ١٩٩٨) شاعیر و نووسەر و رۆژنامەنووس و تێکۆشەرێکی ناسراوی کوردە، لە دێی (شوش)ی سەر بە شاری (وان) لە باکووری کوردستاندا لە دایک بووە، هەر لە منداڵییەوە، هەستی کوردایەتی و سۆز و خۆشەویستیی بۆ کوردستان لە دڵیدا دەبزوێ.. هێشتا مێردمنداڵێک بوو، رژێمی تورکیا تەنگیان پێهەڵچنی، ناچار دێت بۆ باشووری کوردستان و، لە شاری (زاخۆ) دا نیشتەجێ دەبێت .. لەسەر شیعرە نیشتمانییەکانی رژێمی عێراقی دەیگرن و، لە شاری (موسڵ) بەندی دەکەن.. سەبری بۆتانی لە شۆڕشی مەزنی ئەیلوولی ساڵی (١٩٦١) دا، لە باشووری کوردستان بەشداری کرد. سەبری بۆتانی روو لە هەندەران دەکات، لە ساڵی (١٩٩١) دا، دەبێتە پەنابەر لە وڵاتی (نەرویج) و، لە شاری (ئۆسلۆ)ی پایتەختەکەیدا نیشتەجێ دەبێت.. تا لە رۆژی (٢٥ - ١٠ - ١٩٩٨) هەر لەم شارەدا ئەم شاعیرە کورد و کوردستان پەروەرەمان کۆچی دوایی دەکات .. سەبری بۆتانی بێجگە لە کوردی، زمانی عەرەبی و تورکی و نەرویجیشی دەزانی. وەکو نووسەر و رۆژنامەنووس و وەرگێڕێک بە زمانی عەرەبی و کوردی لە رۆژنامەی (التآخی) و لە رۆژنامەی (برایەتی) دا کاری کردووە .. لە بەرهەمە چاپکراوەکانی بە زمانی کوردی: (شینو شادی)، (دڵستان)، (دەنگی مەتین)، رۆمانێک و کۆمەڵە چیرۆکێکی بۆ بەجێهێشتووین کە تا ئێستا چاپ نەکراون .. سەبری بۆتانی (کۆمەڵێک شیعری ناسک و ساکار و شیرینی بۆ منداڵان) نووسیوە، کە زۆربەیان کراون بە گۆرانی،

شیعری (خاڵخاڵۆک) یەکێکە لە شیعرەکانی بۆ منداڵان:

شـیرینێ خالخالۆکێ
رەنـگینێ دەلالـۆکێ
خالخـالۆکێ بلـەزینە
دەشت و چیا بهەژینە
ها بگرە ڤێ پسیارێ
ئەڤـینا دلێ یـــارێ
هـەرە مالا خالێ من
گازی کە هەڤالێ من
ژ مـالێ بێـتن دەرێ
خاتـری دلێ دلبـەرێ
بێتن هان و هاوارێ
سەر کانیکا قەسارێ.

– فورات جوری: (١٩٥٩) **شاعیر و نووسەرێکی ناسراوی کوردە.. لە باکوری کوردستان لەدایک بووە.. نیشتەجێی وڵاتی سویدە،** (١٩)**کتێبی هەمەجۆرەی چاپکراوی هەیە.. فورات جوری لە ساڵی** (١٩٨٣)**دا، لە ژێر ناوی** (دایک) **دا، کۆمەڵە شیعرێکی بۆ منداڵان چاپ کردووە.**

باسی ئەدەبی منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان، بە چاوپێخشاندن و بە کورتە باسێکی سەرپێی وادا، مافی خۆی نادرێتی و زۆر لەمە زیاتر هەڵدەگرێت .. پێویستی بە ئاوڕدانەوەیەکی زیاتر هەیە.

هیوادارم بەشێک لەو کتێبانەی کە بۆ منداڵانی کورد لە باشووری کوردستان دا، نووسراون و چاپ کراون .. دووبارە بە پیتی لاتینی کوردی و بە شێوەزاری کرمانجی ژووروو بنووسرێنەوە و چاپیان بکەنەوە، بۆ ئەوەی منداڵانی کوردمان لە باکووری کوردستانیشدا چێژ و سوودیان لێ وەربگرن. ئاواتەخوازی ئەوەشین، کە بە زوترین کات (**گۆڤارێک بۆ منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان**) **دا، بە زمانی شیرینی کوردیمان و بە پیتی لاتینی کوردی دەربکرێت.**

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - ڕێکەوتی: ٢١ی سێپتەمبەری ٢٠١٤

سەرچاوە Serchawe

ئەدەبی منداڵانی کورد لە رۆژئاوای کوردستان.

ژیان و گوزەرانی گەلی کوردمان، لە رۆژئاوای کوردستاندا، لە سایەی داگیرکەری شۆڤێنی عەرەبی لە سوریادا، ئەمڕۆشی لەگەڵدابێت، لە ژیان و گوزەرانی کورد لە باکوور و لە رۆژهەڵاتی کوردستان زۆر خراپترە .. رژێمە یەک لە دوای یەکەکانی سوریا، لە ئاستی گەلی کوردماندا،هەر هەموویان یەک لە یەکتری شۆڤێنیتر و ستەمکارتر و دیکتاتۆریتر بوونە، تا ئەمڕۆش حکومەتی سوریا،بە فەرمی دانی بەناسنامەی نەتەوەیی کوردا نەناوە، زۆربەیان ناسنامەی باری کەسییان نییە و، لە سادەترین مافی هاوڵاتی بوون بێ بەشکراون .. تا ئەمڕۆش شۆڤێنی عەرەبی و (چەتەدرندە و خوێنڕێژە بەکرێگیراوەکانی داعش)ی بێڕەوشت و، (بەرەی نوسرەی هاوشێوە و هاونیاز و هاوکردەوە گڵاویان، بە هاوپشتی و هاوکاری ئاشکراو و تەواوی رژێمی تورکیای رەگەزپەرست، کە تا ناقڕگەیان ناحەزی سەرسەختی گەلی کوردە، لە لایەکەوە، لەلایەکی تریشەوەرژێمی بەعسی دەسەڵاتداری سوریا و، دەستێکی ناوچەیی شۆڤێنیعەرەبی،کە هەر هەموویان هاوکارنلە پیلان گێڕان لە دژی گەلی کوردمان و هێنانەدی خواستەکانمان، بە پێی پیلانێکی گڵاوی نەخشەدارێژراو، بە شێوەیەکی زۆر درندانە و نامەردانە و دوور لە بەزەیی و،لە ویژدان و، لە هەموو سۆزێکی مرۆیی، گەلەکۆمەیان لە کورد کردووە، بە چەکی قورس و بە چەکی کیمیای پەلاماری گەلی کوردمانیان لە رۆژئاوا و لە باشووری

کوردستان داوە، هەر لەبەر ئەوەی، کە کوردین و گەلێکی ئازادی و ئاشتیخوازین.. پەلامارادانی دڕندانەی شاری کۆبانی قارەمان و پاڵەوان (هێمای بەرگری و بەرخودان).. بەشێکە لە جێبەجێکردنی پیلانەگڵاوەکانیان بۆ ڕەشەکوژی و جینۆسایدکردنی کورد .. بە هەزاران خێزانی کوردمان، لەبەر دڕندەیی و بێویژدانی ئەم چەتە بێڕەوشتانە، لە شەنگال و زەمار و کۆبانی و موسڵ و جەلولا و، چەند شوێنێکی تر، ماڵ و سامانی خۆیانیان بەجێشتوون و،دەربەدەر و ئاوارە بوونە.. لە باردۆخێکی زۆر سەخت و ناهەمواردا دەژین.. منداڵەکانیان لە خوێندن دابڕاون و، لە بارێکی سایکۆلۆژیای زۆر خراپ دان.. ئەم دڕندە شۆڤێنییانە، ئەم شەمشەکوێرە تاریکپەرستانە، تەنانەت دەست لە منداڵی ناو لانکیشمان ناپارێزن .. خۆیان بە خوای سەر زەوی دەزانن و، سەر و ماڵ و موڵک و ئافرەتی کوردیان حەڵاڵ کردووە.. ئەم چوار دەوڵەتە داگیرکەرەی کوردستان، (تورکیا، ئێران، عێراق، سوریا) هەرچواریان ڕەگەزپەرست و دڕندەن، بە ئەوپەڕی دڕندەیی و بێویژدانی و بێبەزەییانەوە، هێرشیان کردۆتە سەر کورد.. تا ئێستا لە چەندین ناوچەی کوردستاندا، چەندین جار دڵڕەقانە ڕەشەکوژی و کۆمەڵکوژیان لە کورد کردووە و.. سەروەت و سامانی کوردیان بە تاڵان بردوون، تەڕ و وشکیان سوتاندووین،هەرگیز دەستیان لە کوشتنی ئاژەڵ و، سوتاندنی دار و دەوەن و، پیسکردنی ژینگەی کوردستانیش نەپاراستووە.. ئەوان دژی هەموو شتێکی کوردن.. لە کاتێکدا کە گەلی کوردمانلە کۆن و لە ئەمڕۆشدا، لە هەموو بوارەکاندا چاکە و پیاوەتییەکی زۆری بەسەر ئەم نەتەوانەوە هەیە،بەڵام بە داخەوە هەر هەموویان سپڵە و پێنەزان دەرچوون ..لە جیاتی ئەوەی پاداشتی چاکەکانو پیاوەتیمان بدەنەوە، خراپە و ناپیاوی و نامەردییەکی زۆریان لەگەڵدا کردووین و دەیکەن.. ئەمەیە سیفەت و ڕەوشت و نامەردی نامەردان وداگیرکەرانی دڕندە و سپڵە.. ئەوەی ئەم داگیرکەرە ڕەگەزپەرست وخوێنڕێژانە، بەسەر ئێمەی کوردیان هێناوە، بەسەر هیچ نەتەوەیەکی تر، لە هیچ شوێنێکی جیهان نەهاتووە.. هەر چوار داگیرکەرەکەی کوردستان، بەهەموو شێوەیەک هاوکار و هاوڕان، سیاسەتی کوردقڕان و سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەیی کورد و، گۆڕینی دیموگرافیای کوردستان،خاڵێکی هاوبەش و، نیازی سەرەکی گڵاوی هەموویانە.. هەرچواریان لە دژایەتی کردنی کوردا، هاوڕا و هاونیاز و هاوپیلان گڵاون، کە دێنە دژایەتی کردنی کورد، هەموو ناکۆکییەکانی نێوانیان بەلاوە دەنێن و،موو بە نێوانیانەوە ناچێت.. پێکەوە گەلەکۆمە لە کورد دەکەن..بەڵکو ئامادەن دەست بخەنە ناو دەستی شەیتانیشەوە لە دژی کوردمان.

ڕۆژئاوای کوردستان خاکی عەرەب نییە، هەزاران هەزار ساڵە کورد لەوێدا دەژی و، شوێنەوار و ئاسەوار و بەڵگە مێژووییەکان، بەڵگەن و گەواهی ئەم ڕاستییەن، بەڵام داگیرکەرانی کوردستان، هەردەم هەوڵی ئەوەیان داوە و دەدەن، کە ڕاستییەکان چەواشەبکەن و، نکوڵی لە مێژووی کورد بکەن و، بەڵام "بەری تیشکی خۆر بە بێژنگ ناگیرێت"و، مەحاڵیشە کە بتوانن پەردەپۆشی ڕاستییە مێژووییەکان بکەن و هێڵی ڕاست و چەپ بەسەر مێژووی گەلی کوردا بهێنن.. بە قسەی مێژوونووسان و نەتەوەناسان، گەلی کورد ئەگەر دێرینترین گەلی جیهان نەبێت، بێگومان یەکێکە لە گەلە هەرە دێرینەکانی جیهان، ئەم قسەیەشمان دوورە لە دەمارگیرییەوە، بەڵکو بە پێی چەندین کەرەستە و بەڵگەی

جێماو و شوێنەواری دێرین، کە گەواهی هاشاهەڵنەگری ئەم ڕاستییانەن، ئەگەر ئەو کەسانەی دەیانەوێت بە ویژدان و، دوور لە دەمارگیری و چەواشەکردن، مێژووی کورد و کوردستان بخوێننەوە.. ئەو ڕاستییەیان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە،کوردیەکەمین نەتەوەیە، کە بەردی بناغەی یەکەمین شارستانی داناوە و کوردستانیش یەکەمین لانکی کۆنترین و ڕەسەنترین شارستانی و ئاوەدانی بووە لە هەموو جیهاندا، تا ئەمڕۆش لە گەلێ شوێنی کوردستاندا، بەڵگەی ئەم ڕاستییانە ماونەتەوە و گەواهی سەرکەشی دەست بەسینگەون.. ئەگەرچی داگیرکەرانی کوردستان بەشێکی زۆری بەڵگە و کەرەستە دێرینە بە جێماوەکانی کوردستانیانیان، بە تاڵ بردوون،کە ئێستا لە مۆزەخانەکانی وڵاتانی داگیرکەر و، لە چەند مۆزەخانەیەکی جیهانی دانراون و،کردوویانە بە موڵکی خۆیان.. ئەمە و زۆر شوێنەواری دێرینی کوردستانیشیان بە ئەنقەست وێران کرد.. بۆ ونکردنی بەڵگەکانی شارستانی و مێژوویییەکانی کورد و کوردستان.

ژمارەی کورد لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، نزیکەی چوار ملیۆن و نیو بۆ پێنج ملیۆن کوردن.. گرنگترین هەرێمەکانیان ئەم هەرێمانەن: جەزیرە (بۆتان)، عەفرین، چیای کوردان (جبل الکورد)، حەسەکە، حەلەب و... چەند شوێنێکی تر.. گرنگترین شارەکانی ڕۆژئاوای کوردستانیششاری (قامیشلو، سەری کانی، عامودا، کۆبانی، حەسەکە، دەرباسییە، عەفرین، دێرکا هەمکۆ، گێری سپی،ئەزاز،... چەند شار و شاروچکەی تر).

دەوڵەتی میتانی کوردی کە پایتەختەکەی (واشۆکانی) بوو، دەکەوێتە سەر ڕووباری فیشخابوور، لە سەدەی شانزەمین دا، لە دەوروبەری ساڵی (١٥٠٠ - ١٢٥٠) ی پێش زایینی، لە ڕۆژئاوای کوردستان دروست بوو، فەرمانڕەوایی بەشی هەرەزۆری خاکی کوردستانی دەکرد.. ئەم بەڵگانەش وەڵامێکە بۆ ئەو شۆڤێنییە عەرەبانەی کە دەڵێن، بوونی کورد لەم ناوچانەدا تازەیە و، بۆ سەردەمێکی کورت دەگەڕێتەوە.. قەڵا دێرینەکەی کوردان (قلعة الأكراد) کە دەکەوێتە ناوەندی شاری (حەلەب) ەوە، تا ئەمڕۆش بە سەرکەشی ماوەتەوە، یەکێکی ترە لە بەڵگەکانی بوون و، دەسەڵاتی کورد لە دێر زەمانەوە لێرەدا، هەروەها گۆڕەکەی پاڵەوانی کوردمان (سەلاحەدینی ئەیوبی) کە لە مزگەوتی ئەمەوی، لە شاری (دیمەشق) دایە، بەڵگەیەکی تری هاشاهەڵنەگرە، بۆ بوونی کورد و، بۆ دەم داخستنی شۆڤێنییەکان.

لە هەموو بوارەکاندا، چەندین سەرکردەی قارەمان و، کەسایەتی ناودار و تێکۆشەر و شۆڕشگێڕی سەرسەخت و شاعیر و نووسەر و ڕۆشنبیری ناسراو و زانا و دانای مەزن وسیاسەتمەداری ناودار و، هونەرمەندی لێهاتووی کوردیان لێ هەڵکەوتوون، کە خزمەتێکی گرنگ و بەرچاویان، لە داکۆکیکردن و لە خزمەتکردنی سوریادا هەبووە .. لە کاتی داگیرکردنی سوریا لە لایەن (فەرەنسا) وە .. گەلی کوردمان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، چەکیان هەڵگرت و، قارەمانانە بەرگریان لە سوریا کرد و، بۆیە فڕۆکە جەنگییەکانی فەرەنسا لە ساڵی (١٩٣٧)دا، شاری (عامودا) ی ڕۆژئاوای کوردستانیان بۆردومان کرد.. سەرسەختانە بەرگریان کرد و، چەندین شەهیدیانلە پێناوی ڕزگاری و ئازادی سوریادا داوە، تا ئەمڕۆش ناو و داستانی قارەمانی کوردمان (ئیبراهیم هەنانۆ) لەسەر زاری هەموو سورییەکە.. کە سەرکردە و

شۆڕشگێرێکی جوامێر و دلێر و نەبەرد و قارەمانیکورد بوو، لە دژی فەرەنسای داگیرکەری رۆژئاوای کوردستان و سوریادا، قارەمانانە بەرگری دەکرد.. تا (ئیبراهیم هەنانۆ) بوو بە سونبلی بەرگری و قارەمانی، سورییەکان زۆر بە شانازی و رێزەوە ناوی دەبەن.. ئازایەتی و بەرگریی کەم وینەی، ئەم پاڵەوانە کوردەمان، بوو بە هەوێنی بەرگری و راپەین بۆ گەلی کورد و بۆ سورییەکان.

ئێمە لێرەدا کەمێک لە سەرناوی بابەتەکەمان لادەدەین و، زۆر بە کورتی ئاماژە بە چوار تاوانی رژێمە شۆڤێنییە یەک لە دوای یەکەکانی سوریای داگیرکەری رۆژئاوای کوردستان دەدەین، کە مشتێکن لە چەندین خەرواری تاوان و ستەمکاری و ناهەقیلە دژی گەلی کوردی بێ تاوانمان:

یەکەم: **تاوانی (تراژیدیای سووتاندنی منداڵانی کوردمان لە شاری – عامودا)ی جەرگسوتاو، لە رۆژئاوای کوردستاندا،** ئەم تاوانە بە بیری نەوەی ئەمڕۆمان دێنینەوە.. تا بزانن هیچ داگیرکەرێک لە جیهاندا هەیە، رق وقینی خۆی بە منداڵانی دڵپاک و بێ تاوان، بە پەپوولە و خونچە دەربکات؟! لە رۆژی یەک شەممەی رێکەوتی (١٣ - ١١ - ١٩٦٠) لە (شاری عامودا: کە شارێکی خنجیلانەی رۆژئاوای کوردستانە،بەرانبەر بە شاری (قامیشلو) وە و، تەنها (٢٨) کیلۆمەتر لێوەی دوورە).. لەو رۆژەدا بۆ پشتگیرن و،کۆکردنەوەی پارە بۆ (شۆڕشی جەزائیر)، لە سینەما بچووکەکەی عامودا (سینەما شەهرەزاد) فیلمێک دەربارەی شۆڕشەکەی جەزائیر نمایش دەکرا، کە داهاتەکەی بۆ شۆڕشەکەی جەزائیر بوو.. سینەمای شەهرەزاد، بە ئاسن و بە دار و حەسیر سەری گیرابوو.. جێگای (٢٥٠) کەسی دەگرت.. بەڵام لەو ئێوارەیەدا (٥٠٠) منداڵیان تێ ئاخنی بوو، کە لە سەدا (٩٥) یان کورد بوون و، لە سەدا (٥) یان ئاشووری بوون، هەموو منداڵەکان قوتابیانی قوتابخانەی سەرەتایی بوون.. ئەو ئێوارەیە لە جیاتی فیلمەکەی شۆڕشی جەزائیر، فیلمێکیتریان بە ناونیشانی (تاوانێک لە نیوەشەودا)نمایش کرد، کە (مەحموود ملیجی) رۆڵی پاڵەوانێتی دەبینی.. لە پرێکدا ئاگر لە سینەماکە بەربوو، لەگەڵ ئاگرکەوتنەکەشدا، ئەنجامدەرانی پیلانەکە،دەرگای سینەماکەیانداخست، بە پێی کۆمەڵێک بەڵگە، ئەم تاوانە لە لایەن دایرەی ئەمنی سوریاوە دارێژرابوو، هەر خۆشیان جێبەجێیان کرد، لەم تاوانەدا زیاتر لە (٢٨٥) منداڵی کوردمان، دووسەد و هەشتا وپێنج پەپوولەمان، لە چەند خوولەکێکدا، سووتان و خنکان و،بوون بە خەڵوز، ناناسرانەوە.. زیاتریش لە (١٠٠)منداڵی ترمان چەستەیان هەڵقرچان و برینــدار بــوون و شــێواون، لەم دۆزەخەدا، کە ئەو ژمارەیەی منداڵانی کوردمانتێیدا شەهید بوون.. شیوەنی خستە هەموو ماڵێکی عاموداوە، دڵی هەموو دایک و باوکانی هەڵقرچان، خەڵکی شاری عامودا، جگە لەوەی کە کوردن، زۆربەشیان، خزم و کەسوکاری یەکترین، بۆیە ئەم تاوانە تراژیدیایە، بوو بە کارەساتی شارێک و، شیوەن و ماتەمینی و رەشپۆشی هەموو ماڵەکانیعامودای گرتەوە، تاوانی ((سینەمای شەهرەزاد) تاوانێکی کۆمەڵکوژییە، برینێکی هەمیشە بەسۆیە و، هەرگیز سارێژ نابێت.. لە هەمان کاتیشدا، پەڵەیەکی قێزەوەنی زەقە بە تەوێڵی رژێمی شۆڤێنی عەرەبی لە سوریادا.. تێکڕای خەڵکی عامودا لە رۆژی دوای ئەورۆژەدا، واتا لە (١٤ - ١١ -

١٩٦٠)دا، خۆپێشـاندانێکی نـاڕەزایی تـووڕەیی زۆر گەورەییـان سـازکرد و، ڕژێمـی سوریایانپڕۆتسـتۆ و تـاوانبـارکرد، بە ئەنجامدانی ئەو پیلانە گڵاوەیان دەرهەق بە منداڵانی پاک و بێ تـاوانی کـورد.. بـۆ یەکەمین جاریش لەو خۆپێشاندانەدا، خۆپێشاندەرانی شاری عامودا، ئـاڵای کوردستانیان بەرزکردەوە و بە هەموو شارەکەدا گێڕایـان و، هاواریشیان دەکرد، بـژی کورد.. بژی کوردستان.. عامودا شکۆمەندی و شانازی ئەوەی پێ بەخشێنرا، کە یەکەمین شـاری ڕۆژئـاوای کوردستانە، کە بـۆ یەکەمین جار (ئاڵای کوردستان) ی لێ هەڵکرا. ئەگەر ئەو منداڵە چاوگەشانەی کوردمان بمانایە.. دەشیاچەندین کەسایەتی ناودار و تێکۆشەریان لێ هەڵبکەوتایە.. (دکتۆر جەمشید عەبدولکەریم) و (دکتـۆر زنـارشێخموس)دووانـن لەو منـداڵانەی کە لەو دۆزەخە رزگاریان بوو.. شاری عامودا نەوەیەکی پێشکەش بە شۆڕشی جەزائیر کـرد.. بەڵام بەداخەوە کە جەزائیـر پێـی نەزانی و سپڵە و بێ ئەمەک دەرچوون، جەزائیر ڕۆڵێکی گڵاوی هەبوو لە (ڕێکەوتنامەی جەزائیـری: ١٩٧٠)ی نێوان (سـەدامی گۆڕبەگۆڕو شای ئێرانیرسوابوودا) ئەو ڕێکەوتنـامەیە، باشتر وایە بڵێین ئەو پیلانە، پیلانێکی دوو قـۆڵی گڵاوبـوو، لە دژی گەلـی کوردمـان و، پیلانێـک بـوو، بـۆ لە نـاوبردنی(شۆڕشی ئەیلـول)ی سـاڵی(١٩٦١) لە باشووری کوردسـتاندا.. لە ئێسـتادا شـوێنی(سینەماشـەهرەزاد) کـراوە بە پارکێـک و، پەیکەرێکـی لـێ دانـراوە، کە بـریتییە لە کـۆمەڵە منـداڵێکی کـورد لە قوربانیانی ئەو تـاوانە، کە ئاڵای جەزائیریان هەڵگرتووە.. کە گوزارشتە لەوەی کە بوونە قوربانی شۆڕشەکەی جەزائیر.

دووەم: (**پشتێنەی عەرەبی**): بە (**پشتێنەی سەوز**) **یش ناویان بردووە**، کە پشتێنەیەکی شۆڤێنی عەرەبییە، کەحیزبـی ڕەگەزپەرستی بەعس لە ساڵی (١٩٦٣) دا، بوو بە دەسەڵاتداری سووریا، بە پێـی پـلان و پیلانێکی دارێـژراو، بە ئەوپەڕی درنـدەیی و دڵـڕەقییەوە، دەسـتیان بەگـرتن و ئـازاردان وئەشکەنجە و بە چەوسـانەوە و توقانـدن و تەنگپێهەڵچنینـی گەلـی کوردمـان لە ڕۆژئـاوای کوردسـتانداکرد و، لە هەمـوو مافێکـدا،کوردیان بێـبەش کـرد .. ڕژێمـی بەعسـی شـۆڤێنی لە سـەرەتا دەستیان بە گۆڕینی دیموگرافیای ناوچە کوردییەکان کرد، بۆ دابڕینی ڕۆژئـاوا و بـاکووری کوردستان لە یەکتـری، دوای ئەوەی لە نـاوچەی جەزیـرەدا، کە هەمـوو دانیشـتوانەکەی کـوردن، نەوت و گـاز دۆزرایەوە، لە سـاڵی (١٩٦٥) دا، ڕژێمـی بەعـس دەستیان بە جێبەجێکردنی پرۆژەی (پشتێنەی عەرەبی) کرد، باشتر و ڕاستر وایە کە بە (پشتێنەی شۆڤێنی) نـاوی بەرێـن، ڕژێم دەستی بە دەرکردنی زیـاتر (٢٥) هەزار خێزانـی کورد لە زێـدی ڕەسەنی باوباپیرانیـانن لەم ناوچـانە کـرد، چی زەوی زارێکـی کـوردیش هەبـوو داگیریـان کـردن، و، دابەشیـان کـردن بەسـەر هـۆز و خـێڵە عەرەبە شـۆڤێنییە هاوردەکانـدا.. ئەم خێڵانەشیان چەکدار کردن، بۆ گێچەڵکردن و شەڕفرۆشتن و تەنگهەڵچن بە کورد و، تاڵانکردنی سامانی کورد.

درێژی پشتێنەی شۆڤێنی (٣٠٠)کیلـۆمەترە و، پانییەکەشی (١٥) کیلـۆمەترە، بە دەوری بـاکووری ڕۆژئـاوای کوردسـتاندا،زیـاتر لە (١٠) هەزار خێزانی شۆڤێنیی عەرەبیان لە شوێنی خێزانە کوردە بە زۆردەرکراوەکـان نیشـتەجێکردن کردنـو.. زیـاتریش لە (یەک ملیۆن) دۆنمی زەوی زاری کشتوکاڵی کوردیـان بەسەر عەرەبە هاوردەکانـدا، تـاپۆکرد.. دێهـات و کۆمەڵگایـان بـۆ ئەم خێزانە عەرەبە هاوردانە دروست کرد و، ئاو وکارەباشیان بۆ ڕاکێشان.. هەموو خزمەتگوزارییەکیان بۆ دابین کردن، تـا جێـی

ئەهێڵن.. ڕژێمی سوریا ناسنامەی کەسیشیان لە (٢٥٠)هەزار هاوڵاتی کورد وەرگرتنەوە و، لە هەموو مافێکی مرۆیی بێبەشیان کردن و، بەمەش داهاتووی خێزان و منداڵاکانیان لە ناوبردن.. تا ئەمڕۆش ناسنامەکانیان بۆ نەگەڕاندوونەتەوە.. وەنەبێ بە ئاسانی ئەم پرۆژەیەیان جێبەجێکردووبێت.. بەڵکو بە هێزی سوپا و پۆلیس و ئەمنی سوریا، بە هێزێکی زۆرەوە هەڵیان کوتایە سەر ئەم ناوچانە و، بە ئەوپەڕی توندوتیژی و، بە ئازاردان و، بە گرتن و بە ئەشکەنجەدانی سەدان کورد جێبەجێیان کرد

.. لە بەندەکانی ئەم پرۆژە گڵاوە شۆڤێنییەدا، ئەم خاڵانەشی تێدایە:

- (**سیاسەتی نەخوێندەوارکردنی کورد**) واتە نابێت قوتابخانە و پەیمانگا لە ناوچە کوردییەکان بکرێنەوە.. تا بەشێکی زۆری منداڵانی کوردمان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، لە مافی فێربوون و خوێندن بێبەش، کە ئەمەش تاوانە و ناهەقییەکی گەورەیە و، پێشێلکردنی جاڕنامەی مافەکانی منداڵانە.. کە یەکێک لە بەندەکانی ئەوەیە کە بەبێ جیاوازی: (هەموو منداڵێک مافی چوونەقوتابخانە و خۆندنی هەیە).

- (**گۆڕینی ناوی دێ و گەڕەک و شارەکانی ڕۆژئاوای کوردستان**)، بە ناوی عەرەبییەوە، بۆ نموونە: ناوی (کۆبانی) یان گۆڕی بە ناوی (عین العرب)، (سەری کانی)، بە (رأس العین) ،(گیری سپی) بە (تل أبیض)، (گەڕەکی کوردان) کە یەکێکە لە گەڕەکە دێرینە کوردنشینەکانی شاری (دیمەشق) بە (رکن الدین)، ناوی گەلێ شوێنی کەشیان لە کوردییەوە کردووە بە عرەبی.

- (**قەدەغەکردنی قسەکردن بە زمانی کوردی**) و ڕێ نەدان بە گەشەکردنی ڕۆشنبیری کوردی و، ڕێگرتن لە چاپکردنی کتێب بە زمانی کوردی و، قەدەغەکردنی ئەو کتێبانەش کە بە زمانی عەرەبی، دەربارەی کورد نووسراون، یا دەنووسرێن .
* (وەرنەگرتنی کورد لە دایرەکان) دا و، دانەمەزراندنیان بە مووچە و، داخستنی دەرگاکانی کارکردن لە ڕووی کورد دا.. بە مەبەستی برسیکردن و هەژاریکردن و کوێرەوەریکردنی کورد.

- (**نانەوەی دووبەرەکی و ئاژاوە لە نێوانکوردا**) واتە کورد بە بەگژی کوردا بکەن.. سیاسەتی (پەرتکە و زاڵبە) .. بۆ جێبەجێکردنی ئەم مەبەستە گڵاوەشیان، گەلی پیلانیان جێبەجێ دەکرد.

- (**بێ سەر و شوێن کردن و کوشتنی کەسایەتی و چالاکوانان و تێکۆشەرانی کورد**) بۆ نموونە کوشتنی زانا و تێکۆشەر و کەسایەتی ناودار و، کورد و کوردستان پەروەری کوردمان شەهید، دکتۆر (محەمەد مەعشوق خەزنەوی: ١٩٥٧ - ٢٠٠٥)، کە

سەرچاوە
Serchawe

لەلایەن دەزگای ئەمنی سوریاوە بە ناهەق شەهید کرا، هەروەها بە دەیان چالاکوان و لاوی کوردمانیان گرت و بێسەر و شوێن کراون.

- (**قەدەغەکردن و رێنەدان بە هیچ کار و چالاکییەکی سیاسی کوردی ..**) تا ئێستا بە توومەتی کاری سیاسی نهێنی بە دەیان تێکۆشەر و رۆشنبیر و سیاسەتمەدار و خوێندکاری کوردیان گرت و، ئەشکەنجە و ئازارێکی زۆریان دەدان، کە تا ئەمڕۆش هەندێکیان لە بەندیخانەکانی سوریادان.

سێیەم: (**کۆمەڵکوژییەکەی شاری قامیشلو**) **لە رۆژی** (١٢ - ٣ - ٢٠٠٤) **دا، لە یاریگای شاری قامیشلو دا**، کە لە نێوان تیپی تۆپی پێی قامیشلو (الجهاد) و، تیپی تۆپی پێی دیر الزوور (الفتوە) یاری کرا، کۆمەڵێک هاندەری عەرەبی بەعسی شۆڤێنی و توندڕەوی سوری و عێراقی، کە وێنەی دیکتاتۆری گۆڕبەگۆڕ (سەدام حوسێن) یان هەڵگرتبوو.. دەستیان کرد بە جوێندانی کورد و، بە سەرکردەکانی کورد.. دیاربوو کە خۆیان بۆ ئەم شەڕ پێفرۆشتنە بە هاندەرانی تیپی قامیشلو، ئامادەکردبوو، چونکە چەقۆ و دار و بەردیان لەگەڵ خۆیاندا، هەڵگرتبوو، هاندەرانی کوردیش، وەڵامی جوێنەکانیان دایەوە.. پۆلیس و ئەمنی سوریش پاڵپشتی هاندەرانی تیپەکەی دیر الزور بوون و ئەوانیش تەقەیان لە کورد دەکرد.. ئەم تاوانە، پروتستۆکراو تووڕەیی و نارەزایی هەموو کوردی لێکەوتەوە و، لە هەمووشارەکانی رۆژئاوای کوردستان و، زۆربەی شارەکانی تری کوردستان، بۆ ماوەی شەش رۆژ خۆپێشاندانی نارەزایی و سەرکۆنەکردن سازکرا، لە رۆژی (١٣ - ٣ - ٢٠٠٤) دا، لە کاتی بردنی شەهیدەکانی قامیشلو کە هەموو خەڵکی شارەکە،بە تووڕەی و ماتەمینییەوە، بە رێوڕەسمێکی شایستە بەرەو گۆڕستان بردیانن، دووبارە ئەمنی سووری تەقەی لە خەڵکییەکە کرد و، ژمارەیەکی زۆر کوژراو و بریندداری لێکەوتەوە.. لە قامیشلو و عەفرین و سەریکانی و عامودا و حەلەب زیاتر لە (٥٠) کورد شەهید کران و، بە سەدان کەسیش بریندار بوون، بە دەیان لاوی کوردیشیان گرت و، پیسترین ئازار و ئەشکەنجەیان دەدان، لە نێو بەندکراوەکاندا، ژمارەیەک منداڵی بێتاوانیش هەبوون، بۆ نموونە (ئەیوب شاکیر عوسمان) منداڵێکی تەمەن (١٣) ساڵان بوو.

چوارەم: (**خوێناوی کردنی نەورۆزی ساڵی ـ ٢٠٠٨**) لە کاتێکدا، کە رۆڵەکانی گەلێ کوردمان لە خۆشی و شادی و شایی و ئاهەنگێران و پیرۆزبایی کردنی جەژنی نەتەوەییمان (جەژنی نەورۆز) بوون، رژێمی دڵڕەق و شۆڤێنی سوریا، جەژن و خۆشیان لێ تاڵ و خوێناوی کردن، بە ئەنقەست دەستڕێژیان لە ئاهەنگ گێران کرد و، چەند کەسێک شەهید بوون و بە دەیان کوردیش بریندار بوون، ئەمەش تاوانێکی قێزەوەنیترە، لە تاوانەکانی رژێمی سوریا، دەرهەق بە گەلی کوردمان.

مەبەستمان لە باسکردنی ئەو تاوانانەی رژێمی شوڤێنی عەرەبی، لە رۆژئاوای کوردستاندا، ئەوویە ئایا دەکرێت ئەدەبی منداڵانی کورد، لە سایەی رژێمێکی دیکتاتۆر و رەگەزپەرست و دڕندەی وادا، ئەدەبی منداڵانی کورد گەشەبکات و پێش

سەرچاوە Serchawe

بکەوێت.. ؟؟ بەلای رژێمی شۆڤێنیی سوریاوە قسەکردن بە زمانی کوردیمان، بە تاوان دادەنرا ..؟؟ بەڵام زۆر جار رووەک لەژێر بەردیشدا چەکەرە دەکات و رێی خۆی دەکاتەوە و لە تەنیشتەوە سەردەردەهێنێت و گەشەدەکا.. (ئەدەبی منداڵانی کورد لە رۆژئاوای کوردستان) دا، ئەگەرچی لە ئەمڕۆدا لە ئاستی خواست و پێویستدا نییە.. بەڵام زۆر پاکەم بوونی هەبووە و هەیە.

لە رۆژئاوای کوردستاندا، تا ئێستا بە دەیان شاعیر و نووسەر و رۆژنامەنووس و هونەرمەندی ناسراوی کوردمان، بە زمانی کوردی و عەرەبی نووسین و بەرهەمەکانیان، چاپ کردوون و، بڵاویان کردوونەتەوە،

ئەمانە ناوی کۆمەڵێک لەو ناسراوانەی کوردمانن لەو بوارانەدا:

(جگەرخوێن، د. نورەدین زازا، تیرێژ، قەدری جان، عوسمان سەبری، رەشید کورد، عومەر لەعلە، فەرهاد چەلەبی، سلێمان عوسمان (کونی رەش)، یوسف بەرازی (بێ بەهار)، سەیدایی گلش، سەلیم بەرەکات، رۆژ ئاوسی، مەشعەل تەمۆ، ئبراهیم مەحمود، باقی نازی، ئیبراهیم یوسف، لاوکی هاجی، ساڵح حەیدەر، مەحمود سەبری، دڵدار میدی، قادۆ شیرین، تەها خەلیل، ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، خالید محەمەد، عەلی جەزیری، قەدری جەمیل پاشا، دیلان خەمگین، فەتحوڵڵا حوسێن، محەمەد شێخۆ، شاهین بەکر سورگولی، ماهین شێخانی، عەفدالی زینکی، جان دۆست، خەلیل ساسۆنی، دیا جوان، خاتوو دڵشاد یوسف، فەرهاد عەجمو، لۆرین تلداری، خاتوو بێوار ئیبراهیم، وەزنە خەلیل، ساڵح، عەلی جەزیری، دکتۆرمحەمەد بەکر،عەبدولڕەحمان ئالوجی، خالید جەمیل، دلبرین بابی خالید، پەیمان قاسم، باقی هۆزان، شیار عومەر لەعلە، جوان نەبی، باقی سۆلین، ئەحمەد سۆفی، فەواز عەبدی، دڵدار میدی، وەزنە حامید، دەرویش دەرویش، مونا واسیف، مەلەک سوکەر، نیهاد قەلعی،فەرید شەوقی، سلێمان حەلەبی، سوعاد حوسنی، عەبدولرەحمان کەواکیبی، ئەدیب شیشەکلی، خالید بەرازی، محۆ ئیبۆ شاشۆ، ئیبراهیم هەنانۆ، حوسنی زەعیم، خالید بەکتاش، نورەدین ئەتاسی، عەلی بۆزۆ، ئەحمەد مەلا، نەجاة سەغیرە، ئەحمەد باراقی، تنکزار ماردینی، عەبدولڕەحمان، خەیرەدین زەرکەلی، ئیبراهیم شێخانی..

ئەمانە و بە دەیان ناودار و ناسراوی تری کوردمان، لە رۆژئاوای کوردستاندا، کە رۆڵێکی گرنگیان لە هەموو بوارەکانی شارەستانیدا لە سوریادا هەبووە و، هەیە...)هەندێ لە ناودارانە، لە باکووری کوردستان لە دایک بوونە، رژێمی تورکیا تەنگی پێ هەڵچنیون و، روویان لە رۆژئاوای کوردستان کردووە و، لێرەدا ژیاون.. کوردستانی شیرینمان،

بە باکوور و باشوور و رۆژهەڵات و رۆئاواویەوە، یەک کوردستانە و، نیشتمانی شیرینی هەموو کوردانە.

مەهاباد و کەرکووک و دیاربەکەر و قامیشلوو

چوار گوڵن لە دڵی منــداڵانی کورد، هەموو.

سەرەڕای ئەو هەمـوو گوشـار و سـتەم و نـاهەقی و چەوسـانەوە و بێـویژدانییەی، دەرهەق بە گەلـی کوردمـان لە رۆژئـاوای کوردستان دەکران، بەڵام داگیرکەران نەیانتوانی هەستی کوردایەتی و سۆز و خۆشەویستی بۆ کوردستان، لە دڵ و دەروونی کوردا کز و کاڵ بکەنەوە، نەیان توانی بەر لە خەبات و تێکۆشانی گەلەکەمان بگرن و، کۆڵیان پێ بدەن.. بەڵکو ئەو ستەم و زۆرداری و ناهەقییانە، زیاتر ئێمەی کوردی دەوروژاندوون و، زیاتر سووری کردووین، لە تێکۆشان، لە پێناوی گەیشتن بە ئامانج و بە مافە رەوا زەوتکراوەکانمان و، سوورین لە بەدەستهێنانی ئازادی و ئاشتی.

نزیکەی هەشتا ساڵ زیاتر بەر لە ئێستا لە رۆژئاوای کوردستاندا، لە سایەی کۆمەڵێک شاعیر و نووسەر و رۆشنبیر و سیاسەتمەداری تێکۆشەری کورد و کوردستان پەروەرمان، بزووتنەوەیەکی سیاسی و رۆشنبیری و ئەدەبی و رۆژنامەیی کوردی جوقەرەی داو، نەمری و دووبارە سەرهەڵدانی کوردایەتییان سەلماند.. پێویستە ئاماژەش بە رۆڵی گرنگ و بە کاریگەری و دڵسۆزی بنەماڵەی بەدرخانییەکان بکەین .. کە لە بواری رۆشنبیری ورۆژنامەگەریدا، دەست پێشکەربوون، نە ئەوسا و نە ئێستاش، لە بەردەم هەستی کوردایەتی و کوردستان پەروەریدا، سنوورێک نییە کە کورد لە یەکتری دابڕێت و سنوور بخاتە نێوان کوردستانەوە، ئەمانە دەستکردی دەوڵەتە زلهێزەکان و، داگیرکەرانی کوردستانن، تاوان و غەدرێکی گەورەیەکە لە کوردیان کرد، کورد گەلێکە و کوردستانیش یەک کوردستانە.. با داگیرکەرانی کوردستان ئەمە باش بزانن، کە تا گەلی کوردمان ئازاد نەبێت و کوردستانمان رزگاری نەبێت.. گەلان و وڵاتانی داگیرکەری کوردستان، ناحەسێنەوە و ئارامی و سەقامگیری و ئاشتیش بەرقەرار نابن.. تا زووترش کوردستان رزگاری بێت و کورد ئازاد بێت.. لە بەرژەوەندی هەموو گەلانی ناوچەکەدایە و، زیان و قوربانییەکان کەمتر دەبن.

دەرچوونی چەند گۆڤار و رۆژنامەی، هەفتانە و مانگانە و وەرزی لە رۆژئاوای کوردستاندا، وەکو گۆڤاری:

- هاوار.
- رووناهی.
- روژا نو.
- ستێر.
- دەنگی کوردستان.
- پێشەنگ.
- گوڵستان.
- کل.

- گەلاوێژ.
- ئاگاهی و، چەندین گۆڤار و بڵاوکراوەی لۆکاڵی تر..

هەروەها دامەزراندنی (پارتیدیوکراتی کوردستان – ١٩٥٧) و (کۆمەڵەی خۆیبوون) لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، بوونە مایەی گەشەکردن و پێشکەوتنی ڕەوتی ئەدەبی و ڕۆشنبیری و ڕۆژنامەگەری و چاپکردنی کتێب لە ڕۆژئاوای کوردستاندا.. چەندین شاعیر و نووسەر و ڕۆژنامەنووس و نیشتمان پەروەری کوردمان پێ گەیشتن و هاتنە کایەوە.

بە کورتی ناوی چەند نووسەر و شاعیرێکی کوردمان دەهێنین، کە بە شیعر و بە چیرۆک و بە شانۆگەری، بناغەی ئەدەبی منداڵانی کوردیان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا دانان، لەوانەش:

- جگەرخوێن: ١٩٠٣ - ١٩٨٤) ناوی تەواوی (شێخ موس حەسەن محەمەد)ە، بە (جگەرخوێن) ناسراوە، لە ساڵی (١٩٠٣) لە گوندی (هەسار) لە نزیکی شاریماردینلە باکووری کوردستان لە داک بووە، بە منداڵی شوانی و گاوانی کردووە، ڕژێمی تورکیا تەنگی پێهەڵئەچنن، بۆیە لە ساڵی (١٩١٤) دا، ڕوو لە ڕۆژئاوای کوردستان دەکات و، دەچێتە شاری عامودا، لە ساڵانی (١٩٣٧ - ١٩٣٨) دا (کۆمەڵەیەکی کوردی لە شاری عامودا) دادەمەزرێنێت بەڵام لە لایەن فەرەنسییەکانەوە داخرا.. لە ساڵی (١٩٤٦) دا، ڕوو لە شاری (قامیشلو) دەکات و لەوێ نیشتەجێ دەبێت، لە ساڵی (١٩٥٩ - ١٩٦٢) وەکو مامۆستایەکی زمانی کوردی، لە کۆلێجی ئاداب، بەشی کوردی لە زانکۆی بەغدا وانەبێژ بووە، لە ساڵی (١٩٦٨)دا، لە شاری قامیشلودا، بە نهێنی گۆڤارێکی کوەردی بە ناوی (گولستان) ەوە دەردەکات، لە ساڵی (١٩٧٣) دا دەچێت بۆ لوبنان، هۆنراوەی (کیمە ئەز؟) لەوێ دەنووسێت، کە هونەرمەندی گەورە (شڤان پەروەر) کردوویە بە گۆرانی.. جگەرخوین لە ساڵی (١٩٧٩)دا، بە ناچاری ڕووی لە وڵاتی (سوید) دەکات و، لە شاری (ستۆکهۆڵم) وەک پەناهەندەیەکی کورد دەژی، تا لە ڕۆژی (٢٢ - ١٠ - ١٩٨٤) کۆچی دوایی دەکات و، لەسەر ڕاسپاردەی پێشتری خۆی، تەرمەکەیان بردەوە بۆ (قامیشلو) و، لە حەوشەی ماڵەکەیدا بە خاکیان سپارد، ڕۆژانە کوردێکی زۆر سەردانی گۆڕەکەی دەکەن و، بە شوێنێکی پیرۆزی دەزانن.. مردنی جگەرخوێن زیانێکی گەورەی بوو بۆ ئەدەبی کوردیمان.

جگەرخوێن، شاعیرێکی گەورە و تێکۆشەر و کوردستان پەروەرێکی گەورەی گەلەکەمانە، لە زمانی کوردی و عەرەبیدا زۆر بە توانا بوو، لە نێوانی ساڵانی (١٩٤٥ - ١٩٨٥) لە (٨) بەرگدا، دیوانی شیعرەکانی لە دیمەشق و لە ستۆکهۆڵم چاپ کردوون، شەش بەرگیان لە ژیاندا بوو چاپ کرا ، دوو بەرگیان لە دوای کۆچکردنی منداڵەکانی چاپیان کرد.. لە ساڵی (١٩٦١) دا، لە (بەغدا) کتێبێکی بە ناوی (دەستورا زمانی کوردی) چاپ کردووە.. مێژووی کوردستانی نووسیوە و، لە دوو بەرگدا چاپی کردووە.. لە ساڵی (١٩٦٢)دا، لە دووبەرگدا (فەرهەنگی جگەرخوێن) لە بەغدا چاپ کردووە.. چەند

رۆمانێکیشی نووسیوە. ئەگەرچی جگەرخوێن شیعری تایبەتی بۆ منداڵان نەنووسیوە، بەڵام هەندێ لە شیعرەکانی منداڵانیش چێژی لێ وەردەگرن،

بۆ نموونە ئەم شیعرەی (شام شەکرە، وەڵات شیرینترە)ی، کراوە بە باتێکی (کتێبی خوێندنەوەی کوردی) لە قۆناغی سەرەتاییدا.. کە ئەمە دەقی ئەو شیعرەیەتی:

وەڵاتێ من تـــووی بووکـــا جیـــهانی
هەمی باغ و بەهەشت و مێرگ و کـانی
شەپال و شەنگ و شۆخ و ناز و گەوری
گەلـەک شـیرین و رنـد و پـڕ جـوانی
سـەرێ تاجـا سەلاحـــەدینی کوردی
ئـــەنی رۆژە د بورجـــا ئاســـمانی
دوو بورهـێن تە کەڤانی رۆستەمێ زال
دو زولفـێن تە ژ تیـرێن قەهرەمـانی
رووێ تە ئاگرێ زەردەشـت و مـەزدەک
ژ تە هێســتر شـــەرابا کامـــیرانی
دوو چاڤـێن تە وەکی دەریـایێ هـــورمز
کەپوو ئەلماسە کـاری مووش و وانی
دوو لێـڤێن تە کتـێبا حـاجی قـــادر
زمـانێ تە ژ بەنـدا شـێخێ خـــانی
سەرووپا زەنـد و بـازن تـەڤ بحنە
هەمی سۆرن ژ رەنـگێ ئەرخـەوانی
جگـــەرخوێنە کوڕێ تە هـەر دنـالی
ژ بـەر ژانـا نـــەزانی و خـــەزانی.

شیعری(کـیمە ئەز؟) یەکـێکە لە شیعرە نیشتمانییەکانی جگەرخـوێن و، سـەرناوی بەرگـی سـێیەمی دیـوانەکەیەتی.. هونەرمەند شڤان پەروەر کردوویە بە گۆرانی، هونەرمەند گوڵستانیش دەیڵێتەوە.

کیمە ئـەز؟

کـوردێ کوردســـتان

تەڤ شۆرش و ڤولکان
تەڤ دینامێتم
ئاگـر و پێتم
سۆرم وەک ئێتوون
ئاگر گـها قەپسوون
گاڤــا بتەقــم
دنیـا دهــەژی
ئەڤ پیت و ئاگر
دوژمن دکوژی
کیمە ئـەز....؟

لە شیعری (کوردستانم کا... !)دا، دەڵێت:

باغ و بستانم
ئاخ گولستانم کا
دوژمن تەڤ گرتن ئاخ
ئاغ کوردستان کا.

لە شیعرێکی تریدا هەر بە ناوی (کوردستان)ەوە، کە هونەرمەند خاتوو (گوڵستان) کردوویە بە سروود، دەڵێت:

کوردســتانێ کوردســتان
بەخچێ گولا ، دەردێ دلا
ئیـرۆ مایە بن دەســتان
کوردســـتان بلــــندی
هەمی باژار و گونـــدی
هەچی کەس بخوازی دڤێ جانێ خۆ بتەدنی.

بەشێکی زۆری شیعرەکانی جگەرخوێن بە لای منداڵانی کوردمانەوە گرانن نین و لێیان تێدەگەن.. زۆریشیان لە لایەن هونەرمەندای ناسراوی کوردمانەوە، کران بە سروود و بە گۆرانی.

– دکتـۆر نـورەدین زازا: ١٩١٩ - ١٩٨٨): لە قەزای (مەعـدەن)کە دەکەوێـتە نێـوان شـاری (ئـامەد) و (عەزیـز) ەوە، لە خێزانێکی، کورد و کوردستان پەروەر لە دایک بووە، باوکی زانایەکی ئایینی بـوو. لە شۆڕشـەکەی سـاڵی (١٩٢٥) لە بـاکووری

کوردستاندا، باوکی و (دکتۆر نافیز) ی برای بەشداریان لە شۆڕشەکەدا کرد، دوای سەرکوت کردنی شۆڕشەکە، روویان لە ڕۆژئاوای کوردستان کرد و، لە شاری (حەلەب) نیشتەجێ بوون، لەو کاتەدا تەمەنی نورەدین لە (١١) ساڵ کەمتر بوو.

دکتۆر نورەدین زازا،(کۆلێجی پزیشکی) لە لوبنان تەواوکرد و، لە ساڵی (١٩٦٥) دا، بڕوانامەی (دکتۆرا)ی لە (زانیارییەکانی پەروەردە) دا، لە زانکۆی لۆزان لە سویسرا وەرگرت، هەر کچێکی سویسریشبە ناوی (گیلیر ڤاڤۆ) کە دۆستێکی دڵسۆزی کورد بوو، بوو بە هاوسەری و تەنها کوڕێکیان هەیە بە ناوی (شەنگۆ ڤالیری)..نورەدین زازالە ساڵی (١٩٣٧) کۆمەڵەی (هیڤی) دامەزراند.. لە ساڵی (١٩٣٩) دا، لە ڤامیشلو (تیپی تۆپی پێی کوردستان)ی دامەزراند، کە لە ساڵی (١٩٤٠) دا، بوون بە پاڵەوانی سوریا.. لە ساڵی (١٩٤٦) بوو بە سەرۆکی (کۆمەڵەی خۆیبوون).. هەر لەو ساڵەشدا، ڤوتابخانەیەکی ئێوارانی کردەوە، بۆ فێربوونی خوێندنەوە و نووسین بە زمانی کوردی.. لە ساڵی (١٩٤٩) دا، لەگەڵ چەند هاوڕێیەکی خوێندکاری کوردی، لە ئەوروپادا(یەکێتی ڤوتابیانی کورد) یان لە ئەوروپادامەزراند.. نوردەین بوو بە سەرۆکی ئەم یەکێتی یە.. گۆڤارێکیشی بە ناوی (دەنگی کوردستان) ەوە بە زمانی کوردی و ئینگلیزی و فەرەنسی دەردەکرد.. لە ساڵی (١٩٥٧) دا، لە گەڵ شاعیر (عوسمان سەبری) و، چەند سیاسییەکی تێکۆشەری تردا (پارتی دیموکراتی کوردستان) لە ڕۆژئاوای کوردستاندادامەزراند، بۆ ماوەیەک سەرۆکی ئەم پارتییە بوو.. لە ساڵی (١٩٤٤) دا، بە نهێنی هات بۆ باشووری کوردستان، تا چاوی بە تێکۆشەری نەمری گەلەکەمان (مستەفا بارزانی) بکەوێت.. بەڵام لە لایەن ڕژێمی عێراقەوە گیرا و، بۆ ماوەی ساڵێک لە موسڵ و چەند شوێنێکی تردا بەندیان کرد.. نورەدین لە ساڵی (١٩٦٠) دا، خۆی چەند هاوڕێیەکیلەسەر چالاکی سیاسی لە لایەن ڕژێمی سوریاوە گیرا، سزای لە سێدارە دانیانبۆ دەرکرد، بەڵام لە ئەنجامی نارەزایی و گوشاری چەندین دەوڵەت و، کەسایەتی ناسراوی جیهانی، ڕژێمی سوریایان ناچارکرد کە سزاکەیان گۆڕێ، بە ساڵ و نیوێکی زیندانی.. لە زینداندا، پیسترین ئەشکەنجە و ئازاریان داوە.

نورەدین زازا، تێکۆشەرێکی سەرسەخت و، سیاسیەکی ناسراو و، ڕۆشنبیرێکی گەورە و بلیمەت و، نووسەرێکی بە توانا بوو، بە دەیان وتار و نووسینی لە گۆڤاری (هاوار)و (روناهی) دا، بڵاوکردوونەتەوە، لە نووسینی کورتە چیرۆکی نوێشدا، دکتۆر نورەدین زازا، بە (تیشخۆفیکورد) ناسراوە.. دکتۆر نورەدین زازا، لە ڕۆژی (٧ - ١٠ - ١٩٨٨) دا، لە (نەخۆشخانەی لۆزان) لە(سویسرا) کۆچی دوایی کرد، هەر لەویش بە خاکیان سپارد.. بە مردنی ئەم تێکۆشەرە ڤارەمانەمان، زیانێکی گەورەلە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد و، لە بزووتنەوەی ئەدەبی و ڕۆشنبیری کوردی کەوت.. بەڵام هەمیشە نەمرە لە دڵی کوردا و، بە شانازییەوە یادی دەکەینەوە.

نورەدین زازا، لە ژیاننامەکەی (ژیانی کوردەواریم) دا، کە چیرۆکی ژیانی خۆیمان بۆ دەگێڕێتەوە، باس لە چیرۆکی ئەو دەوڵەتە زلهێز و ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە دەکات، کە چ تاوانێکیان لە کورد کردووە و، چۆن کوردیان

چەوساندۆتەوە و، ئەشكەنجەیان داون.

دكتۆر نورەدین زازا، لە ژمارە (٣٠)ی گۆڤاری (هاوار)دا، چیرۆكێكی بۆ منداڵان بڵاوكردۆتەوە بە ناونیشانی (كورد یەكەن) لەم چیرۆكەدا، هەستی ڕێز و خۆشەویستی و یەكبوونی كورد دەخاتە دڵی منداڵانی كوردەوە، چیرۆكەكە باس لە كوڕە منداڵێكی ئاوارەبووی كوردی باكووری كوردستان لە شاری (مووش) دەكات، ڕوو لە جەزیرە (بۆتان) دەكات، دەچێتە قوتابخانەیەیەک، مامۆستا داوا لە قوتابییەكانی دەكات، كە وەكو نامۆیەک لێی نەڕوان، ئەویش وەكو ئێوە منداڵێكی كوردە و خەڵكی شاری (مووش) ە، لەسەر نەخشەش شوێنی شاری (مووش) یان، پێشان دەداتت،گەر بە چاوی ئەو سەردەمە لەم چیرۆكەی نوردین زازا بۆ منداڵان بڕوانین، گرنگترین بنەمای چیرۆكی منداڵانی تێدایە، ئەویش ئەویە، كە منداڵان بە هەستێكی كوردانە و بە سۆز و خۆشەویستی بۆ كوردستان، بە گیانی برایەتی، منداڵانی كورد گۆش و پەروەردە دەكات.. چیرۆكی دووەم (شێری تەین ئەحمەدیخانی) كە لە ژمارە (٣٠)ی، گۆڤاری (هاوار) دا بڵاوكراوەتەوە، باس لە مەزنی كەڵەشاعیری گەلەكەمان (ئەحمەدی خانی) دەكات و، منداڵننی كورد خۆیان بە نەوەی ئەم شێرە بلیمەت و قارەمانە دەزانن.. هەردوو چیرۆكەكە بە ناوی (فورات جەوەری) یەوەیە، كە ناوێكی خوازراوی نوردین زازایە.. ئەم دوو چیرۆكە كە لە سەرەتای چلەكانی سەدەی ڕابردوودا، بڵاوكراونەتە، توانا و دووربینی دكتۆر نوردەین زازا دەردەخەن، كە پێویستە منداڵانی كوردمان بە هەستی كوردایەتی و سۆزی نیشتمانی گۆش و پەروەردە بكەین.. دەتوانین ئەوە بڵێین كە ئەو دوو چیرۆكە بەردی بناغەی قۆناغی تازەی ئەدەبی منداڵانی كوردن لە ڕۆژئاوای كوردستاندا.

– **كونی ڕەش:** ١٩٥٣)ناوی (**سلێمان عوسمان**)ە، لە گوندی (كونی ڕەش) ی سەر بەشاری قامیشلو، لە ڕۆژئاوای كوردستان لە خێزانێكی كوردستان پەروە و ڕۆشنبیر و ئەدەبدۆستی كورد دایک بووە،نازناوەكەشی لە ناوی گوندەكەیانەوە هاتووە، كونی ڕەش شاعیر و نووسەرێكی ناسراو و ڕۆژنامەنووسێكی چالاكی كوردمانە، لە زۆربەی گۆڤارە كوردییەكانی ناو كوردستان و، ئەو گۆڤارانەی لە هەندەراندا دەردەچن، كونی ڕەش بە كوردی و بە عەرەبی شیعر و نووسینەكانی بڵاوكردوونەتەوە.. كونی ڕەش ئاشقێكی سەرسەختی ئازادی و ئاشتی و نیشتمانییە.. تائێستا چەند كتێبێكی شیعری بە كوردی و عەرەبی چاپكردووە و بڵاوی كردۆتەوە، لەوانە:

– دەروازەی ژیان و خۆشەویستی ـ بە عەرەبی ـ ساڵی ـ ٢٠٠١. چاپی كردووە.
– كتێبێک دەربارەی شاری قامیشلو، لە ساڵی ـ ٢٠٠٣. دا، چاپی كردووە.
– ڕووداوەكانی شۆڕشی ئارارات ـ ١٩٣٠، لە ساڵی ـ ٢٠٠٠ ـ لە هەولێر چاپ كراوە.
– ئەی نیشتمان، لە ساڵی ـ ١٩٩٨ ـ چاپی كردووە.

کونی رەش، منداڵانی کوردیشی لە یاد نەکردوون.. ئاراستەی منداڵانی کوردماندەکات و، هانیان دەدات، بە تایبەتیش منداڵانی کورد لە رۆژئاوی کوردستاندا، کە فێری زمانی کوردی ببن، چونکە زمان ناسنامەیە و، یەکێکە لە کۆڵەکە گرنگەکانی نەتەوەیی.. کوردستانیشیان خۆش بوێت، چونکە نیشتمانمانە..

گەلێ هەڵبەست و چیرۆکەهەڵبەستی بۆ منداڵان نووسیوە و، چاپی کردوون، لەوانە:

– کۆمەڵە شیعری یەکەمی بە ناوی (سیبان و جین) لە ساڵی (١٩٩٣) دا، چاپی کردووە.
– کۆمەڵەی شیعری دووەمی بە ناوی (شاگری بەدرخانم) لە ساڵی (١٩٩٦) دا، چاپی کردووە.
– لە رۆژنامە و گۆڤارە کورییەکانیشدا.. گەلێ شیعری بۆ منداڵان بڵاوکردۆتەوە.

کونی رەش، لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە، لە ساڵی (٢٠٠٠) دا، لە یادی رۆژی رۆژنامەگەری کوردیدا،

لە لایەن وەزیری رۆشنبیری کوردستان خوالێخۆشبو (فەلەکەدین کاکەیی) یەوە، وەکو نووسەر و شاعیر و رۆژنامەنووسێکی چالاکوان، خەڵاتی رێزلێنانیان پێ بەخشی.

لەم کاتەدا شیعرەکانی (کونی رەش بۆ منداڵان) لە بەردەستماندا نییە، کە ئاماژەیان پێ بدەین.. بەڵام حەزمان کرد، کە ئەم کە ئەم شیعرە جوانەی، لە زمانی عەرەبییەوە وەرگێڕمە سەر زمانی کوردی،

وەکو نموونەیەک لە لە شیعرە نیشتیمانییەکانی کونی رەش، کە بۆ منداڵانیش گران نییە:

ئەی نیشتمان!
داهێنان بەبێ ئــازادی
داهێـنان نییە،
ئازادی بەبێ نیشتمان
ئـازادی نییە
بــــــڕوانە !
ئایا نیشـتمان هــەیە
بەبی خــــــــۆر؟!
ئایا ئاینــدە هـــەیە

بەبێ نیشتمان یا شوێن؟!
ئەی نیشتمان
تۆ داهێنان و ئازادیمی
بوونـــم و نەبـــوونمی...

– ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل: ١٩٦١)لە شاری (قامیشلو)لە ڕۆژئاوای کوردستان لە دایک بووە، مامۆستایەکی پەروەردەیە، نووسەرێکی ناسراوی کوردمانە، بە تایبەتیش لە بواری نووسینی کورتە چیرۆک و شانۆگەری و لێکۆڵینەوەی شانۆییدا، ئەندامی کۆمەڵەی شانۆنووسانە لە یەکێتی نووسەرانی سوریا.. بە زمانی عەرەبی دەنووسێت، چونکە تا ئەمڕۆش ڕژێمی شۆڤێنی عەرەبی سوریای داگیرکەری ڕۆژئاوای کوردستان، دانی بە هیچ مافێکی نەتەوەی کورد و بە زمانی کوردیدا نەناوە، ڕێی بە منداڵانی کوردمان نەداوە، کە بە زمانی کوردی بخوێنن و بنووسن.. بۆیە ئەحمەد ئیسماعیل و بە دەیان نووسەر و ڕۆشنبیری کوردمان، لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، قوربانیی ئەم تاوانەن.. بەشێکیان بە زمانی عەرەبی دەنووسن.. ئەحمەد ئیسماعیل، لە چەندین کۆڕ و سیمینارردا لە سوریا، شاریقە، فەلەستین، ئیمارات، مەغریب، عێراق، دوبەی، بەشداری کردووە و، دەربارەی ئەدەب و شانۆی منداڵان، لە سوریا و لە چەند وڵاتێکی تردا، وەکو بابەت پێشکەشکەر بەشداری کردووە، چیرۆک و شانۆگەرییەکانی لە گۆڤارە عەرەبی و کوردییەکاندا - کە بە عەرەبی دەردەچن -- بڵاوکردۆتەوە.. تا ئێستا چەندین خەڵاتیشایستە وچەند بڕوانامەیەکی ڕێزلێنانیانلە سوریا و لە وڵاتانی تردا پێ بەخشیوە.. بە زۆریش لەو شانۆگەرییانەی کە بۆ منداڵانی نووسیون.. ئەحمەد ئیسماعیل تا ئێستاش بەدەوامە لە نووسین و چاپکردن و بڵاوکردنەوەی بەرهەمی تازەیدا..

ئەمانە ناوی بەشێکن لە بەرهەمەچاپکراوەکانی کە بە زمانی عەرەبی نووسیونی:

١- لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی شانۆی کوردی ـ ساڵی ٢٠٠٠.
٢- شانۆگەرییەکانی ساڵی ـ ١٩٩٩.
٣- شانۆگەری تۆبەی ڕێوی ـ چوار دەقی شانۆییە ـ بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٠.
٤- سەمای عاشق ـ کۆمەڵە چیرۆکێکە ـ ساڵی ـ ٢٠٠١.
٥- بەدلیسی ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان.
٦- بارزانی نەمر ـ شانۆگەرییەکە ـ بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٣.
٧- پێشەوا قازی محەمەد ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان.
٨- کێڵگەیەکی سەخت ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠١

سەرچاوە Serchawe

٩- گوناهی ئەسپێک ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٦.

١٠- کەسایەتی لە شانۆگەری منداڵان دا ـ لێکۆڵینەوەیە ـ ٢٠٠٦.

١١- کورد لە شانۆی سوریدا ـ لێکۆڵینەوەیە ـ ٢٠٠٦.

١٢- داوڵ ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان.

١٣- چیرۆکی سێ چەقاوە سوەکە ـ دووشانۆگەرییە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٩.

١٤- کەلەبەر ـ شانۆگەرییەکە بۆ مێردمنداڵان ٢٠٠٤.

١٥- خەونەکانی گوێدرێژە تەمەڵەکە ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٠.

١٦- باڵندەیەکی دانا ـ شانۆگەرییەکەبۆ منداڵان ٢٠١٠.

١٧- شوورە ـ شانۆگەرییەکە.

١٨- بە پیرییەوەچوونی شانۆ لە لایەن منداڵاوە ـ لێکۆڵینەوەیەکە ٢٠٠٥.

١٩- ببورن مەم و زین ـ شانۆگەرییەکی ڕەخنەسازی تەوسە.

٢٠- بچووکەکە پێ دەکەنی چیرۆکێکە.

ئەوانە ناوی هەموو نووسین و بەرهەمەکانی ئەحمەد ئیسماعیل نین.. چەندین کورتە چیرۆک و شانۆنامە و لێکۆڵینەوە و ڕەخنەی ئەدەبی تری نووسیون و بڵاوی کردوونەتەوە.

- (**هەورامان وریا قانیع**) حەوت لە شانۆنامەکانی (**ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل**)ی، لە زمانی عەرەبییەوە، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و، بە ناوی (حەوت شانۆنامە بۆ منداڵان)، لە ساڵی (٢٠٠٨) دا، لە سلێمانی چاپی کردووە.

(نووسەر: دووجار بە تەلەفۆن پەیوەندیم بە مامۆستا (ئەحمەد ئیسماعیل)ەوە کرد، کە ئێستا لەشاری (قامیشلو)دەژی، بە مەبەستی وەرگرتنی زانیاری زیاتر دەربارەی ژیان و نووسینەکانی، بەڵام بەداخەوە، تۆڕی پەیوەندییان تەواو نییە و، بە باش گوێمان لە دەنگی یەکتری نەدەبوو).

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - ڕێکەوتی: ١ی نۆڤەمبەری ٢٠١٤

مێژووی ئەدەبی منداڵان

رەزا شوان

لەگەڵ بوونی مرۆڤ لەسەر زەویدا .. لەگەڵ پێکهێنانی شیرازەی خێزانی و بنیاتنانی ماڵدا .. منداڵانیش بوونیان هەبووە و لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ، منداڵان زۆرینەی هەموو گەلان پێکدەهێنن .. بە رێژەی لە سەدا چلی هەموو دانیشتوانی جیهانن.

لەگەڵ داهێنانی زمان و توانای دەربڕین و گوزارشتکردن لە زادەی بیر و هۆش و ئەندێشە و لە سۆز و خرۆشی ناخی دەروون بە وشە و بە رستە .. لەگەڵ لە یەکتری گەیشتن و پەیوەندی و پێکەوە ژیاندا .. لەگەڵ پێکهێنانی کۆمەڵگا و بنیاتنانی شارستانی و داهێنان و پێشکەوتن و گەشەکردن لە هەمووبوارەکانی ژیاندا .. ئەدەب و هونەریش سەریان هەڵدا و، چەندین لق و پۆپیان لێ بوونەوە .. لەوانەش ئەدەبی منداڵان هاتە کایەوە، ئەگەرچی ئەدەبی منداڵان ئەدەبێکی – نەنووسراو و تۆمارنەکراوبووە، بەڵام نەوە لە دوای نەوە دەماودەم (بە زاری) بۆ یەکتریان گێڕاونەتەوە، بە تایبەتیش لە شەوانی درێژی زستاندا لە شەوارە و لە دانیشتنەکانی گوێی ئاگردانیدا .. لەگەڵخواردنی شەوچەرەدا، باپیرە یا داپیرە گیان، بە تام و چێژەوە چیرۆک و مەتەڵ و ئەفسانە و داستانیان بۆ گوێگرەکانیان گێڕاونەتەوە.

دایکــانی میهرەبــان و دڵســۆزیش لەگەڵ راژەنینــی لانــک و بێشــکدا، بــۆ ژیرکــردنەوە و خافڵانــدن و خەوبــردنەوەی جگەرگۆشەکانیان، بە دەنگی خۆش و ناسک بەسۆزیان، لای لایە و گورگـانە شەوێ و گۆرانی و بەستەیان بۆ وتـوون .. یـا بەر لە نووستن، چیرۆکی خەیاڵئـامێز و ئەفسانە و داستانیان بـۆ منداڵە چاوگەشەکانیان گێڕاوەنەتەوە .. کە پـاڵەوان و کارئەکتەرەکانی ئەم چیرۆکانە، بە زۆری (ئاژەڵ و باڵندە) یا (شتیبەرجەستەی گەردوون) یا شتی ئەفسانەیی بوون، وەک: خێو و دێودرنج ، ئەرژەنگ، سیمرخ، ئەژدیها، حەزیای حەوت سەر، ئەسپی باڵدار، پیرێژنـی جادووکەر، بووکیـدەریا، چەرخوفەلەکی ئەفسووناوی، پاڵەوانی بازیبەنـد لە قۆڵ، گۆڕنەتەڵە، چەتەوڵ، گەشتی حەوت ساڵەی مان و نەمان بۆ هێنـانی ئـاوی ژیـان، پـاڵەوانی سەرکێشـی لە توانـابەدەر، فریشـتەی تەنگـانە،...هتـد. هەمـوو ئەم مەتەڵ و چیـرۆکە ئەفسانەییانە و ئەم داستانانە، بەشێکی رەسەنن لە کەلەپووری دێرینی گەلان و .. بەشێکی گرنگیشن لە ئەنـدەبی منـداڵان و، لە ئەدەبی گەورەکانیشدا.

ئەدەبی منداڵان بەو شێوە سەرەتاییە دێرینە ناوبراوەی، رەگ و ریشە و بوونی لە فۆلکلۆر و لە کەلەپووری زۆربەی گەلانی جیهاندا هەیە .. چەندین بەڵگەی مێژوویی و پاشماوەی دێرینی بەجێماو، ئەم راستییە دەسەلمێنن.

لە راستیشدا، هەندێ سەرچاوە و کتێبی مێژوویی کۆن هەن، کە باسیان لە ئەدەبی منداڵان، لە سەردەمەکانی کۆنـدا کـردووە، بەڵام بە شێوەیەکی سـاکار ئاماژەیـان بە هەنـدێ چیـرۆک کـردووە ، کە لە نـاو گەلانـدا بـاوبووە .. هەمـوو ئەم چیرۆکــانەش پشــتیان بە داب و نەریــت و بە بەهاکــانی کــۆمەڵ و بە ئــایین پەروەری بەســتووە .. پــاڵەوانی زۆربەی چیرۆکەکـانیش ئـاژەڵ و باڵنـدەن یـا شـتی خەیـاڵی و ئەفسـانەیین، بە زۆریـش گوزارشـت لە هێـز و ئـازایەتی و بەرگـری و سەرکەوتنی تـاک دەکەن.

لە شارستانییەکانی کۆنـدا، لە میـانەی ئەو نەقـش و نیگـار و وێنــانەی، کە لەسـەر دیـواری ئەشـکەوتەکان و، دیـواری پەرستگاکان و، کۆشـک و تەلارەکـانی پاشـاکاندا دۆزراونەتەوە، یـا لەسـەر تاشەبەرد دا هەڵکـۆڵراون، یـا لەسـەر خشـتی سوورەوەکراودا یـا لەسـەر گەڵای پـانی رووەکنەخشێنراون .. لە نـاو ئەو وێنەکانـدا، وێنەی منـداڵ و چیرۆکـی منداڵانیشیان تێدایە.. ئەم بەڵگە بەجێماوانە ئەوە دەسەلمێنن،

کە ئەو گەلانە منداڵ و ئەدەبی منداڵانیان فەرامۆش نەکردوون .. لەوانەش؛

فەرعەونییەکان (میسرییە کۆنەکان)، سۆمەرییەکان، یۆنانییەکان، رۆمانییە کۆنەکان، چینییەکان، هیندییەکان، کوردەکان، فارسەکان، عەرەبەکـان، ئینگلیزەکـان، فەرەنسییەکان، ئەڵمانییەکـان، روسـسییەکان، ئیتالییەکـان، یابانییەکـان، گەلانـی ئیسکندناڤیا،...هتد. کە هەریەکە لەم گەلانە زۆر یـا کەم ، شۆێن پەنجەیـان لە ئەدەبی فۆلکلۆری و منداڵاندا دیارە.

لەو چیرۆکە ئەفسانەییانەی کە لە فەرعەونییەکان بەجێماون و تا ئەمڕۆش بایەخ و خۆشییان کاڵنەبوونەتەوە و، منداڵانی ئەمڕۆش چێژیان لێ وەردەگرن، ئەفسانەی:

(دوورگەی مار) و (هەڵۆی جادوولێکراو) و (تاجی فەیروز) ن.

سۆمەرییەکانی نیشتەجێی میزەپۆتانیاش، یاسایەیەکی پێشکەوتووی پەروەردە و فێرکردنی منداڵانیان هەبوو، کە تا رادەیەک لە پەروەردەکردنی منداڵانی ئەمڕۆوە نزیک بوو .. هۆی ئەم پێشکەوتنەشیان، بۆ داهێنان و بڵاوبوونەوەی (نووسینی سۆمەری) دەگەڕێتەوە .. کە شۆڕش و وەرچەرخانێکی زۆ گرنگ بوو لە مێژووی مرۆڤدا .. سۆمەرییەکان خاوەنی کۆنترین ئەدەبن لە جیهاندا، گرنگترین شاکاری ئەدەبیشیان (داستانی گەلگامیشە)ە .. منداڵ و ئەدەبی منداڵان، لە چەند شوێنێکی ئەم داستانەدا، بە زمانێکی ساکارتر ناویان هاتووە .. باس لە شتە تایبەتمەندییەکانی منداڵانی تێدا کراوە.

بەڵام ئەمە راستییەکە و ناپۆشرێت، کە لە کۆنەوە تا ئەمڕۆش، گرنگیدان و بایەخدان بە گۆشکردن و پەروەردەکردنی دروست و، ئاراستەکردنی پێویست و ئاوڕدانەوەیەکی جدی لە ژیانی منداڵان و، لە ئەدەبی منداڵانیش، بە رادەی پێویست نەدراوەتەوە .. وەکو پێویستیش ئەوە لەبەر چاو نەگیراوە، کە چارەنووسی داهاتوودەکەوێتە دەستی منداڵانی ئەمڕۆوە، ئەم مرۆڤە بچکۆلانەی ئەمڕۆن .. کە سبەینێ جیهان بەڕێوەدەبەن.

ئەدەبی منداڵان لە چاو ئەدەبی گەورەکانەوە، تا ئەمڕۆش شانس و هەلی پێویستی گەشەکردنی بۆ نەرخساوە، بەڵکو تا سێ سەدە لەمەوبەر، ئاوڕدانەوە و خوودانە ئەدەبی منداڵان، شەرمەزاری و پایەنزمی و دابەزین بووە .. تا سەردەمێکی نزیک و تا رادەیەکیش ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت، لە زۆر شوێنی جیهاندا، بە تایبەتیش لە سایەی رژێمە دیکتاتۆری و سەرکوتکەرەکاندا، منداڵان پەراوێز کراون و، بە نارەوایی دەچەوسێنرێنەوە و .. چێژی خۆشی منداڵێتی و ئازادی و ژیان نازانن و، لە سادەترین مافەکانیان و، لە سۆز و خۆشەویسی بێبەش کراون، کوێرەوەری و، نەبوونی و، برسێتی، ناچاریان کردوون کە کاری قورس و نەشیاو بکەن .. لە ئەمڕۆدا زیاتر لە دووسەد و پەنجا ملیۆن منداڵ لە جیهاندا، رۆژانە بەبێ نازی و برسێتی سەردەنێنەوە.

بۆیە "کۆردڤاڵدهایم" دەڵێ: "سەرلەبەری دنیا قەرزاری منداڵن"، بەڵام بەداخەوە کە تا ئەمڕۆش زۆربەی گەلان و وڵاتانی جیهان ئەم قەرزەی منداڵانیان ئادا نەکردوون.

مێژووی ئەدەبی منداڵان، بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە، لە قۆناغە سەرەتاییەکۆنەکاندا، مەتەڵ، چیرۆکی ئەفسانەیی،

متەلیسم و جادوویی، داستانی ئازایەتی، سەرکێشی، ئایینرەوی، ئامۆژگاریی تەڵقین ئاسایی، رێنمایی، رێز و گوێدێری، شاسواری، شمشێربازی و تیربازی، خەیاڵکاری، باڵیان بەسەر ئەدەبی منداڵاندا کێشابوو .. هەتا دەگاتە قۆناغەکانی ئەدەبی منداڵان لە سەردەمی نوێدا، کە لە سایەی گۆڕانکاری و داهێنان و پشکەوتنی تەکنۆلۆژیا و، پەروەردەیەکی نوێ و، پسپۆری و، مۆدێرن و، جیهانگیریدا، پێشکەوتنی بەخۆیەوە بینیوە .. زیاتر لە هەموو سەردەمێک، لەم سەردەمەدا پێویستیمان بە ئەدەبی منداڵان و بە گەشەکردنی هەیە، چونکە پەروەردەی نوێ و رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان بوونەتە دووانە و بە تەواوکەری یەکتری.

ئەدەبی منداڵان، بەر لە هەموو شوێنێکی تری جیهاندا، لە وڵاتانی ئەوروپادا گەشەی کرد و پێشکەوت، بە تایبەتیش لە وڵاتانی فەرەنسا و ئینگلتەرادا .. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە کۆمەڵێک نووسەری بە توانا، ئاوڕیان لە ئەدەبی منداڵان دایەوە و، چەندین بەرهەمی خۆش و بەسوودیان بۆ منداڵان نووسی و چاپیان کردن .. هۆیەکی گرنگی تریش، دەگەڕێتەوە بۆ داهێنای ئامێری چاپکردن و، دامەزراندنی چاپخانە و ، دەزگای بڵاوکردنەوەی و چاپکردنی کتێبی منداڵان و، کردنەوەی کتێبخانەی تایبەت بە منداڵان .. سەرەڕای ئەمانەش حەز و پەرۆشی خودی منداڵان، بۆ خوێندنەوەی کتێب و ئەو بابەتانەی تایبەت بوون بە ئەدەبی منداڵانەوە.

یەکەمین کتێب کە بۆ یەکەمین جار بۆ منداڵان چاپکرا کتێبێک بوو کە کۆمەڵێک چیرۆکی لەخۆ گرتبوو .. ناوی کتێبەکەش (ئەفسانەکانی ئێسوب)ـە کە لە ساڵی (١٤٨٤) دا، لە لایەن (ولیام کاکستۆن: ١٤٢٢ - ١٤٩١)ەوە، چاپکرا .. ئەم کارەی کاکستۆن بە دەستپێشکەری و بەهەنگاوێکی گرنگی مێژوویی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا دادەنرێت، ئەو (ئێسوب)ەش، کە ولیام کاکستۆن ئەم چیرۆکە ئەفسانەییانەی داونەتە پاڵ .. وەکو دەگێڕنەوە کە کۆیلەیەکی یۆنانی بووە، لە نێوان ساڵانی (٦٥٠ ـ ٦٢٠) ی پێش زایینی ژیاوە، لەبەر زیرەکی و بلیمەتی، گەورەکەی ئازادی دەکات .. ئێسوب زۆر حەزی بە گەڕان و گەشتکردن دەبێت، بە گەڕان و گەشکردن و، بە نووسنی چیرۆک بە ناوبانگ بووە .. دەتوانین بەوە دابنێین کە یەکەمین کەس بووە، کە چیرۆکی بۆ منداڵان نووسیوە ..

ئەمەش یەکێکە لە چیرۆکەکانی ئێسوب (قەلەڕەش و گۆزە):

"لە دەشتێکی چۆڵدا ، قەلەڕەشێک زۆر تینووی دەبێت، زۆر بە دوای ئاودا گەڕا .. تا گۆزەیەکی دۆزییەوە، کەمێک ئاولە بنەکەیدا بوو .. بەڵام دەنووکی نەدەگەیشتەئاوەکە .. قەلەڕەشەکە خەریک بوو لە توینیا بمرێت .. دەیزانی نییە ئاوی ناو گۆزەکە .. لە دواییدا بیرۆکەیەکی باشی بۆ هات .. بە دەنووکی یەک لە دوای یەک چەویهەڵدەگرت و دەیخستنە ناو گۆزە ئاوەکەوە ..ئاوەکە بەرەبەرە سەرکەوت .. تا گەیشتەلێواری گۆزەکە .. ئەوسا قەلەڕەشەکە، دەنووکی تێنا تێر ئاوی خواردەوە".

ئەو مەبەستانەی کە لەم چیرۆکەدان: هەوڵدان و کۆڵنەدان، بیرکردنەوە، سەرکەوتن بەسەر تەنگانەدا.

ئەگەرچی کاکستۆن، کتێبەکانی بەو نیازەوە نەنووسیبوون، کە ئارەستەی منداڵانیان بکات .. بەڵام سێ لە کتێبەکانی بە درێژایی ساڵان .. بوون بە بابەتی منداڵان .. ئەو چیرۆکانەی کە لەم سێ کتێبەیدا بوونو، بۆ منداڵان لەبارbوون و، منداڵانیش بە کتێبی خۆیانیان دەزانین و، تام و چێژیان لە خوێندنەوەیان وەردەگرت .. ئەم سێ کتێبە بوون: (رێوی رینارد) و (ئەفسانەکانی ئێسوب) و (مردنی ئارسەر).

لە ساڵی (١٦٥٧) دا ، پەروەردەکاری چیکۆسلۆڤاکی (جان ئامۆس کۆمینۆس) کتێبێکی گرنگ و بەسوودی بۆ منداڵان لەژێر ناوی (جیهانی وێنەدار)دا، چاپکرد. ئەم کتێبە کتێبێکی زانیاری بوو، وەک لەوەی کە کتێبێکی ئەدەبی بێت .. بەڵام لەو سەردەمەدا هەر بابەتێکی تازە بۆ منداڵان بنووسرایە، بایەخ و سوودی خۆی هەبوو.

(ئۆرئیل ئۆفیک) گەشەکردنی ئەدەبی منداڵان، بەسەر پێنج سەردەمدا دابەش دەکا:

سەردەمی کۆن: دەقە ئەدەبییەکانی ئەم سەردەمە، منداڵانیان بە گیانی ئازایەتی و، سەرکێشی و، شاسواری و، رەوشت بەرزی و، شەڕ و رووبەڕووبوونە و، ئینتیما بۆ هۆز و گەورەکانیان پەروەردە دەکردن .. لەسەر دیواری تەلار و پەرستگاکان و، لەسەر گەڵای رووەکدا، نموونەی ئەدەبی منداڵانی ئەم سەردەمە دۆزراونەتەوە.

سەردەمی ناوەراست: لەم سەردەمەدا، قەشەکانی کەنیسەکان، لە شوێنە دوورەکاندا، دەستیان بە کۆکردنەوەی چیرۆکە کۆنەکان کرد و، بە جوانی و رێکی نووسییاننەوە و، پاراستیانن .. بە هۆی ئەمانیشەوە، ئەو چیرۆکان لە زۆر شوێندا بڵاوبوونەوە.

سەردەمی چاپخانە: ئەم سەردەمە لە نیوەی سەدەی پانزەمیندا دەستی پێ کرد، واتە لە دوای داهێنانی ئامێری چاپکردن، کە لە لایەن ئەندازیاری ئەلمانی (گۆتەمبەرگ)ەوە داهێنرا .. دامەزراندنی چاپخانە و کتێب چاپکردن .. شۆڕشێکی رۆشنبیری و ئەدەبیی پەرپاکرد .. ئەوەبوو لە ساڵی (١٥٥٠) دا لە ئینگلتەردا کۆمەڵێک چیرۆک چاپکران.

سەردەمی زانیاری: ئەم سەردەمە ، لە دەرچوونی کتێبی (ئیمیل) لە نووسینی مامۆستا و فەیلەسوفی فەرەنسی (جان جاک رۆسۆ) وە دەستی پێکرد ..ئەم کتێبەشی لە ساڵی (١٧٦٢)دا چاپکرد.

دوا بە دوای کتێبکەی رۆسۆ، چەند کتێب و لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی منداڵ و ئەدەبی منداڵان چاپکران، لەم سەردەمەدا ئەدەبی منداڵان، پشکەوتنێکی بەرچاوی بە خۆیەوە بینی. رابەری ئەم ئاراستەیەش (جۆن نیوبەری) بوو.

سەردەمی نوێ (سەردەمی زێڕین): ئەم سەردەمە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەمینەوە دەستی پێکرد .. لەگەڵ دەرچوونی کتێبی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرەدا) کە لە نووسینی (لویس کارول) ـە .. بە دوای ئەم کتێبەشدا چەند کتێبێکی تریش چاپکران.

بەڵام دکتۆر (عەلی ئەلحەدیدی) لە کتێبەکەیدا (لە ئەدەبی منداڵان دا) مێژووی نوێی ئەدەبی منداڵان، بە سێ قۆناغی سەرەکی دەستنیشان دەکات:

قۆناغی یەکەم: لە ساڵی (١٦٩٧) ەوە دەست پێدەکا، بە دەرچوونی یەکەمین کتێبی ئەدەبی بۆ منداڵان، لەژێر ناوی (چیرۆکەکانی دایە قازم) لە نووسینی نووسەری فەرەنسی (چارلز پیرۆ) .. چارلز ، بوو بە دەستپێشکەر و ریچکەشکێن .. بە دوای ئەمدا چەند نووسەرێکی تر هاتنە بوارەکەوە و، دەستیان بە نووسین بۆ منداڵان کرد .. هەر لەم سەردەمەشدا، لە نێوان ساڵانی (١٧٠٤ - ١٧١٤) دا، رۆژهەڵاتناس و، نووسەر (ئینتیوان گالان) بۆ یەکەمین جار چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو)ی گۆڕییە سەر زمانی فەرەنسی، کە چەند چیرۆکێکی شیاویان بۆ منداڵان تێدایە.
هەر لە فەرەنسادا لە ساڵی (١٧٤٧) دا، لە لایەن نووسەرێکی مەزنی منداڵدۆستەوە، یەکەمین رۆژنامە بۆ منداڵان لەژێر ناوی (هاوڕێی منداڵان) هاتە کایەوە.

بێجگە لە فەرەنسا، رەوتی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرا، ئەڵمانیا ، رووسیا، ئەمریکا، لە وڵاتانی ئیسکندناڤیا و، میسر، سەری هەڵدا و بەرەو پێشەوە هەنگاوی نا.

قۆناغی دووەم: ئەدەبی منداڵان لە دوای (جەنگی جیهانی یەکەم) ەوە دەست پێکرد .. لە هەموو ئاستێکدا زیاتر بایەخ بە پەروەردەکردن و گەشەکردنی منداڵان درا و، بە شێوەیەکی نەخشەدارێژراوی ئەکادیمیش بایەخ بە (زانیاری دەروونناسیی منداڵا ن) و بە سایکۆلۆژیای گەشەکردن درا .. وەکو مرۆڤێکی سەربەخۆش لە منداڵیان دەڕوانی.

قۆناغی سێیەم: لە دوای (جەنگی جیهانی دووەم)ەوە دەستی پێکرد .. تا دەگاتە قۆناغی ئێستای، کە بە (سەردەمی زێڕینی ئەدەبی منداڵان) ناودەبرێت .. گۆڕان و وەرچەرخانێکی نوێ هاتنە کایەوە و، بایەخدان بە منداڵان و بە ئەدەبی منداڵان، بوو بە پێویستییەکی گرنگی ئەم رۆژگارە .. بە تایبەتیش لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا، کە هەل و مەرجێکی باش

سەرچاوە
Serchawe

بۆ گەشەکردن و پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵان ڕەخسا و .. چەندین کتێبخانەی منداڵان و، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی منداڵان دامەزران، بە ملیۆنان ژمارەی کتێب و گۆڤاری منداڵان چاپکران و بڵاوکرانەوە .. دەستوور و بنەما و ئاراستەی ئەدەبی منداڵان دیاری کران .. چیرۆک بوو بە وانەیەکی تایبەتی و، وەکو وانەکانی تری خوێندن، لە قوتابخانەکانە بنەڕەتییەکانی ئەمریکادا دەخوێنرێ.

لەم قۆناغەدا هەموو هەوڵەکان بەو ئاراستەیەدان، کە نەوەیەکی نوێ بۆ داهاتوویەکی باشتر پەروەردە بکرێن .. نەوەیەک کە ئاشتیخواز و مرۆڤ دۆست و چاکەخوازبن .. نەوەیەک تاکەکانی ڕێز لە یەکتری بگرن و، پێکەوە ژیان و خۆشەویستی لە هۆش و دڵیاندا بڕوێن .. نەوەیەیەکی باوەڕبەخۆبن .. داهێنانخواز و پێشکەوتووخوازبن..

بێگومان ئەدەبی منداڵان، لە چوارچێوە کلاسیکییەکەیدا نەماوەتەوە، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ، زیاتر پێشکەوتن و داهێنان بە خۆیەوە دەبینێت .. تا لە گەڵ هیوا و خواست و خولیا و خەونە شیرینەکانی منداڵانی زۆرزانی ئەم سەردەمەدا بگۆنجێت.

(فیلیپ ئاریس) دەڵێ: "لە سەردەمەکانی پێش ئەم سەردەمەدا، بە چاوی ئێستاوە لەمنداڵیان نەدەڕوانی .. منداڵێتی دیاردەیەکی تازەیە .. چونکە سەردەمەکانی کۆن، بەوەناودەبرێن کە منداڵانیان پەراوێزکردبوون .. بایەخێکی ئەوتۆیان پێ نەداون .. بەڵکودەشیان چەوساندنەوە"..

حەزدەکەین لێرەدا ئاماژەش بەوە بکەین گەلێ دەق و بابەتی ئەدەبی هەن، بە تایبەتی بۆ منداڵان نەنووسراون و، بۆ گەورەکان نووسراون. بەڵام دوای دەستکاری کردن و کورتکردنەوە و دووبارە داڕشتنەوەیان، بە زمانێکی ئاسانتر، وایان لێ کردوون کە بۆ منداڵان بگونجێن و، منداڵان بە ئەدەبی خۆیانیان بزانن، تا ئەمڕۆش منداڵان لە هەندێ لەو دەقە دەستکاری کراونە بێزار نەبوونە و تام وچێژیان لێ وەردەگرن، بە تایبەتیش دوای ئەوەی کە کراون بە فیلمی کارتۆن یا بە فیلمی سینەمایی ..

بۆ نموونە: ڕۆمانی (ڕۆبنسون کروزۆ) لە نووسینی (دانیال دیڤۆ) و، ڕۆمانی (گەشتەکانی گۆلیڤەر) لە نووسینی (جۆناسان سویفت : ١٦٦٧ - ١٧٤٥) .. کە نووسەر و سیاسەتمەدارێکی (ئینگلیزی - ئیرلەندی) بوو .. کە نووسەرێناسراوی ئینگلیزی (جۆن نیوبەری) ئەم دوو ڕۆمانەی دەستکاری کردوون و، کورتیانی کردوونەتەوە و، بە زمانێکی ئاسانتر و گونجاوتر بۆ منداڵان، دووبارە دایڕشتوونەتەوە و، چاپی کردوون.

داستان و ئەفسانە و مەتەڵ و چیرۆکە میللیەکانیش بەشی منداڵانیان تێدایە، یا هەندێ لە چیرۆکی گەورەکان دوای

کورتکردنەوە و ئاسانتر داڕشتنەوەیان، بۆ منداڵان دەشێن.

من لەم ڕۆژانەدا، بەشێکی زۆری چیرۆک و شانۆگەرییەکانی (ولیام شکسپیر)م بینی کە بە زمانی نەرویجی، بەبێ شێواندنی ناوەڕۆک و بیر و مەبەستی چیرۆکەکان، کورتر کراونەتەوە و، بە زمانێکی ئاسانتر دووبارە بۆ منداڵان دایان ڕشتوونەتەوە.

پیویستە ئەوەش بڵێین کە (کتێبەکانی خوێندنەوە) بۆ پۆلەکانی قوتابخانە بنەڕەتییەکان .. زۆربەی دەق و بابەتەکانیان بەشێکن لە ئەدەبی منداڵان و، کتێبەکانیش بە کتێبی منداڵان دادەنرێن.

چیرۆکەکانی کتێبی (کەلیلە و دیمنە)ش، کە لە بنەڕەتدا هیندین و، بە زمانی هیندی نووسراون .. (عەبدوڵلا کوڕی موقەفەع) یش لە ساڵی (٦٥٩) یزاییندا لە زمانی فارسییەوە گۆڕیویەتە سەر زمانی عەرەبی .. چیرۆکەکانی ئەم کتێبە بە زمانی ئاژەڵەوە نووسراون .. بەشێکی زۆریان بۆ منداڵان دەشێن.. (کەلیلە) و (دیمنە) ناوی دوو چەقەڵی بران.. کە کراون بە سەر ناوی کتێبەکە .. چیرۆکەکانی ئەم کتێبە گەلی بەهای ڕەوشت بەرزی و، وانە و پەندی بەسوودو، گاڵتەئامێزی خۆشیانتێدایە. مێژووی چیرۆکەکانی ئەم کتێبە بۆ (١٠٠ تا ٥٠٠) ساڵ پێش زایینی دەگەڕێنەوە. فەیلەسووفی هیندی (بەیدەبا) چیرۆکەکانی بۆ شا (دبشەلیم)ی هیندستان گێڕاونەتەوە .. کتێبی (کەلیلە و دیمەنە) بە شاکارێکی نەمری جیهانی دادنرێ .. گۆڕیویانەتە سەر زۆربەی زمانەکانی جیهان.

شایانی باسیشە، ژمارەیەکی زۆریش لە نووسەرە گەورەکانی جیهان (شاعیران، ڕۆماننووس و چیرۆکنووسان) بەشێک لە نووسینەکانیان، بە زمانێکی ئاسانتر و شیرین، بۆمنداڵان نووسیون، وەکو: تۆڵستۆی، تشیخۆف، چارلز دیکنز، ڤیکتۆرهۆگۆ، ئۆسکار وایڵد، بۆشکین، تاگوور، لە شاعیرە خوالێخۆشبووەکانی خۆشمان: پیرەمێرد، بێکەس، زێوەر، هەژار، گۆران، قانع، ... هتد.

ئەدەبی منداڵان لە فەرەنسا دا:

لە (سەدەی سیانگزەمین و چواردەمین) دا، ناوەڕۆکی دەقەکانی ئەدەبی منداڵان بریتیبوون: لە ڕێنمایی و ئامۆژگاری و چاکەخوازی و ڕەوشت باشی و شاسواری و پاڵەوانبازی و ئایینڕەوی.

هەر لەو سەردەمەدا، کۆمەڵێک نووسەر دەستیان بە نووسینی (ئەدەبی گەڕۆک) کرد .. لە شوێنە گشتییەکاندا چیرۆک و هۆنراوە و نووسینەکانیان بۆ خەڵکی دەخوێندنەوە .. بە هۆی دێوەرە و فرۆشیارە گەڕۆکەکانیشەوە، مەتەڵ و چیرۆک و

هۆنراوەکانیان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر بڵاودەبوونەوە.

بەڵام ئەدەبی منداڵان، وەکو (ئەدەبێکی سەربەخۆ) و، لە سەردەمێکی تازەدا، لە (سەدەی حەڤدەمین) دا بەر لە هەموو وڵاتانی جیهان، بەشێوەیەکی فەرمی لە وڵاتی فەرەنسادا دەرکەوت و، گەشەی کرد و، هەنگاوی باشی بەرەوپێشەوە نا.

لەو سەرەمەدا، نووسەرە بە توانا و بەناوبانگەکان، شەرمیان دەکرد کە بە ناوی ڕاستیی خۆیانەوە بۆ منداڵان بنووسن، لەوە دەترسان کە لە ناوبانگ و پایەیان بێتە خوارەوە و، ڕووبەڕووی لۆمە و تانە و ڕەخنە ببنەوە .. تا شاعیری بەناوبانگی فەرەنسی (چارلز پیرۆ : ١٦٢٨ - ١٧٠٣)، لە ساڵی (١٦٧٩) دا، کتێبێکی بۆ منداڵان چاپکرد لە ژێر ناوی (چیرۆکەکانی دایە قازم) .. کە کۆمەڵێک چیرۆکی خۆشی لەخۆگرتبوو، لەوانە: (ساندریلا) و (ڕیش شین) و (شۆخە نووستووەکە) و (جنۆکە) و (پشیلەی جزمە لەپێ) .. بەڵام چارلز هێشتا ترسی نەشکابوو، ئەم کتێبەی بە ناوی خۆیەوە بڵاونەکردەوە، لە ترسی ناوبانگ و، پایە نزمبوونەوەی..بۆیە بە ناوی کوڕە بچووکەکەیەوە بڵاوی کردەوە کە ناوی (بیرودار مانکور) بوو.

ئەم کتێبە ناوبانگی دەرکرد و، پایەی ئەدەبی منداڵانی بەرزکردەوە .. بە یەکەمین کتێبی ئەدەبیی تایبەت بە منداڵان دادەنرێ .. دەرچوونی ئەم کتێبە بە دەستپێکی قۆناغێکی نوێی ڕەوتی ئەدەبی منداڵان دادەنرێ. ناودەرکردنی ئەم کتێبە، بوو بە مایەی دڵخۆشی و بە هاندەر بۆ چارلز، بە دوای ئەم کتێبەدا، کتێبێکی تری چاپکرد، بە ناوی (مەتەڵو چیرۆکەکانی سەردەمی ڕابردوو) بەڵام ئەم کتێبەیبە ناوی خۆیەوە بڵاوکردەوە.

نووسین بۆ منداڵان لە فەرەنسادا، تا (سەدەی هەژدەمین) هێشتا ڕەگ و ڕیشەی بە تەواوی دانەکوتابوو .. تا فەیلەسوف و مامۆستای فەرەنسی (جان جاک ڕۆسۆ) کە لە ساڵی (١٧١٢ - ١٧٧٨) ژیاوە .. ڕۆسۆی خاوەن (بیردۆزیپەروەردەی سروشتی) بیر و بۆچوونەکانی دەربارەی فێرکردنی منداڵ و پەروەردەکردنیان، لە کتێبێکدا چاپکرد بە ناوی (ئیمیل) .. ئیمیل ناوی کوڕەکەی بوو. ڕۆسۆ جەختی لەسەر ئەوە دەکردووە .. کە نابێت ڕێ لە منداڵ بگیرێت، با بە ئازادی و سروشتی گەشە بکات و پەروەردە ببێت .. ناشبێ بە تۆبزی فێربکرێت، با فێرکردنی کەمێک دوابکەوێت .. با منداڵ خۆی تاقیبکاتەوە و، سوود و پەند و وانە لە تاقیکردنەوەکانی وەربگرێت ، کتێبی (ئیمیل) لە شێوازی چیرۆکێکە بۆ منداڵان، چیرۆکەکەش لەگەڵ بوونی (ئیمیل) ی کوڕی دەست پێدەکا تا دەگاتە تەمەنی (٢٥ ساڵان) کە هاوسەرگیری دەکات .. ڕۆسۆ داوای لە ئمیل ی کوڕی کرد کە یەکەمین کتێب، کتێبی (ڕۆبنسون کروزۆ) بخوێنێتەوە .. چونکە بە ڕای ئەو، ئەم چیرۆکە باشترین تاقیکردنەوەی پەروەردەیی بە ئیمیل دەبەخشێت .. تا ماوەیەکی زۆر، کتێبی (ڕۆبنسون کروزۆ) تەنها کتێب بووە لە کتێبخانەکەی ئیمیل دا.

گەورەترین و بە ناوبانگترین نووسەری فەرەنسی، لە بواری نووسین بۆ منداڵان، شاعیری مەزن (لافۆنتین: ١٦٢١ - ١٦٩٥) بوو .. کە لە جیهاندا بە شای چیرۆکی ئەفسانەیی بۆ منداڵان ناسراوە .. شای شاعیرانی ئەدەبی عەرەبیش (ئەحمەد شەوقی) کە. بە رەگەزکوردە . هۆگر و سەرسامی شیعرەکانی لافۆنتین دەبێ و، کاریگەریی هەبووە لەسەر نووسیناکانی بۆ منداڵان.

لە ساڵانی (١٧٤٦ - ١٧٩١) دا، لە لایەن نووسەرێکی گەورەیتری فەرەنساوە، بۆ یەکەمین جار یەکەمین رۆژنامەی بۆ منداڵان دەرکرد .. لە ژێر ناوی (هاورێی منداڵان) دا، کە لە نووسینی بابەتەکانیدا، زمانێکی شیرین و ناسک و ساکاری بەکاردەهێنا. سەرنووسەری ئەم رۆژنامەیە، لە جیاتی نووسینی ناوی راستیی خۆی، لەژێر نازناوی (هاورێی منداڵا ن) دا دەینووسی .. ئەم رۆژنامەیە سەرەڕای خۆشی و شادی خستنە دڵی منداڵانەوە .. سوود و خزمەتێکی زۆریشی پێ بەخشین .. لە هەمان کاتیشدا، تەوژمێکی باشیشی بە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵانی فەرەنسا دا.

گۆڕینی چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو)یش، کە لەلایەن رۆژهەڵاتناسی فەرەنسی (ئینتیوان گالان)ەوە، کە لە ساڵی (١٧٠٤) دا، گوڕییە سەر زمانی فەرەنسی .. خوێندنەوە و بڵاوبوونەوەی چیرۆکەکانی (هەزار و یەکشەو) بوونە مایەی ناوبانگ و دەستخۆشی لێکردنی لە فەرەنسادا، هەروەها بوون بە هاندەریش بۆ ئینتیوان گالان، سوودێکی زۆری لێیان بینی و، بوون بە ئیلهامبەخش، بۆ ئەو چەند چیرۆکەی کە بۆ منداڵانی نووسییانی. نووسینی چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو) بەم شێوەیەی ئێستای، دەگەرێتەوە بۆ ساڵی (١٥٠٠)ی زایینی .. بەڵام لە راستیدا تا ئێستا نەزانراوە، کە نووسەری راستیی چیرۆکەکانی (هەزا و یەک شەو) کێیە .. بەشێک لە چیرۆکەکانی ئەم کتێبیە بۆ منداڵانی هەراش دەشێن .. ئەوەش ساغ بۆتەوە کە (چەند چیرۆکێکی کوردی)یش، لە ناو چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو) دان.

ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرا دا:

لە دوای فەرەنسا، ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا بایەخیان پێدا و گەشەی کرد .. ئەو چیرۆکە کلاسیکییانەی پێشتر، بریتیبوون لە ئامۆژگاری و رێنوێنی و ئایینرەوی، بێ ئەوەی گۆی بە ئاستی بیر و هۆشی منداڵان بدەن یا خولیا و حەز و ئارەزووەکانیان لەبەرچاوبگرن، نموونەی ئەم کتێبانەش، کتێبی (بۆ کوڕان و کچان)ە، کە لە نووسینی (جۆناسان بان یان) ە.

لە ساڵی (١٧١٩) دا لە نووسینی (دانێل دیڤۆ: ١٦٦٠ - ١٧٣١) رۆمانی (رۆبنسونکروزۆ) چاپکرا .. دانێل بە دەستپێکەری چیرۆکی هونەری لە ئینگلتەرادا دادەنرێ .. دانێل زۆر حەزی لە گەشت و گوزەر بوو، هەموو وڵاتانی ئەوروپا گەڕا .. رۆمانە

بە ناوبانگەکەی (رۆبنسوون کروزۆ)، دەربارەی سەرگوزشتەی ژیان و سەرکێشییەکانی پاڵەوانی رۆمانەکەی (رۆبنسون کروزۆ)ی سەیر و سەرسوڕێنەرە .. ئەم چیرۆکە، لە چیرۆکێکی راستەقینەی بەسەرهاتی پیاوێک بە ناوی (ئەلیکسەندەر سلکێرک)ەوە وەرگرتووە، کە نزیکی (٣٠٠) ساڵ بەر لە ئێستا .. ئەو پیاوە وێڵ دەبێت و، دەکەوێتە دوورگەیەکی دووری دابڕاوەوە .. بۆ ماوەی چەند ساڵێک لەو دوورگەیەدا ژیان بەسەر دەبات .. بێ هیوا نابێ و کۆڵنادات و خۆی لەگەڵ ئەو بارووددۆخەدا دەگونجێنێت .. تا ئەو کاتەی هەلی گەڕانەوەی بۆ (ئوسکۆتلەندە)ی نیشتمانی بۆ دەڕەخسێت.

دانیێل دیفۆ، ئەم چیرۆکە راستییەی وەرگرتووە و، بە شێوەیەکی ئەدەبی و هونەری لە رۆمانی (رۆبنسۆن کروزۆ) دادایڕشتووە .. ئەم رۆمانە بە شاکارێکی ئەدەبی دادەنرێ. گرنگترین ئەو مەبەستانەش کە لەم چیرۆکەدان: کۆڵنەدان، خۆڕاگری، بیرکردنەوە و گونجان، هیواخوازییە لە کاتی تەنگانەدا .. لە راستیدا رۆمانی (رۆبنسون کروزۆ) بۆ منداڵان نە نووسراوە .. بەڵام نووسەری بە ناوبانگی ئینگلیزی (جۆن نیوبەری) دەستکاریی کردووە و کورتی کردۆتەوە، دووبارە بە زمانێکی ئاسانتر و گۆنجاوتر بۆ منداڵانی دایڕشتۆتەوە .. (رۆبنسون کروزۆ کراوە بە فیلمی کارتۆن) و، بە زۆربەی زمانەکانی جیهان دۆبلاج کراوە .. هێندەی تر، منداڵان هۆگری بوونە و، لە دووبارە کردنەوەی بێزار نابن.

هەر لە ساڵی (١٧١٩) دا، (رۆبەرت سامبر) (چیرۆکەکانی دایە قازم)ی گۆڕییە سەر زمانی ئینگلیزی و چاپی کرد .. کە ئەم چیرۆکانەی بوون: (ساندرێلا) و (شۆخەنووستووەکە) و (ریش شین) .. بە مەبەستی خۆشی بەخشین بە منداڵانی ئینگلتەرا.
لە ساڵی (١٧٢٠) تیشدا، (جۆناسان سویفت) کتێبێکی بەناوبانگی چاپکرد، لەژێر ناوی (گەشتەکانی گۆلیڤەر) .. کە لەوەدوا (جۆن نیوبەری) بە شێوەیەکی کورتر و ئاسانتر دووبارە بۆ منداڵانی داڕشتەوە و .. چووە چوارچێوەی ئەدەبی منداڵانەوە.

(جۆن نیوبەری) لە بواری ئەدەبی منداڵاندا نووسەرێکی بە توانابوو، کتێبێکی زۆری بۆ منداڵان چاپکرد و بڵاوی کردنەوە .. رۆڵێکی گرنگی هەبوو لە پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا .. خاوەنی یەکەمین کتێبخانەی منداڵانیشە لە جیهاندا .. نیوبەری داوای لە نووسەران کرد، کە کتێبی گەورەکان کورت بکەنەوە و ئاسانتر بۆ منداڵان بیان نووسنەوە .. نیوبەری نزیکەی (٢٠٠) کتێبی بچووکی بۆ منداڵان چاپکرد .. کە بریتیبوون لە مەتەڵ و چیرۆکی ئەفسانەیی و داستان و چیرۆکە میللییەکان ..

لەوانەش: (رۆبنسون کرۆزۆ) و (گەشتەکانی گۆلیڤەر) یان تێدابوون .. بۆیە (جۆن نیوبەری) بە (باوکی راستیی ئەدەبی منداڵان) لە ئینگلتەرا ناودەبرێت.

سەرچاوە Serchawe

لە ساڵی (١٨٦٥) زلە ئینگلتەرادا، خۆشترین چیرۆکی ئەفسانەیی بۆ منداڵان بڵاوکرایەوە، لەژێر ناوی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرەدا)، کە لە نووسینی نووسەری بەناوبانگ (لویس کارۆل : ١٨٣٢ - ١٨٩٨) ..(لویس کارۆل) ناوێکی خوازراوە .. ناوی راستیی (چارلز لوتۆیدج دودسن) ـە.

لویس کارۆل، چیرۆکنووسێکی بە توانا و زانایەکی ماتماتیک و وێنەگرێکی فۆتۆگرافی ئینگلیزیی ناسراوبوو .. چیرۆکی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرەدا)ی نووسی، کە بە یەکێک لە شاکارە ئەدەبییەکانی منداڵان دادەنرێت .. ئەم چیرۆکە ئەدەبی منداڵانی بردە قۆناغێکی زێڕینەوە .. بێجگە لەم چیرۆکە لویس کارۆل چەند چیرۆکێکی تریشی نووسی لەوانە: **چیرۆکی (لە میانەی شووشەوە) و، چیرۆکی (چەنەبازی).**

چیرۆکی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرە دا) ناوبانگێکیجیهانی هەیە و گۆڕیویانە بۆ سەر زۆربەی زمانەکانی جیهان و، کراوە بە فیلمی کارتۆن.

ئەم چیرۆکە، چیرۆکی کچێک دەگێڕێتەوە، کە ناوی (ئەلیس)ـە .. لەپرێکدا دەکەوێتە کونێکەوە و خۆی لە جیهانێکی خەیاڵیدا دەبینێتەوە .. دەڕوا و دەگەڕێت و .. بە سەرسامییەوە دەڕوانێت .. چاوی بە (داوڵێک، شێرێک، پیاوێکی ئاسنین) دەکەوێت .. هەموویان پێکەوە دەچن بۆ لای جادووگەرێک، تا یارمەتیان بدات .. شێرەکە ئازایی دەویست، پیاوە ئاسنینەکە دڵی دەویست، داوڵەکەش هۆشی دەویست، بەڵام ئەلیس گەڕانەوەی بۆ ماڵەوە دەویست .. ئەم چیرۆکە بە چەندین سەرکێشیدا تێ دەپەڕێت.

ناشبێ (چارلز جۆن لامب: ١٧٧٥ - ١٨٣٤) لەیاد بکەین .. کە کۆمەڵێک چیرۆکی خۆشی بۆ منداڵان نووسیوە.

لە بەشی دووەمدا، باسی مێژووی ئەدەبی منداڵان لە ئەمریکا و ئەڵمانیا و رووسیا و وڵاتانی ئیسکندناڤیا و عێراق لە هەندێ وڵاتی عەرەبی بە تایبەتیش لە میسردا دەکەین.

لە بەشی سێیەمیشدا، باسی مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد لە کوردستاندا دەکەین.

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - ڕێکەوتی: ٢٠ی جوولای ٢٠١٣

سەرچاوە Serchawe

بەشی دووەم

لە بەشی یەکەمی ئەم باسەدا، بە کورتی باسمان لە ئەدەبی منداڵان لە چاخەکانی کۆندا کرد .. دوایش باسمان لە گەشەکردن و پێشکەوتنی رەوتی ئەدەبی منداڵان، لە وڵاتانی فەرەنسا و ئینگلتەرادا کرد .. لەم بەشەدا (بەشی دووەم)، درێژە بە مێژووی ئەدەبی منداڵان لە هەریەکە لە وڵاتانی: (ئەڵمانیا، روسیا ، وڵاتانی ئیسکەندناڤیا، ئەمریکا، ئیتالیا، ئیسپانیا، هیندستان، بە کورتیش ئاماژە بە چەند وڵاتێکی تر دەکەین...)

ئەڵمانیا:

بەر لە هاتنی دوو برا (یاکوب و ولیەم کارڵ گریم)، لە ئەڵمانیاداچیرۆکی ئەفسانەیی تەنها بۆ گەورەکان دەنووسران .. بەڵام ئەم دوو برایە (یاکوب و ولیەم گریم) دەستیان کرد بە کۆکردنەوە و، بە نووسینی چیرۆکی ئەفسانەیی و ئەندێشەیی و فۆلکلۆرییئەڵمانی بۆ منداڵان .. بۆ هێنانەدیی ئەم مەبەستەشیان بە درێژایی ژیانیان لە شارێکەوە بۆ شارێکی تری ئەڵمانیا دەچوون و، گوند و ماڵان دەگەڕان و، لە دەمی دایکان و بە تەمەنەکانەوە، لە دەمی کاسبکار و، فرۆشیارە گەڕۆکەکانەوە، ئەو مەتەڵ و چیرۆک و ئەفسانە و داستانە کۆنانەیان لێ وەردەگرتن، کە شەوان لە گوێی ئاگرداندا، بۆ منداڵەکانیان دەگێڕانەوە .. ئەمان بە دەستکاریکردن و، بە زمانێکی ئاسان و شیرین ورەوان، دووبارە بۆ منداڵانیان دارشتوونەتەوە.

(**یاکوب گریم**: ١٧٨٥ - ١٨٦٣) براکەشی (**ولیەم گریم**: ١٧٨٦ ـ ١٨٥٩)ی زایینیلە شاری (کاسل)ی ئەڵمانیا لەدایکبوونە و، هەرلەم شارەشدا ژیانیان بەسەربردووە .. پێکەوە لە ژوورێکدا دەنووستن و، پێکەوەش یارییان دەکرد و، لە قوتابخانەی بنەڕەتی و زانکۆش هەر پێکەوەبوون، پێکەوەشلە بارەی ئەدەب دەمەتەقێیان دەکرد .. هەموو چیرۆکەکانیشیان پێکەوە کۆکردوونەتەوە و، پێکەوەش نووسیویانن و بڵاویان کروونەتەوە .. تەنها مردنلێکی دابڕین.

ئەم دوو برایە بڕوانامەی (لیسانس) یان لە یاسادا وەرگرت .. ئەدەبی کۆن و ئەدەبی ئەڵمانییان لە سەدەی ناوەڕاستدا خوێند و، وەکو دوو مامۆستای بە توانای وانەبێژیش لە زانکۆدا وانەیان دەوتەوە.

برایانی گریم زۆربەی چیرۆکە ئەفسانەییەکانیان، لە شاری (کاسل) دا کۆکردوونەتەوە .. لە ساڵی (١٨١٢) دا(١٥٦)

چیرۆکیان لە کتێبێکدا لەژێر ناوی (چیرۆک بۆ منداڵان وماڵان) داله شاری (بەرلین) دا چاپیان کرد و بڵاویانکردەوە .. دەستپێکی هەموو چیرۆکەکانیشیان بە (هەبوو .. نەبوو ..) دەستیان پێکردوون.تا برایانی گریم خۆیان لە ژیاندا بوون .. شەش جار ئەم کتێبە دووبارە چاپ کرایەوە .. هەرجارەش چەند چیرۆکێکی تازەی تریان دەخستنە سەری و، تیراژیان زیاتر دەکرد .. دیزاینی بەرگەکەیان جوانتر دەکرد .. تا ئەمڕۆش لە مۆزەخانەیەکی مێژوویی ئەدەبیدا لە شاری کاسل کە بەناوی (مۆزەخانەی برایانی گریم)ەوەیە .. دەقی ئەو چیرۆکانەیان بە دەستووسی خویان تێدایە، لەگەڵ ئەو کەرەستە و کەلوپەلانەی کە بەکاریان هێناون .. ساڵانە بە هەزاران گەشتیار سەردانی ئەم مۆزەخانەیە دەکەن.

لە دوای مردنیشیانەوە تا ئەمڕۆ، لە ژمارە نایات کە چەندین جاری تر ئەم کتێبەیان بە زمانی ئەڵمانی و زمانەکانی تری جیهان چاپکراوەتەوە و بڵاویان کردۆتەوە .. ئەم کتێبە گۆڕیویانەتە سەر زیاتر لە (١٧٠) زمانی جیاواز لە جیهاندا .. زۆربەی چیرۆکەکانیشیان کروان بە فیلمی کارتۆن و ئەنیمەیشن و، بە چەندین زمان جیهانی دۆبلاج کراون.

لە چیرۆکە خۆشەکانی برایانی گریم: (کۆڵوانە سوور)ەکە زۆربەی منداڵانی جیهان، بە منداڵانی کوردیشەوە، لە ڕێی فیلمی کارتۆنی دۆبلاج کراوەوە، ئەم چیرۆکە دەزانن و دیالۆژەکانی بوونەتە وێردی سەر زمانیان .. لە چیرۆکە بەناوبانگەکانی تری برایانی گریم(ساندریلا)، (پاشای چیای زێڕین)، (هۆل خانم)، (بووکە ڕاستییەکە)، (ژنە جادووگەرەکە شەڕخوازەکە)، (رابونزل)، (کچەشازادەی نووستوو) یا (کچە پاشا و حەوت کورتەباڵا) یا (بەفرین): (بەفرین، کچە پاشایەکی زۆر سپی و جوان و ناسک دەبێت، دوای مردنی دایکی دەبێتە ژێرچەپۆکەی باوەژن، کە زۆر ڕقی لە بەفرین دەبێ و ئیرەیی بە جوانییەکەیدا دەبا و هەوڵی لە ناوبردنی دەدا .. جارێکیان لە ژێر کاریگەریی جادووی باوەژنەکەیدا، بەفرێن بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ خەو دەیباتەوە و بە خەبەر نایات .. تا بە ڕێکەوت کوڕەپاشایەکی لاو دەیبینێت و، زۆر سەرسامی جوانییەکەی دەبێت .. ماچێکی بەفرین دەکا و جادووەکە بەتاڵ دەبێ و بەفرین خەبەری دەبێتەوە و .. زۆر سوپاسی کوڕەپاشاکە دەکات و، دەبێت بە دەزگیرانی...)

برایانی گریم، خزمەتێکی مەزنیان بە ئەدەبی منداڵان بەخشی و، شایانی ئەوەن کە هەتا هەتایە بە نەمری بمێننەوە .. هەموو چیرۆکەکانیانتا ئەمڕۆش، زۆر خۆشن و خۆشی و شادیان خستوونەتە دڵی هەموو منداڵانی جیهانەوە .. بوونە بە بەشێکی گرنگ و نەمریش لە کەلەپووری ئەدەبیی ئەڵمانیادا.. بۆیە ئەمساڵ (٢٠١٣) لە ئەڵمانیادا بە (ساڵی برایانی گریم) ناو دەبرێ .. بە بۆنەی یادی (چاپی یەکەم)ی کتێبەکەی برایانی گریم (چیرۆک بۆ منداڵان و ماڵان) کە بۆ یەکەمین جار لە بەرواری(٢٠ی دێسەمبەری ١٨١٢) دا چاپکرا.

یاکوب و ولیەم گریم، نەک هەر لە بواری ئەدەبی منداڵاندا هەڵکەوتووبوون، بەڵکو خزمەتێکی گەورەی زمان و مێژوو و

سەرچاوە
Serchawe

کەلەپووری ئەڵمانیاشیان کرد .. مەرگ بواری نەدانێ، کە پرۆژەی ئەو فەرهەنگە زمانەوانییە ئەڵمانییەی، کە ماوەی چەند ساڵێکبە ئامادەکردنییەوە سەرقاڵ و ماندووبوون .. تەواوی بکەن.

لە ساڵی (١٨١٩) دا، زانکۆی (ماربۆرگ)ی ئەڵمانی، (بڕوانامەی دکتۆرایڕێزلێنانی) بە (برایانی گریم) بەخشی.

لە دوای (رووخاندنی دیواری بەرلین: ١٨٨٩) دا و، یەکگرتنەوەی هەردوو ئەڵمانیا .. لە ساڵی (١٩٩٠) دا، لەسەر بەنرخترین پارەی کاغەزی ئەڵمانی (١٠٠٠ مارک) (وێنەی برایانی گریم) دانرابوو .. تا ساڵی (٢٠٠٢) دا، کە پارەی ئەڵمانیا و هەموو وڵاتانی ئەندام لە یەکێتیی ئەوروپادا، بوو بە (یۆرۆ).

ئەمەو تا ئێستا چەندین جار لەسەر (پوولی پۆست) دا. وێنەی برایانی گریم، یا پاڵەوانەکانی چیرۆکەکانیان دانراون .. هەروەها وەکو رێزلێنان و هەمیشە بەرزڕاگرتنی ناوی برایانی گریم .. چەند قوتابخانە و شەقامێکیش، چەندین کۆگای فرۆشیاری لە شارەکانی ئەڵمانیادا بە ناوی(برایانی گریم) ەوە ناونراون.

ئەمڕۆ لە ئەڵمانیادا، بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵان لە گەشەکردن و پێشکەوتندایە، زیاتر لە سێ هەزار نووسەریئەدەبی منداڵان هەیە .. پازدە دەزگای چاپکردن و بڵاوکردنەوەی تایبەت بە کتێبی منداڵان هەیە .. بۆ نموونە: لە ساڵی (٢٠٠٥) دا، (١٨٠٠) کتێبی چیرۆک و هۆنراوە و، (٥٥٩) رۆمان، بۆ منداڵان لە زمانەکانی ترەوە گۆڕییانە سەر زمانی ئەڵمانی.

لەپاڵ نووسەرە کلاسیکییەکاندا، کە لە دەرەوەی ئەڵمانیاشدا ناوبانگیان هەیە .. کۆمەڵێک نووسەری بە توانای تریش هاتنە بواری نووسین بۆ منداڵان .. کە بە ژمارەی کتێبە فرۆشراوەکانیان، توانیان نومرەیتازەی باڵای جیهانی تۆماربکەن .. لە سەروی هەموویانەوە، نووسەری بە ناوبانگ خاتوو (کۆرنیلیا فۆنکە)یە، کە نووسەرێکی بەتوانای بواری ئەدەبی منداڵانە، لە کتێبەکانی (ئەژدیهای شاسوار) و (مەرەکەبی دڵ) کە گۆڕیویانن بۆ سەر زمانی ئینگلیزی و، زۆرترین ژمارەیان لێ فرۆشراون.

هەروەها کەڵەنووسەری کۆچکردووی ئەڵمانی (ئۆتۆ گرید برۆیسلیر) کە لە ساڵی(١٩٢٣) لەدایک بووە، یەکێکە لە نووسەرە مەزنەکانی بواری ئەدەبی منداڵان لە جیهاندا .. (٣٢) کتێبی بۆ منداڵان چاپکردووە .. تا ئێستا گۆڕیویانن بۆ سەر (٥٥) زمانی جیهانی و (٥٥) ملیۆن دانەیان لێ فرۆشتوون .. گرنگترین کتێبی چاپکراویشی: (دزەکە تیسنبلوشە) و (پیاوە بچکۆلەی ئاو)ە.

برویسلیر دەڵێ: "هەندێ جار لێم دەپرسن: بەرێز برویسلیر بۆ بۆ منداڵان دەنووسی؟ بە ساکارییەوە وەڵامیان دەدەمەوە: چونکە خۆشیی لێ دەبینم .. ئێوەش ئەی منداڵانی خۆشەویست، هیوادارم وەکو چۆن من لە نووسینەکانمدا بۆ ئێوە چێژیان لێ وەردەگرم .. هیوادارم ئێوە لە خوێندنەوەیاندا، چێژێکی زیاتریان لێ وەربگرن"\

روسیا:

یەکەمین کۆمەڵە چیرۆک کە لە رووسیادا بۆ منداڵان چاپکرا و بڵاوکرایەوە، لەژێر ناوی (داستانەکانی روسیا) دا بوو.

چەندین چیرۆکنووس و رۆماننووس و شاعیری بەناوبانگی روسی، منداڵانیان فەرامۆش نەکردوون و بەشێک لە نووسینەکانیان بۆ منداڵان تەرخان کردووە .. وەکو:

(**پۆشکین:** ١٧٩٩ - ١٨٣٨) ز . رۆماننووس و شانۆنووس و ، شای شاعیرانی روسیا بوو .. پۆشکین کۆمەڵێک هۆنراوەی شیرین و ناسکی بۆ منداڵان هۆنیوەتەوە. یەکێک لە هۆنراوەکانی (راوکەر و ماسی) یە.

(**مەکسیم گۆرگی:** ١٨٦٨ - ١٩٣٦) رۆماننووسێکی بەناوبانگی جیهانییە و، خاوەنی رۆمانی بە ناوبانگ (دایک) ـە .. مەکسیم گۆرگی، رۆڵێکی گرنگی لە گەشەکردن ئەدەبی منداڵان لە رووسیادا هەبوو .. گۆرگی دەڵێ: "منداڵ لە هەموو سەردەمێکداهێمای بێتاوانی و پاکی و خێر و راستی و جوانییە" ..

گۆرگی، گەورەترین دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەدەبی منداڵانی لە روسیادا دامەزراند .. ماڵەکەشی کردبووە ژوانگەی نووسەران .. زۆر جار لە ماڵەکەیاندا لەگەڵ نووسەرانی ئەدەبی منداڵاندا دادەنیشت و گوێی لێیان دەگرت و ئامۆژگاری و رێنمایی دەکردن .. چەند جارێکیش کێبڕکێی بۆ ئەدەبی منداڵان سازدا .. خەڵاتی رێزلێنانیشی بە نووسەرانی تێکستە سەرکەوتووەکان دەبەخشی.

لە تێڕوانینی گۆرگی یەوە، پێویستە ئەدەبی منداڵان هاوڕەوت بێ لەگەڵ پەروەردەی نوێدا، پەروەردەش پەروەردەیەکی کۆمەڵایەتی بێ، پەروەردەی کۆمەڵایەتیش بەلای گۆرگی یەوە، ئەنجامدانی کاریشۆڕشگێرانە و، رزگارکردنی مێشکی منداڵانە لە خەیاڵپووچی و لەداب و نەریتی سواو .. دەبێت منداڵان بە شێوەیەک گۆش و پەروەردە بکرێن، کە زیاتر لە داهاتوو بڕوانن، وەک لەوەی کە ئاوڕ لە رابردوو بدەنەوە .. مەبەستی گۆرگی ئەوەش نییە کە هێڵی راست و چەپ بەسەر رابردوودا بهێنین و، لەبەرچاوی منداڵانی بخەین، یا لە رەگەوە بەها نەتەوەییەکانمان رەگکێش بکەین .. بەڵکو پێویستە بە

شێوەیەکی راستگۆیانە و روون و بێ ئارایش، باسی رابردوویان بۆ بکەین .. لەم رووەوە گۆرگی دەڵێ: "پێویستە زانیاری لە خزمەتیئەندێشەی منداڵاندا بێت .. منداڵانیش وا رابهێنین کە بیر لە داهاتوو بکەنەوە" ..

گۆرگی جەخت لەسەر بایەخی چیرۆکە کۆنە میللییەکان دەکاتەوە، لە گەشەکرنی هۆش وهزری منداڵان و، لە هەست کردن بە داهێنان لە هونەر و ئەدەبدا و دەوڵەمەندکردنی زمان .. گۆرگی تەنها پێبەندی ئەم بیروباوەڕانە نەبوو، بەڵکو لەگەڵ منداڵان خۆشیاندا دادەنیشت و، لە را و بۆچوونەکانیانی دەپرسی، تا بزانێ کە چییان بۆ بنووسرێت .. گۆرگی پێشنیاری خۆی لە دوو وشەدا چڕ کردۆتەوە: "هەمـوو شـتێ ."

(تۆڵستۆی: ١٨٢٨ - ١٩١٠)ز. بیرمەند و چاکسازێکی کۆمەلایەتی و داواکەرێکی سەرسەختی ئاشتی بوو، فەیلەسووفێکی بلێمەت و کەڵەرۆمانووسێکی جیهانی بوو، یەکێک بو لە کۆڵەکەکانی ئەدەبی رووسی لە سەدەی نۆزدەمیندا، گرنگترین کاری ئەدەبی، دوو رۆمانی بەناوبانگن (شەڕ و ئاشتی: ١٨٦٩) و (ئانا کارنینا: ١٨٧٣)یە .. تۆڵستۆی نزیکەی نەوەت چیرۆکی خۆش و ئاسان و مەبەستداری بۆ منداڵان نووسیوە و چاپی کردوون، ئامانجی چیرۆکەکانیشی بەرجەستەکردنی خۆشەویستی و ئاشتی و دڵسۆزی و هیوایە لە دڵی منداڵاندا .. ئەمانەش ناوی هەندی لە چیرۆکەکانییێتی: (مراوی و مانگ)، (سێ هاوڕێ)، (دوو برا)، (بەردەکە)، (ئەسپە پیرەکە)، (سەگە پیرەکە)، (مریشک و جووجەڵەکانی)، (جووتیارەکە و خەیارەکانی)، (سەرەتایەکی زەحمەت)، ...هتد.

(ێڤان کریلۆف: ١٧٦٩ - ١٨٦٦) ز. شاعیرێکی ناسراوی روسییە، کۆمەڵێک چیرۆکی بە زمانی ئاژەڵەوە بۆ منداڵان نووسیوە .. کە گوزارشت لە باردۆخی روسیا لە سەردەمی فەرمانڕەوایی قەیسەرەکان دەکەن.

(مایکۆفسکی: ١٨٩٣ - ١٩٣٠) شانگزە هۆنراوەی بۆ منداڵان نووسیوە.

ئەمڕۆشلە رووسیادا، بە سەدان کتێبخانەی تایبەت بە کتێبی منداڵان هەن، ساڵانەش بە سەدان کتێب و گۆڤار بۆ منداڵان چاپ دەکرێن و بە نرخێکی هەرزان دەیان فرۆشن.

وڵاتانی ئیسکندناڤیا (دانیمارک، سوید، نەرویج):

زۆربەی چیرۆکنووسان و رۆماننووسان و شاعیران و شانۆنووسە ناسراوەکانی وڵاتانی ئیسکندناڤیا سوودیان لە کەلپوور و فۆلکلۆر و لە داستان و مەتەڵ و ئەفسانە کۆنەکانی وڵاتەکانیان وەرگرتوون، لە نووسینەکانیاندا رەنگیان داونەتەوە .. بۆ

نموونە خێو و دیۆدرنج، پەری، بووکی دەریا پیرێژنی جادووگەر، جنۆکە، جانەوەر و دەعبا و، خەیاڵئامیزی پانتاییەکی زۆریان لە ئەدەبی منداڵاندا گرتۆتەوە.

ئەگەر چیرۆک و شانۆگەرییەکانی، کەڵە شانۆنووسی ناسراوی نەرویجی و جیهانی (هێنریکئەبسن: ١٨٤٨ - ١٩٠٦) بخوێنیەوە، کاریگەرییئەفسانەییان پێوە دیارە .. بە تایبەتیش لە شانۆگەری (ماڵێک بۆ بووکەڵە)دا.

دانیمارک:

کەڵەنووسەری بەناوبانگی دانیمارکی و جیهانی، چیرۆکنووسی منداڵان، شانۆنووس، رۆماننووس، شاعیر (هانز کریستیان ئەندەرسن: ١٨٠٥ - ١٨٧٥) لە شاری ئۆدنیز لە دانیمارک لەدایک بووە ،تاقانەی خێزانەکەی بوو .. منداڵێکی لەڕ و لاواز و هێمن بوو .. لە قوتابخانەدا، لە وانەی وەرزشدا، لە ترسی ئەوەی هانز نەکەوێتە بن دەست و پێی هاوڕێکانییەوە، مامۆستاکەی دەستی دەگرت و ئاگای لێ دەبوو .. بەڵام تا بڵێی منداڵێکی خەیاڵ بڵاو و بیرتیژ و سەرنج وورد بوو .. باوکی شەوانە چیرۆک و مەتەڵ و ئەفسانە کۆنەکانی بۆ دەگێڕایەوە .. لە دار شانۆیەکی بچووک و چەند بووکەڵەیەکیشی بۆ دروست کردبوو، کە بەنی پێوە بەستبوون و دەیبزواندن و دەیدواندن.

هانز کریستیان ئەندەرسن، تەمەنی سیانگزە ساڵان بوو کە باوکی مرد، بۆ یەکجاری دایکی و شارەکەیان بەجێ دەهێڵێ و روو لە (کۆپنهاگن)ی پایتەختی دانیمارک دەکا.

بۆ مێردمنداڵێکی رەشوڕووتی گیرفان بەتاڵ، برسی و بێکار، بێ شوێنی حەوانەوە .. ژیان زۆر سەخت بوو .. بەڵام هانز ئەندەرسن، بڕوابەخۆ و، گەشبین و خۆڕاگر و کۆڵنەدەر بوو .. هەلی خوێندن و کارکردنی لە بواری شانۆدا بۆ رەخسا .. توانی بگات بە هیوا و ئامانجەکانی .. دەستی بە نووسینیچیرۆک کرد .. خۆی بە قەرزاری چیرۆک و ئەفسانە و داستانە کۆنەکان دەزانێت، ئەو چیرۆک و ئەفسانە کۆنانە، بوونە هەوێنی نووسینی چیرۆک و شانۆگەرییەکانی بۆ منداڵان.

لە ساڵی (١٨٣٥) دا، هانز ئەندەرسن یەکەمین کتێبی خۆی بە ناوی (چیرۆکە ئەفسانەییەکان بۆ منداڵان) چاپکرد و بڵاوی کردەوە .. ژمارەی ئەو چیرۆکانەی کە هانز بۆ منداڵانی نووسیون (١٥٠) چیرۆکن .. ژمارە هەمموو کتێبە هەمەڕەنگە چاپکراوەکانیشی (١٦٨) کتێبن .. ئەم ژمارەیەش بۆ ئەو سەردەمە، ژمارەیەکی پێوانەیی باڵا بووە، لە چاپکردن و بڵاوکردنەوەی کتێبدا.

هانز کریستیان ئەندەرسن، بیرەوەرییەکانی ژیانی رۆژانەی خۆشی، پێش مردنی لە سێ بەرگدا لەژێر ناوی (داستانی ژیانم) دا، چاپکرد کە تێکرای ژمارەی لاپەڕەکانیان (٤٥٠٠) لاپەڕن .. ئەمانەش ناوی هەندی لە چیرۆکەکانی (هانز ئەندەرسن)ە بۆ منداڵان: (تۆمالیزا) یا (پەنجەباڵا)، (شازادەی بەفر)، (دەریاچەی قازەکان)،

(کچە شوانەکە)، (گوڵەکانی ئیلدای بچکۆلە)، (بێچوە مراوییە لاسارەکە)،

(قالۆنچە)، (کراسە تازەکەی ئیمبراتۆر)، (پەرییە بچکۆلەی دەریا)، (داریسەروو)، (رۆژنامەنووس)، (دوو خۆشەویستەکە)، (بولبولەکەی ئیمبراتۆر)،

(پاککەرەوەی کوڵبێنە)، (پێڵاوی سوور)، (خێزانکی بەختەوەر)، (زەنگ)،

(کچە شقارتەفرۆشەکە)، (سەربازی تەنکە)، (قازە کێوییەکان)، (سێبەر)،

(چیرۆکی دایکێک)، (شازادە و دەنکە فاسولیا)، ... هتد.

چیرۆکی (پێڵاوی سووور) لە ساڵی (١٩٨٥) دا وەکو شانۆگەرییەک بۆ منداڵان، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک تۆمار کرا، کە هونەرمەندی بە توانا کاک (رزگار کەریم سەعید) کە ئیستا لە وڵاتی بەریتانیا دەژی، گۆڕیبووی بۆ سەر زمانی کوردی و، دەریهێنابوو، هۆنەرمەندی گەورەی گەلەکەشمان، خاتوو (گەزیزە عومەر) رۆڵی پێڵاوفرۆشەکەی تیدا دەبینی .. من لە هەمان رۆژی تۆمارکردنی پێڵاوی سووردا، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک بووم و، بەرنامەی - جیهانی منداڵان - مان تۆماردەکرد، کە من ئامادەکەری ئەم بەرنامەیەم بووم .. لە بەرنامەکەماندا هەر ئەو رۆژە، چاوپێکەوتنمان لەگەڵ ئەو کورە منداڵەی کە رۆڵی تامەزرۆی پێڵاوی سووری دەبینی، سازکرد .. بۆ دڵنیابوون لە ساڵی تۆمارکردنی ئەو شانۆگەرییە، پەیوەندیم بە مامۆستا (گەزیزە) وە کرد، دیارە ئەویش ساڵی تۆمارکردنی لە تەلەفزیۆندا، لەیاد نییە کە بە تەواوی چ ساڵێک بوو.

چیرۆکەکانی هانز ئەندەرسن بۆ منداڵان، ئەگەر نەڵێم بۆ هەموو زمانەکانی جیهان، گۆڕیویانن بۆ سەر زۆربەی زمانەکان و، کراون بە فیلمی کارتۆن و ئەنیمەیشن و، بە چەندین زمانی جیهانی دۆبلاج کراون، چەند چیرۆکێکیان بە کوردیش دۆبلاج کراون، لەوانەش (تۆمالیزا - پەنجە باڵا) .. منداڵان خۆشی و چێژێکی زۆریان لێ وەردەگرن.

لە ساڵی (١٨٣٨) دا، وەکو رێزلێنان و پێزانین بۆ ئەو خزمەتە پیرۆزەی پێشکەشی منداڵانی دەکرد، (خەڵاتی شاهانەی

سەرچاوە Serchawe

دانیمارک) بە (هانز کریستیان ئەندەرسن)یان بەخشی .. خەڵاتەکەشی ئەوەبوو، کە تا لە ژیاندایە، لەسەر ئەرکی حکومەتی دانیماک هەر کاتێک خۆی بیبەوێت و، ئارەزووی سەردانی هەر وڵاتێکی لە ئەوروپادا بکات .. گەشتکردنەکەی کراوەیە و، هەموو خەرجییەکی دانیمارک بۆی دەدا .. هانز سەردانی زۆربەی وڵاتانی ئەوروپای کرد و، سوودیکی زۆری لەو گەشتانەی بینی و، چی جێی سەرنج راکێشان و دڵخۆشیی بووایە، بە هۆنراوە و پەخشان و وێنەکێشان گوزارشتی لێکردوون و، لە (داستانی ژیانم) دا، تۆماری کردوون.

هانز ئەندەرسن لە (٤ی - ٨ی ١٨٧٥) دا، لە کۆپنهاگن، کۆچی دوایی کرد .. دوای ئەوەی کە سامانێکی زۆر بەنرخی بە منداڵانی جیهان بەخشی .. دوای مردنیشی هەموو چیرۆکەکانی بۆ منداڵان لە کتێبێکدا لەژێر ناوی (چیرۆکەکان) دا چاپکرا .. شایانی خۆشێتی هەتا هەتایە دانیمارک شانازی بەم کەڵە نووسەرەیەوە بکات .. کە پێشەنگی هەموو نووسەرانی ئەوروپا بوو لە بواری ئەدەبی منداڵاندا .. هانز ئەدەرسن ئەوەشی شایانە کە بە (باوکی ئەدەبی منداڵان) ناویان دەبرد.

بۆ هەمیشە بەرزڕاگرتنی یادی هانز ئەندەرسن .. وڵاتی دانیمارک، هەر دوو ساڵ جارێکخەڵاتێک، بە ناوی (خەڵاتی هانز کریستیانئەندەرسن)، یا بە خەڵاتی (نوبڵی بچوک)یش ناودەبرێت کە خەڵاتێکی جیهانییە و لە لایەن شاژنی دانیمارکەوە خاتوو (مارگرێت) لە ئاهەنگێکی فەرمیدا .. دەبەخشرێت بە نووسەرانی، (باشترین تێکست بۆ منداڵان) و ..بە (باشترین وێنەکێشی بواری کتێبیمنداڵان) ش.

چەندین ساڵیش (وێنەی هانز ئەندەرسن لەسەر پوولی پۆست) دا دانراوە .. شەقامێکی سەرەکی لە کۆپنهاگن بە ناوی ئەمەوەناونراوە و پەیکەرێکی شایستەشیان بۆ دروست کردووە .. ساڵی بە هەزاران کەسیش سەردانی ماڵەکەی دەکەن.

سوید:

لە وڵاتی سوید دا، کەڵەنووسەری بەناوبانگی سویدی و جیهانی، رۆمانووسی ناسراو خاتوو (سەلمە لاگەرلۆف: ١٨٥٨ - ١٩٤٠) جێ پەنجەی لە ئەدەبی منداڵاندا دیارە.

سەلمە لاگەرلۆف، یەکەمین نووسەری ئافرەت بوو لە سوید دا، یەکەمین نووسەری سویدیشە کە (خەڵاتی نۆبڵ)ی وەرگرت، (یەکەمین ئافرەتیشە لە جیهان) دا، کە (خەڵاتی نۆبڵ)ی وەرگرت.

سەلمە لاگەرلۆف، لە شاری(موریکا) لە هەرێمی (ڤارملاند)ی سەر سنووری سوید و نەرویج لەدایک بووە و، لەوێدا ژیاوە ..

بەشێکی زۆری ڕووداوەکانی چیرۆک و ڕۆمانەکانی، بۆ ئەم دەڤەرە دەگەڕێنەوە.

سەلمە لاگەرلۆف، ماوەی دە ساڵ مامۆستا بووە و وانەی دەوتەوە، دوایی وازی لە وانە وتنەوە هێناو و، خووی بە نووسین و چاپکردنی نووسینەکانی دا.

یەکەمین ڕۆمانی لە ساڵی (١٨٩١) دا لەژێر ناوی (داستانی گۆستابرلینگ)دا چاپکرد. بە ناوبانگترین نووسینەکانی سەلمە: (گەشتەکانی نیلز)، (پەیوەندییە نهێنییەکان)، (ماڵە کۆنەکە)، (قودس) ـە.

(گەشتەکانی نیلز)، یەکێکە لە ڕۆمانە نەمرەکانی سەلمە لاگەرلۆف، کە تا ئەمڕۆش منداڵان، بە کارە سەرکێشییەکانی نیلز سەسام و دڵخۆشن .. (نیلز)ی پاڵەوانی گەشتەکانی ئەم چیرۆکە، کوڕە منداڵێکی چەتوون و لاسارە، گێچەڵ و تەڵفیسی بە کورتە باڵایەک دەکا .. سزاکەی ئەوەیە ئەمیش دەبێت بە کوڕێکی (بستە باڵا)و، نایناسنەوە، نیلز زمانی ئاژەڵ و باڵندەکان فێردەبێت و، لەگەڵ پۆلێک قاز و مراویدا، کە لەوەپێش لە کێڵگەکەیاندا دەنیشتنەوە و، نیلز ئازاری دەدان .. دڵیان پێ دەسووتێ و سواری سەر پشتی یەکێک لە قازەکان دەبێت و، بۆ گەشتەکانیان هەڵدەفڕن .. تووشی گەلێ سەرکێشی و هەڵوێست و ڕووبەڕووبوونەوەی سامناک دەبن و دەربازیان دەبێت ..لە کۆتاییدا دەگەڕێنەوە و، نیلز دەبێتەوە بە کوڕە ئاساییەکە و بە نیشمانەکەی خۆیَ شاد دەبێتەوە .. ئەم چیرۆکە کراوە بە فیلمی کارتۆن و، بە زۆربەی زمانەکانی جیهان دۆبلاج کراوە.

وەکو ڕێزلێنانێک بۆ خزمەتەکانی ئەم نووسەرە، حکومەتی سوید، وێنەی سەلمە لاگەرلۆف ی، لە سەر پارەی (٢٠کرۆن) یسویدی داناوە.

نووسەر و سیناریۆنووسی بەناوبانگ خاتوو (ئەسترید لیندگرین: ١٩٠٧ - ٢٠٠٢)ز یەکێکە لە نووسەرە ناسراوەکانی سویدی و جیهانی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا .. خاتوو ئەسترید لیندگرین، لە ڕیزبەندی هەژدەمیندایە لە جیهاندا، لە ڕووی ژمارە زۆری گۆڕینی کتێبەکانی بۆ سەر زمانەکای جیهان .. نزیکەی (١٤٥) ملیۆن دانە کتێب لە کتێبەکانی بۆ منداڵان لە هەموو جیهاندا فرۆشراون .. خاتوو ئەسترید لیندگرین بە زنجیرە کتێبی (پیپی ی گۆرەوی درێژ)بە ناوبانگە .. خاتوو ئەسترید چەندین خەڵاتی ڕێزلێنانی سویدی و جیهانیان پێ بەخشی.

سەرچاوە
Serchawe

نەرویج:

لە نەرویجدا، لە هاوشێوەی(برایانی گریم)ی ئەڵمانی، دوو نووسەری هاوڕێی دڵسۆزی یەکتری (پێتەر کریستن ئاسبیورنسن: ١٨١٢ - ١٨٨٢) و (یورگن مواو: ١٨١٣ - ١٨٨٥) لە سەدەی نۆزدەمیندا دەستیان بە کۆکردنەوەی ئەفسانە و مەتەڵ و داستان و چیرۆکە میللییەکانی نەرویج کرد، بە شێوەیەکی هۆنەری و ئەدەبیی گونجا، دووبارە بۆ منداڵان دایان ڕشتوونەتەوە و، لە چەند بەرگێکدا چاپیان کردوون، دەستپێکی چیرۆکەکانیشبە دەستەواژەی و بە (جارێک لە جاران ...) دەستیان پێکردوون .. ئەوچیرۆکەکانیش هەربە ناوی ئەم دوو هاوڕێ یەوە بڵاوکراونەتەوە، بە ناوی (چیرۆکەکانی ئاسبیورنسنوموا) ناودەبرێن، کە بە بەشێک لە کەلەپووری ئەدەبیی نەرویج دەزانرێن .. چیرۆکەکانیان گوڕیون بۆ سەر چەندین زمانی جیهانی.

(جۆنستاین گاردەر) لەدایکبووی ساڵی (١٩٥٢) ز، لە ژیانداییە، مامۆستایەکی فەلسەفە و مێژووە لە زانکۆدا .. لە بواری فێرکردن و ئەدەبدا، پێکەوە کاردەکات. نووسەرێکی بەناوبانگی نەرویجییە، لە بواری نووسینی چیرۆک بۆ منداڵان.

ئەمریکا:

وەکو دەزانین، وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، لە کۆتایی سەدەی پانگزەمیندا، لە ساڵی (١٤٩٨)دا، لە لایەن گەڕیدەی بەناوبانگی ئیتالی (کریستۆف کۆڵۆمبس) ەوە دۆزرایەوە .. بەڵام (هیندییە سوورەکان) زیاتر لە (دە هەزار ساڵ)ـە لەوێدا دەژین و خەڵکی رەسەنی ئەو کێشوەرەن .. ئێمە لێرەدا مەبەستمان لەو نەتەوەوانەی ترە، کە لە دوای دۆزینەوەی ئەمریکادا، لە وڵاتانی ترەوە کۆچیان بۆ کرد .. بۆیە دەتوانین بڵێین داب و نەریتی ئەدەبی لە ئەمریکادا، لە چاو وڵاتانی ئەوروپا و ئاسیا و ئەفریقاوە .. رەگ و ریشە و، سیمایەکی تایبەتمەندی و مێژوویی ئەوتۆی نییە .. بەڵکو ئەمریکا پشتی بە وڵاتانی تر دەبەست، کە لە هونەر و لە ئەدەبدا، زۆر پێشی کەوتبوون و، لەو پێشکەوتووتر بوون.

ئەدەب بە گشتی و ئەدەبی منداڵان بە تایبەتی زۆر بە خێرایی و بە باشی لە ئەمریکادا گەشیان کرد، ئێستا ئەمریکا زۆر لە پێشی ئەو وڵاتانەوەیەکە پێشتر پێشی کەوتبوون.

نووسەر(سمۆئیل جۆد ریتش) رۆڵێکی باڵای هەبوو، لە پێشخستنی ئەدەبی منداڵان لە ئەمرکادا، ئەوەبوو (چیرۆکەکانی پێتەر بیلی)ی بڵاوکردەوە.

لە ساڵی (١٨٧٦) بەدواوە، گرنگییەکی زیاتر بە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵان درا .. لە نووسەرە بەناوبانگەکانی ئەدەبی منداڵان لە ئەمریکادا:

خاتوو (لویزا مەی ئالکۆت) و (فرانک تۆم) و (ئیلیانور پۆرتەر)، (جۆل هاریس)، (مارگرێت وایز براون)، (راندال بنیان)، (هاربێت بێتشەر ستاو) و، چەند نووسەرێکی تری ئەم بوارە.

(پۆل بنیان) کۆمەڵێک چیرۆک و مەتەڵی میللی بۆ منداڵان نووسیوە، زۆربەی چیرۆکەکانیشی گوزارشت لە پاڵەوانێتی و هێز و ئازایەتی دەکەن .. یەکێک لە چیرۆکە ناسراوەکانی (ئەمریکییەکی دارەوان)ە.

(جۆن هاریس)یش (سەرکێشییەکانی مامە ریمۆس)ی نووسیوە.

(هاربێت پێتشەر ستاو)، بەناوبانگترین نووسەری ئەدەبی منداڵانە لە ئەمریکادا.

نووسەری ناسراوی ئەدەبی منداڵان خاتوو (سارا کۆن برنات) بوو (وانەی چیرۆک) یا (کاتژمێرێک بۆ چیرۆک)ی داهێنا .. وانەی چیرۆک بە فەرمی بوو بە بەشێک لە بەرنامەی پەروەردەیی لە قوتابخانەکانی ئەمریکادا .. هەفتانە بۆ ماوەی کاتژمێرێک لە پۆلدا، یا لە ژوورەتەرخانکراوی کتێبخانە تایبەتییەکانی منداڵاندا .. منداڵان بە جۆش و پەرۆشەوە لە دەوری مامۆستاکەیان، یا لە دەوری چیرۆکخواندا دادەنیشن و، گوێ لە چیرۆکێکی تازە دەگرن .. دوایش دەمەتەقێی لەسەردەکەن و، هەریەکەشیان سەرنج و رای خۆی دەربارەی چیرۆکەکە دەردەبڕێت .. بە پراکتیکی ئەوەش ساغبۆتەوە، بەلای منداڵانەوە، چێژی گوێگرتن لە چیرۆک، لە چێژی خوێندنەوەی کەمتر نییە.

شایانی باسیشە لە ساڵی (١٩٦٤)ەوە، لە کۆنگرێسی ئەمریکادا، راوێژکارێک بە ناوی (راوێژکاری کتێبی منداڵان)ەوە دانرا .. یەکەمین راوێژکاریش، خاتوو (زیلا جاکۆیش) بوو .. کە بەڕێوەبەری بەشی منداڵان بوولە کتێبخانەی گۆنگرێسی ئەمریکادا.

ئەمڕۆ لە ئەمریکادا، ساڵانە چەندین کتێب و گۆڤاری بابەت هەمەڕەنگە بۆ منداڵان دەردەکرێن و، بە ملیۆنان دانەیان لێ چاپ دەکرێن و بە نرخێکی هەرزان دەفرۆشرێن، بایەخێکی زۆریش بە رەنگ و دیزایین و لایەنی هونەرییان دەدەن .. بە سەدان دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێب و گۆڤاری منداڵان لەم بوارەدا خزمەت دەکەن .. بەشێکی زۆری ئەم گۆڤار و رۆژنامانەی منداڵان، منداڵان خۆیان سەرپەرشتییان دەکەن و، دەریان دەهێنن .. ئەمریکا بایەخێکی زۆریشی بە کتێبخانەی

سەرچاوە Serchawe

تایبەت بە منداڵان داوە، بە سەدان کتێبخانەی گشتیی منداڵان، لە ئەم پەڕ تا ئەوپەڕی ئەمریکادا هەن .. بە زۆریش منداڵان خۆیان بەڕێوەیان دەبەن.

پێویستە ئامەژەش، بە کەڵە هونەرمەند و داهێنەری فیلمی کارتۆن و ئینیمەیشن، دەرهێنەری بلیمەت و فیلمساز (**واڵت دیزنی**: ١٩٠١ - ١٩٦٦) بکەین .. کە رۆڵێکی باڵای لە پێشخستن و بە نەمری کردنی چیرۆک و رۆمان و ئەفسانە نووسراوەکانی نووسەران هەبوو .. چەندین چیرۆکی ئەفسانەیی، بە فیلمی کارتۆن دەرهێناوە.

ئیتالیا:

بەشێکی زۆری نووسەرانی ئیتالیا، لە نووسینی چیرۆکی ئەفسانەیی و داستان دوورکەوتنەوەوە .. بەڵام لە ئەمڕۆدا، چەند ئاراستەیەکی نوێ لە ئارادایە بۆ بوژاندنەوەی کەلەپووری ئیتالی .. پێشەنگی ئەم ئەم هەوڵەش، نووسەری ناسراو (ئیتالۆ کالفینۆ)یە، کە لە هەموو دیالیکتە جیاوازەکانی ئیتالیاوە، چەندین چیرۆکی ئەفسانەیی و میللی وەرگرت و، لە فۆرمێکی تازەی ئەدەبی و هۆنەریدا، بە زمانی نوێی ئیتالی دایڕشتوونەتەوە.. ئیتالۆ ئەو راستییەی خستۆتە بەرچاو، کە ئادەمیزاد پێش ئەوەی ببنە نەتەوەی جیاواز و، سیما و تایبەتیی خۆیان هەبێ، لە کۆمەڵێک خەسڵەتی گشتیدا هاوبەشن.

ئەدەبی منداڵان لە ئیتالیادا بەوە ناسراوە کە پەیوەندییەکی تەواوی بە راستییەکانی سەردەمەوە هەیە .. بە ناوبانگترین نووسەری بواری ئەدەبی منداڵان لە ئیتالیادا (جین روداری) یە. ئەم نووسەرە کتێبێکی بۆ منداڵان هەیە لەژێر ناوی (گیرفانێک لەئامێری تەلەفزیۆن) دا .. کە کۆمەڵێک چیرۆکی خۆشی بۆ منداڵان لەخۆگرتووە.

نووسەرێکیکەی ئیتالی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا (داڤیدی کالی)یە، خاوەنی کتێبی (مالینا بالینا) یا (نەهەنگی مالینا) یە، کە کتێبێکە بۆ منداڵان، بێجگە لەم کتێبە داڤیدی، چەند کتێبێکی تریشی بۆ منداڵان چاپکردووە.

یۆنان:

یۆنان، لانکی شارستانی و، وڵاتی فەیلەسووفان و بیرمەندە مەزنەکانی جیهانی .. لە ساڵی (١٤٨٤) دا، لە ژێر ناوی (ئەفسانەکانی ئێسوب) دا، کە بریتییە لە کۆمەڵێکچیرۆکی ئەفسانەیی و ئەندێشەیی .. لە لایەن (ولیام کاکستۆن)ەوە، چاپکرا و بڵاوی کردنەوە .. لە بەشی یەکەمی ئەم نووسینەدا ئاماژەمان بە ئێسوب بەم چیرۆکانە کرد.

سەرچاوە
Serchawe

یۆنانییەکان بەو ئاراستەیە منداڵیان پەروەردە دەکرد، کە لە ئاستی بەرپرسیارێتیدابن و پشت بە خۆیان ببەستن و، ببنە دەربەری ئایندە.

هیندستان:

هیندییەکان، بایەخێکی زۆریان بە منداڵان و بە ئەندەبی منداڵان دەدا .. (چیرۆکەکانی پەنجا کنتا) کۆمەڵێ چیرۆکی میللی بوون بۆ منداڵان .. پێشتر ئاماژەمان بە چیرۆکەکانی (کەلیلە و دیمنە) کرد، کە لە نووسینی فەیلەسووفی هیندی (بەیدەبا ن.

ئێران:

لە کۆندا لە ئێران، لەسەر بنەمای ئەم سێ پرانسیپە منداڵانیان فێردەکردن و، رایان دەهێنان: (ئەسپ سواری، تیرهاویشتن، راستگۆیی) .. دوایش وەکو جەنگاوەرێک دەخرانە ریزی جەنگاوەرانەوە و، لە تەمەنی پانگزە ساڵیشدا (پشتێنی پیاوانە) یان لە پشتی منداڵ دەکرد .. ناسراوترین و بە ناوبانگترین نووسەری بواری ئەدەبی منداڵان لە ئێراندا، چیرۆکنووسی منداڵان و شاعیر(سەمەدی بەهرەنگی: ١٩٣٩ - ١٩٦٣)یە کە لە شاری تەورێز لەدایک بووە، نووسەرێکی بە رەگەز ئەزەری یە .. یەکێک لە چیرۆکەکانی بۆ منداڵان (ماسییە رەشە بچکۆلەکە)یە، ئەم چیرۆکە گۆڕیویانەتە سەر زمانی کوردیش، سەمەدی بەهرەنگی چەند کتێبێکی تریشی نووسیوە، یەکێک لەو کتێبانەی (ئەفسانەکانی ئازربیجان) ە.

(هۆشەنگ مرادی کرمانی) نووسەرێکی ناسراوی ئێستای ئێرانە، لە (١٩٩٠)ەوە لە بۆرای نووسین بۆ منداڵاندا، دەستی بە نووسین کردووە .. چەند کتێبێکی بۆ منداڵان چاپ کردووە .. کتێبەکانی گۆڕیویانن بۆزیاتر لە (٢٠) زمانی جیهانی.

ژاپۆن:

ژاپۆنییەکانیش شوێن پەنجەیان لە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵاندا دیارە .. گەلێ نووسەری باشیان لەم بوارەدا هەیە .. ناسراوترینیان، خاتوو (کیوکو ئیواسکی)یە، کە چەند کتێبێکی دەربارەی ئاژەڵ و باڵندە و گوڵ بۆ منداڵان چاپکردووە .. ئامانجی خاتوو کیوکو بایەخدانە بە سروشت.

سەرچاوە Serchawe

ئیسپانیا:

نووسەرانی ئەدەبی منداڵان لە ئیسپانیادا، بۆ دابین کردنی بابەتی هەمەڕەنگەی ئەدەبیی پێویست بۆ منداڵانی قوتابخانەکانە بنەڕەتییەکان و، بۆ دەرەوەی قوتابخانە، بە لێشاو دەیانووسی .. بۆ داهێنانی و گەشەکردنی ئەم جۆرە ئەدەبەش، چەند یانەیەکی رۆشنبیریی ئیسپانی ی بەتەنگەوەهاتووی منداڵان، هانی نووسەرانیان دەدا و خەڵاتیان بۆ باشترین تێکست بۆ منداڵان تەرخان کردبوو، لەوانەش: (خەڵاتی یانەی کریکۆ) کە (٩٣) کتێبخانە ئەندامی ئەم یانەیەن .. (خەڵاتی یانەی کاڵتۆ) بۆ داهێنانی ئەدەبی منداڵان ..(خەڵاتی کۆمەڵەی رۆشنبیری)ی ناسراو بە (قەڵای دێرین).

نووسەری ئیسپانی (خستیە میرینۆ) خاوەنی رۆمانی (فرمێسکەکانی خۆر) چەندین نووسینی جوان و بەسوودی بۆ منداڵان نووسیوە.

هەریەکەش لە وڵاتانی (بولگاریا، چین، رۆمانیا) رۆڵیان لە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵاندا هەبووە، بە تایبەتیش لە (بولگاریا) دا، ئەدەبی منداڵان پێشکەوتووە.

- لە (بەشی سێیەم) دا، باس لە مێژووی ئەدەبی منداڵان ، لە چەند وڵاتێکی عەرەبی و لە عێراقدا دەکەین.. لە (بەشی چوارەم) یشدا، باسی مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد لە کوردستاندا دەکەین.

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - رێکەوتی: ٥ی ئاگۆستی ٢٠١٣

سەرچاوە
Serchawe

بەشی سێیەم

لەم بەشەدا، بە کورتی باس لەمێژووی ئەدەبی منداڵان لە چەند وڵاتێکی عەرەبی و لە عێراقدا دەکەین .. بە کورتیش باس لە چەند نووسەرێکی ئەم بوارە، لەو وڵاتانەدا دەکەین، کە شوێن پەنجەیان لە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵانی عەرەبدا دیارە.

نزیکەی هەزار و چوار سەد و پەنجا ساڵ بەر لە ئێستا، نیوچە دوورگەی عەرەبی نیشتیمانی رەسەنی عەرەبەکان بوو .. خێڵ و هۆزایەتی و پیاوسالاری و ئینتیما بۆ هۆز بۆ شیخ باڵی بەسەر کۆمەڵگای عەرەبیدا کێشابوو .. لەسەر لەوەڕ و پووش و پەڵاش و ئاو و فراوانکردنی سنوور و دەسەڵاتی خێڵایەتی، لە شەڕ و کوشتنی بەردەوامی یەکتریدا بوون .. منداڵەکانیشیان بە شمشێربازی و حوشترسواری و بە گوێدێری و دڵسۆزی بۆ شێخ و بۆ هۆز و لانەدان لە داب و نەریتی هۆزایەتی رایانیاندەهێنا ن و .. بە گیان و بە رووحیەتی چاونەترسی و شەڕخوازی و کوشتن و تۆڵەسەندنەوە و داگیرکردن و تالانی، گۆش و پەروەردەیانیان دەکردن ..بوونی منداڵی کچیشیان بە شوورەیی و بە شەرمەزاری دەزانی و، هەر بە زیندووی زیندەبەچاڵیانیان دەکردن .. ئەم تاوانە قێزەوەنەش تەنها لە نیو عەرەبدا هەبوو، لە نێو هیچ نەتەوەیەکی تری جیهاندا رووی نەداوە.

بە هاتنی ئایینی ئیسلامیش، عەرەبەکان لەژێر ناوی (جهاد) و (غنائم الحرب) دا. واتە حەڵاڵ کردنی (دەستکەوتەکانی جەنگ) .. لە دوورگەی عەرەبییەوە، بە نیازی داگیرکردن و تالانی و کوشتنی خەڵکی، بەرەو چەند وڵاتێک ملیان نا و دەستیان لە هیچ کەسێک نەدەپاراست. کورد و کوردستانی ئێمەش، لەوساوە و تا ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت، زیاتر لە هەر وڵات و نەتەوەیەکی تر، بە دەستی عەرەب و ئیسلامەوە تاوانمان لێکراوە .. بە هەزاران خەڵکی سڤیلی کوردیان کوشت و سەرووەت و ماڵی کوردیان بە تالانی برد و بە حەڵاڵیان دانان، کوردستانیشیان کاول کرد. بەڵگە و ئاسەوارەکانی ئەم ستەم و ناهەقیانەش کاڵ نەبوونەتەوە و هێشتاش دەستیان لەم تاوان و ناهەقیانە دەرهەق بە ئێمەی کوردی ئازادیخواز هەڵنەگرتووە و درێژەی پێ دەدەن.

هەر ئەوەی ئەو رەچەڵەکەن، ئەوەی هەڵگرانی (ذات رسالة خالدة)ن لەعێراقدا، لەژێر هێرشەکانی (ئەنفال)ی بەدناودا .. پەلاماری باشووری کوردستانیان داو .. ئەوەی نەکراوە و نەشیاوە، بە ئێمەی کوردی ئازادیخوازیان کرد .. تا ناقرگەیان بە خوێنی کورد سوورە .. بە درۆش بانگەشەی ئاشتی و یەکسانی و دادپەروەری و برایەتی دەکەن .. ئەمڕۆش لە رۆژئاوای کوردستاندا، جاشە ئیسلامییەکانی بەرەی نوسرە و ئیسلامییە ناپاک و بەکرێگیراوەکانی عێراق و وڵاتی شام و، عەرەبە

سەرچاوە
Serchawe

شۆڤێنییەکان، ژینۆسایدکرنی کوردیان ڕەواکردووە، داگیرکرنی ماڵ و سەروەت و سامان و ئافرەتی کوردیان حەڵاڵ کردووە .. مێژەر لەسەرەکانیان فتوای کورد کوشتن دەدەن و بەبێ شەرمانە هاواردەکەن: ئەوەی کورد بکوژێ و نامووسی کورد بەرێ، دەچێتە بەهەشتەوە .. دەبینیین بە بەرچاوی وڵاتانی ئیسلام و جیهانەوە، ئەم دڕندانە لەژێر ئالای (الله أكبر) دا، بە ئەوپەڕی دڕندایەتی و بێ ڕەوشتییەوە، پەلاماری منداڵ و ئافرەتی کورد دەدەن .. سەریان دەبڕن و، بە زیندووی دەیان سووتێنن .. ئەمەیە ڕاستیی پەیامە پیرۆزەکەیان ..! ئەمەیە بڕوا وئامانج و ناخی دڵی کرمێ و بۆگەنیان ..! ئەم تاوانە ڤێزەوەنانەشنامۆ و تازەنین و، بەشێکن لە ڕەشت و لە داب و نەریت و، لە مێژووی ڕەشی پڕ لە تاوانی بۆ بەجێماویان .. کورد وتەنیش:

"خوویەکە گرتوویانە بە شیری، تەرکی ناکەن بە پیری .. " .. تا زیاتر چوکڵ لە ڕابردوو و لە ئەمڕۆشیان وەربدەین .. زیاتر پیسی و بۆنی بۆگەنیان دەردەچێت.

دێمە سەر باسی بابەتەکەمان، مێژووی ئەدەبی منداڵانی عەرەب .. بە پێی تۆژینەویەک کە دەربارەی ئەدەبی منداڵانی عەرەب کراوە .. ئەوەی ئاشکرا کردووە، کە ژمارەی نووسەرانی پسپۆری ئەدەبی منداڵانی عەرەب، لە (١٦٦) نووسەر تێناپەڕێ .. ئەم ژمارەیەش بەرانبەر بە (بیست و دوو ملیۆن منداڵی عەرەب)ـە.

میسر:

لە کۆن و لە ئێستاشدا، وڵاتی میسر لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، پێشەنگی وڵاتانی عەرەبە .. لە (بەشی یەکەم) دا، بۆ نموونە ئاماژەمان بە سێ چیرۆکی ئەفسانەیی سەردەمی فەرعەونەکان کرد .. لەم باسەدا بۆ قۆناغێکی نوێی میسر دەگەڕێینەوە.

لە سەردەمی فەرمانڕەوایی (**محەمەد عەلی پاشا: ١٧٦٩ - ١٨٦٩**)ز ، کە بە: (عەزیزی میسر و بە (دامەزرێنەری میسری نوێ) ناودەبرێت .. شایانی باسیشە محەمەد عەلی پاشا کوردە و خەڵکی شاری ئامەد دیاربەکر)ە . محەمەد عەلی پاشا لە ساڵی (١٨٠٥) ەوە تا (١٨٤٨) ز، فەرمانڕەوای میسر بوو .. سەردەمەکەی بە سەردەمی زێڕینی میسر ناودەبرێت .. میسر لە هەموو بوارەکاندا پێشکەوت.

لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، چەند نووسەرێکی باش و بە توانای میسری هەڵکەوتن و کۆمەڵێک چیرۆک و شیعریان بۆ منداڵان نووسی، چەند چیرۆکێکیشیان لە زمانی فەرەنسی و ئینگلیزییەوە، گۆڕیانە سەر زمانی عەرەبی بێگومان ئەدەبی

سەرچاوە Serchawe

منداڵانی فەرەنسی و ئینگلیزی، کاریگەرییەکی زۆریان لە سەر ئەم نووسەرانە هەبوو، ناسراوترین نووسەرەکانیش: روفاعە تەهتاوی، محەمەد عوسمان جەلال، محەمەدسەعید عوریان، محەمەد هەڕاوی، محمەد عەتیە ئەبراشی، عەلی فکری، ئەحمەد شەوقی، کامیل گەیلانی، عەبدولتەواب یوسف، ... چەند نووسەرێکی ناسراوی تر.

(روفاعە تەهتاوی: ١٨٠١ - ١٨٧٣) زمانی فەرەنسیی بە باشی دەزانی، یەکەمین نووسەری میسری بوو، کە بابەتی منداڵانی لە زمانی فەرەنسییەوە گۆڕی بۆ سەر زمانی عەرەبی. کۆمەڵێک لە چیرۆکەکانی (لافۆنتین)ی گۆڕی بۆ عەرەبی. (ئەحمەد شەوقی: ١٨٦٨ - ١٩٣٢) ز لە شاری (قاهیرە)ی پایتەختی میسر لەدایک بووە .. شەوقی کە بە (شای شاعیران) ناوبراوە .. بە ڕەچەڵەک کوردە .. باوکی خەڵکی شاری سلێمانی لە باشووری کوردستاندا بوو، دایکیشی تورک بوو .. ئەحمەد شەوقی بە دەمی خۆی کوردێتی خۆی دەسەلمێنێ و دەڵێ: "سمعت بأذني من أبي وهو قائل: من الكورد أصلي .. جئت في العرب ناشئا) بە کوردییەکەی: "بە گوێی خۆم گوێم لە باوکم بوو کە وتی: ڕەسەنم کوردە و، هاتم و لە ناو عەرەبدا گەورەبووم."

ئەحمەد شەوقی، دوای تەواکردنی قوتابخانەی ئامادەیی لە میسر .. بۆ خوێندنی باڵا لەسەر ئەرکی (تۆفیق خدیوی) پاشا، دەنیررێت بۆ پاریس ی پایتەختی فەرەنسا .. بڕوانامەی لە یاسا و، لە زمانی فەرەنسیدا وەردەگرێت .. هەر لەوێشدا دەست بە خوێندنەوەی ئەدەبیاتی فەرەنسی دەکات .. بە تایبەتیش هۆگری چیرۆکەکانی (لافۆنتین) بۆ منداڵان دەبێت .. ئەم چیرۆکانە کاریگەریان لەسەر شەوقی هەبوو .. هەر لەسەر بیر و شێوازی چیرۆکەکانی لافۆنتین، ئەحمەد شەوقی، کۆمەڵێک چیرۆکەشیعر و سروود و گۆرانی بە زمانی عەرەبی بۆ منداڵاننووسیوە .. ئەو چیرۆکەشیعر و گۆرانییانەی شەوقی تا ئەمڕۆش بایەخیان کاڵ نەبوونەتەوە و، منداڵان تام و چێژیان لێوەردەگرن ."

هەر لەو کاتەشەوە (ئەحمەد شەوقی بە پێشەنگی ئەدەبی منداڵانی عەرەب) ناوبراوە. ئەحمەد شەوقی، چیرۆکە شیعرەکانی بۆ منداڵان بە زمانی ئاژەڵ و باڵندەوە نووسیون، لە هەندێکیشیاندا ڕۆڵی مرۆڤیشیان تێدایە... ئەگەرچی فۆرمی چیرۆکەکانی لە شێوەی نوکتە و پێکەنیندان .. بەڵام لە ناوەڕۆک مەبەستدا ڕەخنە و تانە و توانج و پەلارن.

ئەحمەد شەوقی، لە دیوانەکەیدا، بەشێکی تایبەتیی بۆ منداڵان تەرخان کردووە، بە ناوی (دیوانی منداڵان) کە زیاتر لە (٥٥) چیرۆکەشیعر و (٢٠) سروود و گۆرانیی بۆ منداڵان لەخۆگرتووە ..

ئەمانە ناوی هەندێ لە چیرۆکەشیعر و هۆنراوەکانی شەوقین بۆ منداڵان: (ڕێوی و کەڵەشێر، ڕاوکەر و چۆلەکە، عەلەشیش، مریشکی خۆماڵی، پشیلەکەم ، شێر و بۆق، ڕێویی ناو بەلەمەکە، نیشتمان، دایکم، نەنکم، کەشتی و

ئاژەڵەکان، قوتابخانە، بەزەیی بە ئاژەڵ، کۆتر، خۆشەویستیی نیشتمان، ... هتد .) ئەحمەد شەوقی، چیرۆکەشیعری (رێوی و کەڵەشێر)ی لە لافۆنتێن ەوە وەرگرتووە.

شاعیری گەورەی کوردیشمان (پیرەمێرد)ی نەمرئەم چیرۆکەشیعرەی گۆڕیوە بۆ سەر زمانی کوردی و زۆر بە جوانی و ناسکی بۆ منداڵانی کوردی هۆنیوەتەوە:

رۆژێ مام رێوی ئەهات
دەم بە ویرد و سەڵەوات
دوایی ئەیگوت بە ئاواز
لەعنەتی خوا لە فێڵباز
هتد....

ئەحمەد شەوقی، لە پێشەکی دیوانەکەیدا (دیوانی شەوقیات) دا، دەڵێ: "لەسەرشێوازی لافۆنتێن، بیری خۆم لە نووسینی چیرۆکەشیعرەکانمدا تاقیکردۆتەوە .. هەرکە دوو یا سێ دێڕم لێدەنووسین، دەچوومە لای کۆمەڵە منداڵێکی میسری و هەندێ لە نووسینەکانم بۆیان دەخوێندەوە .. یەکسەر لێیان تێدەگەیشتن و پێیان خۆش بوو .. زۆربەیان دەیهێنانە پێکەنین .. ئەمەش مژدەیەکی باش بوو بۆ من" ...

ئەحمەد شەوقی، شاعیریکی نیشتمانی بوو، لەگەڵ ئینگلیزەکاندا ناکۆک دەبێت .. لە کاتی جەنگی جیهانی یەکەمدا لە ساڵی (١٩١٤) دا، لە میسر دووری دەخەنەوە و، بۆ شاری (بەرشلۆنە) ی(ئیسپانیا)ی دەنێرن، بەڵام دووری زیاتر هەست و سۆزی نیشتمانی شەوقی دەخروشێنی .. تا لەساڵی (١٩٢٠) دا، دەیگەڕێننەوە بۆ میسر.

کەڵەشاعیر ئەحمەد شەوقی، لە (١٣ - ١٢ - ١٩٣٢) لە قاهیرەدا کۆچی دوایی کرد.

وەکو رێزلێنانێک بۆ پایەبەرزی ئەحمەد شەوقی، لەسەر بڕیاری حکومەتی ئیتالیا، لە ساڵی (١٩٦٢) دا، لە بەناوبانگترین باخچەی رۆمای پایتەختدا (فیلابۆرگیزی) پەیکەرێکی شیاوی ئەحمەد شەوقیان داناوە.

ماڵەکەشی لە قاهیرەدا، کراوە بە مۆزەخانە (مۆزەخانەی ئەحمەد شەوقی) کە زیاتر لە (٧٥٠) دەسنووس و رەشنووسی خۆی تێدایە .. لەگەڵ هەموو کتێبەکانی و وێنە و تابلۆکانی .. ئەو خەڵات و میدالییانەی پێشکەشیان کردووە .. بڕوانامە رێزلێنراوەکانی.

سەرچاوە Serchawe

(**کامیل گەیلانی:** ١٨٩٧ - ١٩٥٩) نووسەرێکی بەناوبانگی میسری بوو، پسپۆر بوو لە بواری نووسینی چیرۆک و پەخشان و شانۆگەری بۆ منداڵانی عەرەب، بە پێشەنگی چیرۆکنووسانی عەرەب لەم بوارەدا ناسراوە .. گەیلانی، بە باشی زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی دەزانی .. بڕوانامەی(لیسانس)ی لە زمانی ئینگلیزیدا وەرگرت.

کامیل گەیلانی، لە ساڵی (١٩٢٧)ەوە ، بایەخی بە هونەری ئەدەبی منداڵان دا، دەستی بە (نووسینی چیرۆک بۆ منداڵان) کرد .. هەر لەم ساڵەدا، یەکەمین چیرۆکی لەژێر ناوی (سیندبادی دەریایی) دا نووسی و چاپیکرد و بڵاویکردەوە .. لە چیرۆکە بڵاوبووەکانی تری: (چراکەی عەلائەددین، نوکتەکانی مەلا نەسرەددین، شەهرەزاد، هەزار و یەک شەو، ... هتد.) .. چیرۆکی (رۆبنسون کروزۆ) شی لە زمانی ئینگلیزییەوە گوڕیوێتیە سەر زمانی عەرەبی.

کامیل گەیلانی، یەکەمن کەس بوو لە میسردا، کە کتێبخانەیەکی تایبەتیی بۆ منداڵان دامەزراند .. یەکەمین نووسەریش بوو، لە رادیۆی قاهیردا، بابەتی منداڵانی پێشکەش بە منداڵان دەکرد.

کامیل گەیلانی، شێوازی داڕشتنی لە نووسینی چیرۆک بۆ منداڵاندا، ساکار و سووک و ئاسان بوو .. چیرۆکەکانی بە زۆری، بە ناوی ئاژەڵ و باڵندە و رووەک و شتی بێ گیانەوە دەنووسین .. ئامانجیشی لە چیرۆکەکانیدا، خۆشەویستکردنی خوێندنەوە و، بەهێزکردنی سۆز و ، گەشەکردنی بیر و ئەندێشە و بەهرە و ئارەزووەکانی منداڵان بوو .. بێجگە لە چیرۆک، گەیلانی کۆمەڵێک هۆنراوەی ناسکیشی بۆ منداڵان نووسیوە.

کامیل گەیلانی، سەرجەم (٢٥٠) چیرۆک و شانۆگەریی بۆ منداڵان نووسیوە .. کە بەشێکیانی لە زمانی ئینگلیزی و فەرەنسییەوە گۆڕیون بۆ سەر زمان عەرەبی .. تێکراش(١٥٠) کتێبی بۆ منداڵان نووسیوە و چاپیکردوون .. بەشیکی زۆری چیرۆکەکانی گۆڕیویانن بۆ سەر زمانەکانی تری جیهان.

(**عەبدولتەواب یوسف:** ١٩٢٨)، نووسەرێکی بە توانا و ناسراوی میسرییە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا .. لە ساڵی (١٩٧٥) ەوە تا ئەمڕۆش ..عەبدولتەواب یوسف هێشتا بەردەوامە لەم ئەرک و خزمەتە پیرۆز و هەستیارەدا .. هەروەهاش چەند بەرنامەیەکی لە رادیۆ و لە تەلەفزیۆنەکانی میسر بۆ منداڵان ئامادە دەکرد.

عەبدولتەواب یوسف، خاوەنی نومرەیەکی پێوانەییە، لە نووسینی کتێبی بۆ منداڵان، تا ئەمڕۆ (٥٩٥)کتێبی بابەت هەمەڕەنگەی بۆ منداڵان نووسیوە و چاپی کردوون .. بێجگە لە بابەتی منداڵان (٤٠) کتێبیی بابەت هەمەڕەنگەشی بۆ گەورەکان نووسیوە.

سوریا:

(زەکەریا تامر: ١٩٣١) چیرۆکنووسێکی بەناوبانگ و ڕۆژنامەنووسێکی ناسراوی سورییە، هەڵکەوتوویەکی بواری ئەدەبی منداڵانە، تا ئەمڕۆ چەندین چیرۆکی کورت و درێژی بۆ منداڵان نووسیوە.

ئەمانە ناوی هەندێ لە چیرۆکە چاپکراوەکانین، کە بۆ منداڵانی نووسیون: یەکەمین چیرۆکی (حیلەی ئەسپە سپییەکە – چەند چیرۆکێکە – لە ساڵی ١٩٦٠دا نووسیوێتی)، (گوڵەکە بە پەرەسێلکەکەی گوت – هەژدە چیرۆکن)،(سی و حەوت چیرۆک بۆ منداڵان)،(بۆ ڕووبارەکە بێ دەنگ بوو – پەنجا و سێ چیرۆکن)،(کوللە لە شارەکەدا – کۆمەڵە کورتە چیرۆکێکن بۆ منداڵان)، (هەورە تریشقە)،(ماڵ)،(وڵاتی کەروێشکەکان)، ... هتد) .. زەکەریا تامر تا ئێستا سەرجەم نزیکەی (١٠٠) چیرۆکی بۆ منداڵان نووسیوە ..بەشێک لە چیرۆکەکانی گۆڕیویانەتە سەر زمانەکانی: فەرەنسی، ئینگلیزی، ئەڵمانی، ئیسپانی، ڕووسی، ئیتالی، بولگاری.. چەند چیرۆکێکیشی گوورِاونەتە سەر زمانی کوردیمان .. زەکەریا تامر سەرنووسەر و ئامادەکەری دوو گۆڤاری منداڵان بوو، گۆڤاری(رافع)و (أسامە) .. لە چەندین گۆڤار و ڕۆژنامەشدا لە سوریا و لە وڵاتانی عەرەبدا، ئامادەکەر و سەرنووسەری لاپەڕەی منداڵان بووە .. زەکەریا تامر، کورتەچیرۆکنووسێکیبە تواناگەورەکانە ..رەخنەگرێکی بوێر بوو ، زۆربەی چیرۆکەکانی ڕەخنە و توانج و پەلارن.

زەکەریا تامر، لە ساڵی (١٩٨١)ەوە، لە شاری (لەندەن)لە (بەریتانیا) دەژی .. تا ئێستا چەندین خەڵاتی ڕێزلێنانانیان پێ بەخشیوە.

(ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل) لە ساڵی (١٩٦١) لە شاری (قامیشلو) لە ڕۆژئاوای کوردستان لە دایک بووە .. چیرۆکنووس و شانۆنووس و نووسەرێکی بە توانای بابەت هەمەڕەنگەیە .. چەندین لێکۆڵینەوە و وتار وباس و بابەتی لە گۆڤار و لە ڕۆژنامە عەرەبییەکان و لە کوردییەکاندا، بە زمانی عەرەبی دەربارەی دۆزی کوردنووسیوە. ئەحمەد ئیسماعیل مامۆستایە و، لە بواری پەروەردەدا کاردەکات.

ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، چیرۆکنووس و شانۆنووسێکی بەناوبانگە .. کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراوە .. نووسەرێکی بەناوبانگە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، بە تایبەتیش لە نووسینی شانۆگەریدا .. تا ئێستا چەندین شانۆگەریی بۆ منداڵان، بە زمانە عەرەبی نووسیوە .. لە چەند کۆڕ و سیمینارێکی نێودەوڵەتیدا دەربارەی شانۆی منداڵان بەشداری کردووە و ..چەند خەڵاتێکی ڕێزلێنانی نێودەوڵەتی وەرگرتووە. ئەمانە ناوی چەند شانۆگەرییەکین کە بۆ منداڵانی

سەرچاوە Serchawe

نووسیون: (کێڵگە سەختەکە، قازی محەمەد، بەدلیسی، داوڵ، شوورە، تۆبەی ڕێوی، باڵندەیەکی دانا، ئەو ڕێوییەی فێڵی لەخۆی کرد، ... هتد).

ئەمانەش ناوی چەند نووسەرێکی تری سوورین، کە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا (شیعر، چیرۆک، شانۆگەری) دا، بەرهەمی چاپکراوی بەسوودیان هەیە بۆ منداڵان.

(سلێمانئەلعیسا، نزار نەجاڕ، عائیشە ڕەماش، د. عەلی حەداد، لینا گەیلانی، حەنان دەروێش، ماجدۆلین ئەلروفاعی، سەلیم بەرەکات، د.تاریق ئەلبەکری، سەنائەلعەتار، ڕەزا سافی، نەسرەت سەعید، عەبدولکەریم حەیدەری، ... هتد)

لە کورتە باسێکی وادا، ناتوانین باس لە ئەدەبی منداڵان لە هەموو وڵاتانی عەرەبدا بکەین و .. باسی یەک بە یەکی نووسەرە ناسراوەکانی ئەم بوارە بکەین.

عێراق:

لە سەرەتادا پێویستە ئەوە بڵێم، ئەگەرچی ئەمڕۆ لە رووی سیاسییەوە، باشووری کوردستان بەشێکە لە حکومەتی عێراق .. بەڵام خاکی با شووری کوردستان بەشێک نییە لە عێراق، کورد و عەرەبیش دوو نەتەوەی جیاوازن و .. هەریەکەیان خاوەنی مێژوو و داب و نەریت و خەسڵەتی تایبەتمەندیی خۆیانن .. باشووری کوردستانیش بە زۆر و بە غەدرێکی مێژوویی ناڕەوا لکێنراوە بە دەوڵەتی عێراقەوە .. بۆیە من لێرەدا تەنها باس لە مێژووی ئەدەبی منداڵانیعەرەب، لە باشوور و لە ناوەڕاستیعێراقدا دەکەم .. کە بە زۆری عەرەبنشینن .. ئەگەرچیش زیاتر لە ملیۆنێک کوردی فەیلیمان لە شاری بەغدا و شارەکانی ناوەڕاست و خوارووی عێراقدا دەژین.

ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا، لە سەرەتاییبیستەکانی سەدەی رابردوودا سەری هەڵدا .. کۆمەڵێک لە شاعیرەگەورە و بەناوبانگەکانی عێراق ، سوودیان لە شیعرەکانی ئەحمەد شەوقی بۆ منداڵان وەرگرت ..
لەو شاعیرە ناسراوە عێراقییانەش، کە بناغەی ئەدەبی منداڵانیان لە عێراقدا دانا و، شوێن پەنجەیان دیارە:

(مەعروف ڕەسافی، جەمیل سدقی زەهاوی، مستەفا جەواد، محەممەد ڕەزا شبێبی، عەبدولموحسین کازمی، ... هتد)

.. مەعروف ڕەسافی و جەمیل زەهاوی کوردن.

سەرچاوە Serchawe

راستییەکی چەسپاوە، کە پێشەنگی ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا مەعروف رەسافی یە.

لە ساڵی (١٩٢٣ - ١٩٥٠) لە عێراقدا، چەند کۆڤارێکی وەرزی بە زمانی عەرەبی بۆ منداڵان دەردەکران.. لەوانە گۆڤاری: (قوتابی ی عێراقی: ١٩٢٣ز)، (دیدەوانی ی عێراقی)، (قوتابخانە)، (دنیای منداڵان)، (نەوجەوانان)، (نەوەی نوێ)، (دایک و منداڵ) .. بە زووری بابەتی پەروەردەیی و زانستیان لەخۆگرتبوون. نووسەرانی بیستەکان لە روانگەیەکی نیشتمانییەوە لە منداڵانیان دەڕوانی و، ئەوەیان لە بەرچاو گرتبوو، کە منداڵانی ئەمڕۆ دەبنە نەوەی داهاتوو.

(د. جەمیل حەمداوي) دەڵێ: "لە راستیدا دیارە بەر لە شەستەکان، ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا چالاک نەبوو، تا لە ساڵانی شەستەکاندا، گۆڤاری (مجلتي) و رۆژنامەی (المزمار) دەرکران، لەم کاتەوە ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا، لە گەشەکردن و لە پێسکەوتندا بووە .. بەڵام بەپێی بارودۆخی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری، ئەدەبی منداڵان لە هەڵکشان و داکشاندا بووە" ..

هەر د. جەمیل حەمداوي، رەوتی ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا، لە رووی بابەتی و هونەری و جوانییەوە، بە چەند قۆناغێک دیاری دەکات، کە ئەم قۆناغانەن : قۆناغی گۆڕین - لە زمانەکانی ترەوە ، قۆناغی وەرگرتن، قۆناغی نووسین و دانان، قۆناغی تاقیکردنەوە، قۆناغی داهێنان، قۆناغی رەسەنایەتی. قۆناغە مێژوویەکانیشی بە سێ قۆناغ دیاری کردووە:
قۆناغی سەرهەڵدان، لە بیستەکانەوە تا کۆتایی شەستەکانی سەدەی رابردوو، قۆناغی پێشکەوتن و گەشەکردن لە حەفتاکانەوە تا نەوەتەکانی سەدەی رابردوو، قۆناغی پاشەکشێ و پیاچوونەوە، ئەم قۆناغەش لە سەرەتای سەدەی بیست و یەکەمینەوە دەستی پێکراوە.

پێویستە ئاماژەش بەوە بدەین، کە لە سەردەمی فەرمانڕەوایی بەعسییە شۆڤێنییەکاندا، منداڵانی عەرەبیان لە عێراقدا، بە ئایدیۆلۆژییەکی عەرەبیی دەمارگیری، پەروەردە دە و رێنماییان دەکردن .. دیارە هۆیەکی سەرەکیی نەهامەتییەکانی ئەمڕۆی عێراق .. ئەنجامی رەنگدانەوەی ئەو پەروەردە سەقەتەیە کە بەعسییەکان پەیڕەوییان دەکرد.

لە بەرواری (٢٤ - ١٢ - ١٩٦٩) دا، یەکەمی ژمارەی گۆڤاری (مجلتيـ گۆڤارەکەم) بۆ منداڵان دەرکرا .. دوای ساڵێکیش لە مانگی دیسەمبەری (١٩٧٠) دا، یەکەمین ژمارەی رۆژنامەی (المزمار - زوڕنا) دەرکرا، کە دوایی بوو بە گۆڤارێکی هەفتانە. لە ساڵی (١٩٧٧) دا (خانەی رۆشنبیریی منداڵان) دامەزرا .. لە ساڵی (١٩٧٩) دا، کۆمەڵە چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناوی (چیرۆکەکانی مجلتي و مزمار) چاپکرا.

سەرچاوە Serchawe

شایانی باسیشە کەڵەهونەرمەندی(وێنەکێش و کاریکاتێرکێش)ی بەناوبانگی کوردمان، هونەرمەند (عەلی مەندەلاوی: ١٩٥٨) بۆ ماوەیەک وێنەکێشی سەرەکیی گۆڤاری مجلتي و مزمار بوو .. هونەرمەند عەلی مەندەلاوی، وێنەکێشێکی پسپۆری بواری منداڵانە .. تا ئێستا لە کوردستان و لە عێراق و لە چەند وڵاتێکی تردا، وێنە و دیزایینی بەرگی بۆ چەندین گۆڤار و کتێب بۆ چەندین چیرۆک کێشاوە، هەروەهاش وێنەی کاریکاتێری چەندین کەسایەتیشی ناسراوی کێشاوە ..عەلی مەندەلاوی ئێستا لە شاری هەولێر دەژی .. هیوای تەندرووستی تەمەندرێژی بۆ دەخوازین.

(مەعروف ڕەسافی: ١٨٧٥ - ١٩٤٥) کەڵەشاعیرێکی بەناوبانگ و پایەبەرزی عێراقییە..ناوی تەواوی (مەعروف عەبدولغەنی مەحمود جەباری)یە .. کوردە و لە هۆزی جەباری یە، کە هۆزێکی کورستان پەروەی ناسراوی کوردمانە، لە پارێزگای کەرکوکدا دەژین .. دایکی مەعروف ڕەسافی تورکمان بوو، لە تیرەی قەرەغولی یە، کە دەچنەوە سەر هۆزی (بەرخی ڕەش) بۆ ماوەیەک فەرمانڕەوایی عێراقیان کرە.

مەعروف ڕەسافی، لە شاری بەغدا لە دایک بووە، قۆناغەکانی خوێندنیشی هەر لەم شارەدا تەواوکرد .. مامۆستایەکی بە توانای زمانی عەرەبی بوو، وانەبێژ بووە لە قۆناغەکانی خوێندنی بنەڕەتی و ئامادەیی و خانەی مامۆستایاندا.

زانای مەزنی عێراقی (مەحمود شوکری ئالوسی) نازناوی (الرصافي) لە مەعروف عەبدولغەنی دەنێت، تا لە باشی و ناوبانگدا، هاوتای (معروف الكرخي)بێت .. لەو کاتەوە بە (معروف الرصافي) ناوبراوە و ناسراوە.

مەعروف ڕەسافی، دوو جار دەنێررێت بۆ ئەستەمبوڵ .. لە ساڵی (١٩٢٠) دا، بۆ ماوەی ساڵێک دەینێرن بۆ فەلەستین و لە خانەی مامۆستایان لە (قودس) دا، وانەی زمانی عەرەبی دەڵێتەوە .. لە ساڵی (١٩٢٣) دا، بە ئەندامی کارگێڕی (کۆڕی زانیاری زمانی عەرەبی - لە دیمەشق) هەڵی دەبژێرن .. ماوەیەکیش لە کۆلێجی شاهانەی عێراقدا، مامۆستای زمانی عەرەبی بووە .. ڕەسافی لە ساڵی (١٩٠٩) دا سەرنووسەری گۆڤاری (سبيل الرشاد) بووە .. دوایی خۆیّ گۆڤاری (الأمل)ی دەردەهێنا .. ڕەسافی چەندین پلە و پایەی پەروەردەیی لە عێرقادا بینیوە .. بۆ دواجار لە ساڵی (١٩٢٧) دا، مامۆستای زمانی عەرەبی بوو لە خانەی باڵای مامۆستایاندا.

تا ئێستا، چەندین کتێب و وتار و لێکۆڵینەوە، بە زمانی عەرەبی دەربارەی لێهاتووی مەعروف ڕەسافی و، تاوتوێکردن و شیکردنەوەی شیعرەکانی نووسراون.

مەبەستی ئێمەش لەو کورتە تیشکەباسەی سەرەوەدا، یادهێنانەوە و، ناسێنی ئەم شاعیرە مەزنەیە، بە شیعردۆستانی نەوەی

سەرچاوە
Serchawe

ئەمرۆمان.

مەعروف رەسافی، دەستپێشکەر و پێشەنگی شاعیرانی عێراقە، لە بواری نووسینی شیعر و سروود بۆ منداڵان .. دیوانێکی بۆ منداڵان لە ژێر ناوی (تەواکەری پەروەردەو فێرکردن) دا چاپکرد، کە لە دووتوێی ئەم کتێبەدا، کۆمەڵێک هونراوە و سروودی پەروەردەیی و نیشتمانی بۆ منداڵان تێدایە .. بۆ نموونە لەم هۆنراوەیەیدا دەڵێ: تۆ سەیری ئەو دارەکە - جوانی ئەو لقانەی کە کە چۆن لە تۆوێکەوە ـ ئەو دارەی لێکەوتەوە و هتد...

مەبەستی رەسافی لە هۆنراوەکانیدا بۆ منداڵان، پەروەردەیی و زانستی و رەوشتی و نیشتمانییە.. خۆشی ماوەیەک لە قوتابخانەی بنەڕەتیدا مامۆستا بوو، لە زمان و لە خواست و ئارەزووەکانی منداڵانشارەزابوو.

مەعروف رەسافی، لە (١٦ - ٥ - ١٩٤٥) دا، لە شاری بەغدا، کۆچی دوایی کرد .. لە گۆڕستانی (خەیزەران) دا، بە خاک سپێردرا.

پەیکەرسازی ناسراوی عێراقی (ئیسماعیل فەتاح تورک: ١٩٣٤ - ٢٠٠٦)ز ، پەیکەرێکی شایستەی بۆ شاعیری نەمر ئەحمەد شەوقی دروست کرد، کە لە شەقامی رەشید، لە (گۆڕەپانی ئەمین) لە نزیکی پردی شەهیدان لە بەغدا دانراوە .. ئێستاش هەر لەم شوێنەدایە .. ئەگەرچی ئەحمەد شەوقی بە زمانی عەرەبی شیعری هۆنیوەتەوە، بەڵام بە یەکێک لە ناودارانی گەلی کورد دادەنرێت.

- خوێنەرانی دڵسۆز و ئەدەبدۆستی منداڵان، لە (بەشی چوارەم) دا، بە کورتی باس لە: (مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد) دەکەین.

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - ڕێکەوتی: ١٨ی ئاگۆستی ٢٠١٣

سەرچاوە
Serchawe

بەشی چوارەم

لەم بەشەدا، زۆر بە کورتی باس لە (مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد) دەکەین.

داگیرکەرانی ڕەگەزپەرست، لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا، لە داگیرکردنی کوردستانەوەتا ئەمڕۆ، لە قوتابخانەکاندا بە تۆبزی منداڵانی کوردمان فێری زمانەکانی تورکی و فارسی و عەرەبی دەکەن .. بۆیان نییە بە زمانی کوردیمان بخوێنن، تەنها لە باشووری کوردستاندا نەبێت .. داگیرکەرانی کوردستان هەوڵی ئەوە دەدەن کە منداڵانی کوردمان، زمانی شیرینی کوردیمان لەیاد بکەن، فریویان دەدەن بۆ ئەوەی پشت لە داب و لە نەریتە ڕەسەنەکانی گەلەکەمان بکەن .. بە هەڕەشە و بە چاولێسوورکردنەوە دەیانەوێ منداڵانی کوردمان هەڵگەڕێننەوە و، هەست و نەستی کوردایەتی و، سۆز و خۆشەویستیان بۆ کوردستان کاڵ بکەنەوە .. دەیانەوێت منداڵانی کوردمان بە زمان و بە کولتوورێک ئاشنایان بکەن، کە بەلای منداڵانی کوردەوە نامۆن و دوورن لە کولتووری ڕەسەنی کوردیمانەوە.

بەڵام لەگەڵ ئەم هەموو هەوڵە گڵاوانەیاندا، نەیانتووانیوە منداڵانی کوردمان لە خشتە بەرن .. نەیان توانیوە هەستی قووڵی کوردایەتی و، سۆز و پەرۆش و خۆشەویستی و ئینتیمابوون بۆ کوردستان لە دڵی منداڵانی کوردماندا دەربکەن .. نەیان توانیوە بەر لە خەبات و کۆڵنەدان و پێداگرتن و خۆڕاگریمان بگرن و، بێ هیوامان بکەن.

ئێمە لەژێر بۆردوومانی فڕۆکە و تۆپ و تانکدا، لە ناو ئەشکەوت و لە پەنای شاخە سەرکەشەکانی کوردستاندا، لەشۆڕشدا بووین و، بە دەستێکمان چەکمان هەڵگرتبوو، سەرسەختانە بەرگریمان لە کوردستان دەکرد و .. بە دەستەکەی کەشمان پێنووس و کتێبمان هەڵگرتبوو .. بە زمانی شیرینی کوردیمان، منداڵانی کوردمان فێری نووسین و خوێندنەوە و زانیاریی گشتی دەکرد .. بە کوردایەتی و کوردستان پەروەری گوشیانمان کردوون .. ڕۆژانەش پێکەوە سروودی (ئەی ڕەقیب)مان دەچڕی.

لە شاخیشدا، بایەخمان بە ئەدەب و هونەری منداڵانی کورد دەدا .. گۆڤاری منداڵانمان دەردەکرد و، منداڵانی کوردمان شانۆگەرییان پێشکەش دەکرد .. ئەم قسانە پەیامێکە بۆ داگیرکەرانی کوردستان، تا ئەوە بزانن کە خەیاڵیان خاوە، کە بتوانن خولانەوەی بۆ پێشەوەچوونی ڕەوڕەوەی کوردایەتی و کوردستان پەروەریمان بوەستێنن.

دڵنیام و گەشبینم، کە لە سایەی تێکۆشان و بەرخودانیدا، زووبێت یا درەنگ مافە ڕەواکانمان وەردەگرین و، بڕیار لە

سەرچاوە Serchawe

چارەنووسی خۆمان دەدەین .. ئەمەش خەون و وڕێنە نییە و، خواست و هیوای هەموو کوردێکی کوردستان پەروەرە.

لەگەڵ ئەو هەموو نەهامەتییانەی کە بەسەر گەلی کوردماندا هاتوون، لەگەڵ ئەو بێ نازییەی منداڵانی کوردمانی تێدان .. دەتوانم ئەوە بڵێم کە لە رووی زیرەکی و بلیمەتی و دانایی و هزر و بەهرە و زەینتیژییەوە، منداڵانی کوردمان، لە منداڵانی گەلانی تری جیهان ئەگەر زیاتر نەبن ئەوا کەمتر نین .. ئێمە نابێت ئەدەبی منداڵانی کورد، لەگەڵ ئەدەبی منداڵانی ئەو گەلانەدا بەراورد بکەین کە چەندین ساڵە ئازادن و، خاوەنی بڕیار و دەسەڵات و دەوڵەتی خۆیانن.

مێژووی سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵانی کورد، دەگەڕێتەوە بۆ بوونی کورد لەسەر خاکی کوردستانی پیرۆزدا .. رەگ و ریشەی لە ئەفسانە و داستان و لە حیکایەت و چیرۆکە ئەندێشەیی و میللییەکاندا هەیە .. کورد خاوەنی بە سەدان ئەفسانە و داستان و چیرۆک و حیکایەت و مەتەڵ و، خاوەنی بە هەزاران بەیت و بالۆرە و گۆرانیی فۆلکلۆرییە .. ئەم ئەفسانە و داستان و چیرۆکانەش، دایکان وباپیران و داپیران، لە گوێی کوانگ و ئاگرداندا ، بە تایبەتیش لە شەوارەکانی شەوانی درێژی زستاندا ، بۆ جگەرگۆشەکانیان گێڕاونەتەوە .. نەوە لە دوای نەوەشماندەماودەم بە زاری بۆ یەکتریان گێڕاونەتەوە .. هەندێ لەو داستان و مەتەڵ و چیرۆکە ئەندێشەیی و ئەفسانەییانەمان،

تا ئەمڕۆش منداڵانی کوردمان، تام و چێژێکی زۆریان لێ وەردەگرن .. بۆ نموونە:

(تیتلە و بیبلە، مریشکە قوندە و مامۆمەر، دەنکەهەنارە، ئەژدیها و کوڕە ئازاکە، قەڵای دمدم، دوانگزە سوارەی مەریوان، مشکە خان دەچێت بۆ شاری شووکردن، پیرێژنی جادووکەر و چەرخ و فەلەک، گۆڕنەتەڵە، سیمرخ، بەختیار و بەدبەخت، پاڵەوانی بازیبەند لە قۆڵ، ... هتد)

بە دەیان چیرۆکی ئەفسانەیی و خەیاڵئامێزیشمان هەن، کە پاڵەوانەکانیان، شتی خەیاڵین یا جەستەیی و سرووشتین، یا ئاژەڵ و باڵندەن .. وەکو: خێو، دیۆودرنج، لۆژەند، ئەرژەنگ، سیمرخ، پیرێژنی جادوکەر، ئەسپی باڵدار، ئەژدیها، حەزیای حەوت سەر، بووکی دەریا، جنۆکە، چەتەوڵ، شومقار، چەقەڵی دز، رێویی فێڵباز، فریشتەی خێران، ...هتد.

هەموو ئەو داستان و مەتەڵ وچیرۆکە ئەفسانەیی و خەیاڵییانەش، بەشێکی گرنگن لە کەلەپوور و لە کولتووری رەسەنی گەلەکەمان.

زۆربەی کەڵەنووسەرانی جیهانی لە ئەدەبی منداڵاندا، وەکو سەرچاوەیەکی گرنگ سوودیان لە ئەفسانە و لە داستان و لە چیرۆکە خەیاڵی و فۆلکلۆرییەکانی گەلەکانیان وەرگرتوون و، ئیلهامی پێ بەخشیون و، کردوویانن بە هەوێنی چیرۆک و

شیعر و شانۆگەرییەکانیان .. لەوانەش: هانز ئەندەرسن کریستیان، برایانی گریم، لافۆنتین، زەکەریا تامر، لەتیف هەڵمەت، ... هتد..

لای لایە و گۆرانیی دایکان بۆ کۆرپەکانیان، بەشێکی گرنگن لە ئەدەبی منداڵانی کورد .. دایکانی دڵسۆز و میهرەبانی کوردمان، لەگەڵ ڕاژەنینی لانکی ساواکانیاندا .. لەگەڵ زرەزرِی موتومووروو و پۆیلە و زەرتکە و پەتکەی هەڵواسراوی قەدکەمەری لانک و بێشکەکانی ساواکانیاندا.. لەگەڵ خرِوهۆرِی بازنگەکانی قۆڵە ناسکەکانیاندا .. لەگەڵ زرینگەی پلپلەی خرخاڵی پێیە قنجەکانیاندا .. بە لای لایەی شیرین و بە گۆرانی خۆش بە لاواندنەوەی پڕ لە سۆز، بە سەدا و سۆزێکی خۆشتر لە خۆشترین موزیک و ئاواز بەیتی کوردی و گۆرگانە شەوێیان بۆ دەڵێن .. گوزارشت لە سۆز و لە خۆشەویستییانبۆ جگەرگۆشەکانیان دەکەن .. هەر بە لای لایە ژێریان دەکەنەوە و، بە خۆشییەوە دەیانکەنە خەو .. بە هەموو شێوە زارەکانی زمانی کوردی و، لە هەموو ناوچەکانی کوردستانی بەریندا، بە سەدان لای لایەو بەیت و کۆپلە هۆنراوەی فۆلکلۆری و شیعری ناسکی تازەشمان هەن .. کە بەسەر زاری دایکانەوەن یا دایکان خۆیان دایان دەنێن و بە ئاوزەوە بۆ منداڵەکانیان دەیان لێن .. گەلی کوردمان ،لە ریزبەندیی هەرە پێشەوەی گەلە دەوڵەمەندەکانی جیهاندایە لە بواری لای لایە و گۆرانی بۆ منداڵان.. هەندێ لەم لای لایانەمان نیشتمانین، یا توانج و تانە و پەلاری سیاسین ..

ئەم دێرانە چەند نموونەیەکن، لە لای لایە و گورگانە شەوێی کوردیمان بۆ منداڵان:

لای لایـــە، ڕۆڵــە لای لایـــە
شەوگـار درەنـگە بۆ خــەوت نایـــە

لای لایـــە، ڕۆڵــە لای لایـــە
هیـوای دوارِۆژم، لە دەست تۆدایـــە

لای لایـەت بۆ ئەکەم لە ئێـــوارەوە
سەبەبـــکارت بـێ بە ســـێدارەوە

لای لایـــە کۆرپــــەکەم بخـــەفێ
خـەو خـێر وەبان دیـدەی بکـــەفێ

گورگــانە شــەوێ، گورگــانە شــەوێ
بەرخــە بچكۆلەم، خــەوی لێ بـکەوێ
لـوورەی تۆێ ناوێ، لای لایـەی ئەوێ
ئـەڵێ لە مـــاڵی ئێــــمە دوور کەوێ

چەندین گۆرانیی فۆلكلۆریشمان بۆ منداڵان هەن، كە منداڵانی كوردمان بە تاک یا بە كۆمەڵ، لەگەڵ یاری كردندا بە ئاوازەوە دەیان ڵێن .. ئەمانەش چەند نموونەیەكی ئەو گۆرانییە فۆلكلۆرییانەمانن:

هەیـــاران و مەیـــاران
یاخـوا داكـــاتە بـــاران
بۆ فەقیـــر و هـــــەژاران

هــە، وازی، وازی، وازی
ئـــەوەی نەیـــات بۆ وازی
خوشكی بـــدەن بە قـــازی

هەللـور، بللـور تـەكـــامە
زەرد و ســوور و شەمـــامە
ئـــاوە بـەرە، دەنـــكە زەرە
مێـخم كوتی، مێخ هەڵبەزی
تیكەی ڕاستم ، ئەمەی گەزی

بـــووكە بە بـــــارانێ
سەعـــاتی جـــــارانێ
ئـــاوی بن دەغـــــڵانێ

لە شەوانی جەژنی نەورۆزیشدا، بە تایبەتیش لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، منداڵان بە کۆمەڵ دەگەڕێن و، لە دەرگایماڵان دەدەن و، داوای نەورۆزانە و شیرینی دەکەن:

هەتـــەرێ و مەتـــەرێ
نــــەورۆزە وەرنــە دەرێ
نــــــەورۆزانەمان دەرێ

هەلاتـــران و مەلاتـــران
دایـک و بـاوکی جنۆکـــان
دایکم ناردمی بۆ هێلکـــان

ئەمانە و بە دەیان دێر و کۆپلە هۆنراوە و گۆرانیی منداڵانمان هەن، کە بە ئـاوازەوە بـوونەتە وێردی سـەر زمـانی منـداڵانی کوردمان .. بە دڵنیاییشەوە، لە لای دایکانی کوردیشمان، بە دەیان دێڕ و بەیتـی لای لایە و، گورگـانە شـەوێ و، کەمتیـاری سمپان و، چەندین گۆرانیی ڕەسەنی خۆشی کوردیمان بۆ منداڵان هەن..

پێویسـتە کـۆبکرێنەوە و بخـرێنە بەر بـاس و شـیکردنەوە و لێکـۆڵینەوە .. پـێش ئەوەی لە یـاد بچـنەوە، چـونکە لای لایە بەشێکی گرنگە لە ئەدەبی منداڵان و لە فۆلکلۆر و لە کەلەپووری گەلەکەمان.

ئەدەبی منـداڵانی کـورد، لە قۆنـاغی نوێـدا، لەم شێوە مۆدێرنەی ئێسـتادا، ئەدەبێکـی تـازەیە لە ئەدەبـی کوردیمانـدا، لە قۆنـاغی تـاقیکردنەوە و دەق گرتنـدایە، لە دەسـتپێکی ڕێگـادایە و بەرەو پێشـەوە هەنگـاو دەنێـت .. ئەگەرچـی لە رووی چەندێتی و چۆنێتیەوە بێ بەرنامە و بێ پلانە و بە شێوەیەکی کارناسـی نییە .. تـا ئێسـتا ڕەخنەگرمـان لە بـواری ئەدەبـی منـداڵانی کـورد دا نیـیە، گەر هەشـبن زۆر کەمـن و، ڕەخنەگرانێکـی ئەکـادیمی و پیشـەیی و پسـپۆرنیین .. ئەو کتێـب و کتێبۆکانەی کە وەکو لێکۆڵینەوە لە بارەی ئەدەبی منداڵانی کوردەوە چاپکراون .. لە پەنجەکانی دەستەکانمان تـێ نـاپەڕن، زۆریشـیان تەنهـا گوزارشـت لە ڕا و بۆچـوونی خـودی نووسـەر دەکەن .. ئەمـڕۆ پێویسـتیمان بە نووسـەرانی ئەکـادیمی و ڕەخنەگرانی شارەزای بواری بەشەکانی ئەدەبـی منـداڵان هەیە .. پێویسـتە نووسینەکانیشمان بـۆ منـداڵانی کورد (هۆنراوە، چیرۆک، شانۆگەری، پەخشان،...) بەپێی پێوەر و بنەما و پرانسیپ و خواست و خولیای منـداڵانی کـورد و، ئینتیمـابوون بـۆ کوردستان و بۆ مرۆڤایەتی بن .. پێویستە لە ئەدەبی ئامۆژگاری تەڵقین ئـاسایی و لەپەروەردەی کلیشـەدار و ڕێنمـایی وشک و سـنوورداری داب و نەریـتە نەشـیاوەکانی سـەردەمیانە و جیهـانگیری لابـدەین .. چـونکە لە ئەمـڕۆدا تەکنۆلۆژیـای نـوێ

داهێنانی سەیر و سەمەرە هێناوەتە کایەوە .. هزر و بیر و هۆشی منداڵانیش گەشتر و فراوانتر بوونە .. بێگومان نە منداڵانی ئەمڕۆمان وەکو دوێنێن نە خواست و پێویستییەکانیشیانهەمان پێویستی و خواست و هیوای نەوەی پێش خۆیانن .. منداڵانی ئەمڕۆمان نەوەی تەلەفزیۆنی ڕەنگاوڕەنگ و ئینتەرنێتن، چاوکراوەتر و زۆرزاتر و هزر بڵاوترن و هیواخواسترن، بۆیە پێویستە ئاوڕێکی جیدی لە منداڵان بە گشتی و، بواری ئەدەبی ئەدەبی منداڵان بە تایبەتی بدەینەوە .. چونکە ئەوانەی تا ئێستا کراون و هەن، لە ئاستی گرنگی و هەستیاریی ڕۆڵی منداڵانماندا نین، ئەوە لەبەرچاو نەگیراوە، کە کوردیلەکانی ئەمڕۆمان نەوەی داهاتوون و، دەبنە دەسەڵاتدار و بڕیار لە چارەنووسی کورد وکوردستان دەدەن .. کەواتە پێویستە ئەم ئامانجە لەبەرچاو بگرین .. لە پێناوی ئایندەیەکی گەشتر و شیاوتر بۆ کورد و کوردستان .. لە ڕێی ڕۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانەوە، کوردیلەکانمان بە ڕاستی ودرووستی گۆش و پەروەردە بکەین.

مێژووی نوێی ئەدەبی منداڵانی کورد، دەگەڕێتەوە بۆسەدەی بیستەمی ڕابردوو، بە تایبەتیش بۆ نیوەی دووەمی سەدەی ڕابردوو .. کۆمەڵێک لە شاعیرە ناسراوەکانی کوردمان، لە پاڵ نووسینی شیعربۆ گەورەکان، منداڵانی کوردیشیان فەرامۆش نەکردوون و، بە شیعری ناسک و ئاسان، دڵی منداڵانیشیان خۆش کردووە .. بەڵام تا ئەمڕۆش هەندێ لە شاعیر و نووسەرانی ئێمە، وا بیر دەکەنەوە کە نووسین بۆ منداڵان، پایە و ناوبا گیان دێنێتە خوارەوە ..

ئەمانە ناوی هەندێ لە شاعیرە نەمرەکانی کوردن، کە بە شیعرە ناسک و خۆشەکانیان بۆ منداڵان، خویان لای منداڵانی کوردمان شیرین کردوون: (پیرەمێرد، فایق بێ کەس، گۆران، هەژار موکریانی، زێوەر، موفتی پێنجوێنی، جگەرخوێن، قانیع، کامەران موکری، نەجمەدین مەلا، یونس دڵدار، نووری شێخ ساڵح، کامەران بەدرخان، عوسمان سەبری، دڵزار، تیرێژ، قەدری جان،... هتد)

لەبەر نەبوونی سەرچاوەی پێویست لەبەر دەستمدا لەم کاتەدا، بە باشم زانی پەلە نەکەم و، پۆلین کردنی قۆناغەکانی مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد بۆ دەرفەتێکی تر دوابخەم، تازانیاری بە هەڵە بڵاونەکەمەوە.

کۆنترین کتێبی چاپکراو بۆ منداڵانی کورد، کتێبی (نووبەهارا بچووکان - نەوبەهاری بچووکان)ە، لە دانانی شاعیری نەمری کورد (ئەحمەدی خانی: ١٦٥٠ - ١٧٠٧) کە لە ساڵی (١٦٨٢) دا، چاپکراوە .. نەوبەهاریبچووکان بریتییە لە فەرهەنگۆکێکی شیعری، وشەی عەرەبی و ماناکەی بە کوردی (عەرەبی - کوردی)یە، کە ئەحمەدی خانی بە شیعرەوە دایناوە .. بۆ ئەو منداڵە کوردانەی کە ئارەزووی فێربوونی زمانی عەرەبییان هەبووە، کە زما ی ئایین بووە.

هەر لەم شێوەیەش، ناوداری کوردمان (شێخ مارفی نۆدێ: ١٧٥٢ - ١٨٣٧)، لە سلێمانی فەرهەنگۆکێکی شیعری (کوردی -

عەرەبی) بە ناوی (ئەحمەدی)یەوە، بۆ (کاک شێخ ئەحمەد. سلێمانی)ی کوڕی دادەنێت تا فێری زمانی عەرەبی ببێت .. ئەم کتێبە جاران فەقێکان لە مزگەوتەکاندا دەیان خوێند .. هەروەها شەهیدی نەمرمان مامۆستا (**شاکیر فەتاح : ١٩١٤ - ١٩٨٨**) فەرهەنگۆکە شیعرێکی بۆ مندانی کورد داناوە (ئینگلیزی - کوردی).. ئێستاش چەند فەرهەنگۆکێکی تری فێرکردن بۆ منداڵان دانراون و چاپکراون، کە وشەی کوردی و وشەی زمانەکانی تریان لەخۆ گرتووە.

(نەوبەهاری بچووکان) و (ئەحمەدی).. لە چەندین شاری کوردستان و دەرەوەدا، دووبارە و دەبارە جوانتر چاپکراونەتەوە .. دوو کتێبی شیعری فێرکردنن بۆ منداڵانی کورد .. بەشێکن لە ئەدەبی منداڵانی کورد و لە کەلەپووری گەلەکەمان. زوریش لە شاعیرانی کورد و جیهانی، لە کۆن و لە ئەمڕۆشدا .. شیعری زانیاری و فێرکردنیان بۆ منداڵان نووسیوە.

شەهید مامۆستا (شاکیر فەتاح)، هەشت چیرۆکی بۆ منداڵان، لە زمانی عەرەبییەوە گۆڕیون بۆ سەر زمانی کوردی و، لە ساڵی (١٩٣٥) دا، لە کتێبێکدا لە شاری بەغدا چاپی کردووە، چیرۆکەکانی بە کوردییەکی پەتی و ئاسانداڕشتوون. دیزاین و وێنەکانی ناوەوەی کتێبەکە رەنگاوڕەنگن .. هەندێک لەم چیرۆکانە کرابوون بە بابەتی کتێبی خوێندنەوەی کوردی، بۆ پۆلەکانی قوتابخانەی بنەڕەتی .. هەر مامۆستا شاکیر فەتاح، لە ساڵی (١٩٤٨)دا، کتێبی (هاوڕێ ی مناڵ)ی بە چاپ گەیاندووە. شایانی باسیشە مامۆستا شاکیر فەتاح، لە کۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا، پرۆژەی گۆڕینی (سەد کتێب بۆ منداڵان) بۆ سەر زمانی کوردی ئامادە کردبوو، کتێبەکانیش بابەت هەمەجۆرە بوون، چەند کتێبێکی لێ چاپ کردن .. بە داخەوە رژێمی بەعسی شۆڤێنی بواریان نەدا پرۆژەکەی تەواو بکات و، لەسەر رووبەڕووبوونەوە و هەڵویستی کوردایەتی و، را دەربڕینی بە راشکاوی و ئازایەتی شەهیدیان کرد.

مامۆستای کۆچکردوو (**عەبدولواحید نووری**)ش کتێبێکی بە ناوی (**پیرۆزی مناڵ**) لە ساڵی (١٩٤٠) دا، لەچاپخانەی (ژین) لە سلێمانی چاپ کردووە .. بە کوردییەکی جوان دایڕشتووە .. بابەتی کتێبەکەش دەربارەی منداڵانە.

بزووتنەوەی ئەدەبی هاوچەرخی منداڵانی کورد لە باشووری کوردستاندا، لە ساڵانی شەستەکانی سەدەی بیستەمدا، بەرەو پێشەوە هەنگاوی نا و خۆی سەلماند .. هەر لە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا، دەتوانین ئەوە بڵێین کە قۆناغی زێڕینی ئەدەبی نوێی منداڵانی کورد سەری هەڵدا و، کۆمەڵێک لە نووسەر و شاعیر و شانۆنووس و هۆنەرمەندی وێنەکێشی بە توانی بواری منداڵان، خویان بە نووسینی ئەدەبی منداڵان و وێنەی منداڵان و شانۆی منداڵانەوە سەرقاڵ کرد .. شوێن پەنجەیان، لە لەدایک بوونی ئەم بزووتنەوەیەدا دیارە .. لە دوای راپەڕینە مەزنەکەی ساڵی (١٩٩١) کەوە، تا ئەمڕۆ، ئەدەبی منداڵانی کورد، وەکو بوارێکی ئەدەبی سەربەخۆ و گرنگ و هەستیار .. بایەخێکی زیاتری پێدرا و، نووسەرانی باشیش هاتوونەتە کایەوە .. چەندین کتێب و گۆڤاری منداڵان، دیزایین رەنگاوڕەنگی جوان چاپکران و چاپ دەکرێن ..

سەرچاوە
Serchawe

ئەمەو دامەزراندنی بەڕیوەبەرێتی ڕۆشنبیری منداڵان - سەربە وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان و، خانەی ڕۆشنبیریی منداڵان، ماوەی منداڵان لە هەندێ لە تەلەفزیۆنییە لۆکاڵییەکان و سەتەلایتەکانی کوردستاندا .. بوون بە هاندەر بۆ نووسەرانی ئەم بوارە .. ئەگەرچی هێشتا پشتگیری و هاندان و یارمەتیدانی نووسەرانی ئەدەبی منداڵان وەکو پێویست نین و، هاوکاری مادی ناکرێن بۆ چاپکردنی نووسینەکانیان .. بەلام من گەشبینم کە ئەم بزووتنەوەیە هەر بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێت.. تابێت هەموو بەشەکانی ڕۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کورد لە رووی چۆنی و چەندایەتییەوە زیاتر و زیاتر گەشەدەکات و ڕەسەنایەتی خۆی دەسەلمێنێت.

لێرەدا دەمەوێت ناوی ئەو شاعیر و نووسەرانەی باشووری کوردستان بهێنم، کە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، بەرهەمی چاپکراویان پێشکەش بە منداڵانی کوردمان کردوون (هۆنراوە، چیرۆک، شانۆنامە، ئۆپەرێت، ... هتد)،

هەندێکیان کۆچی دواییان کردووە و، زۆربەشیان لە ژیاندان و بەردەوامن لە نووسین بۆ منداڵان .. ناوەکان:

(فەرەیدوون عەلی ئەمین، عەلی عەبدوڵلا شەونم، عومەر عەبدولرەحیم، کاکەی فەلاح، رەمزی قەزاز، عومەر عەلی ئەمین، لەتیف هەڵمەت، دایکی سۆلاڤ، جەزا عەلی ئەمین، شکور مستەفا، عەتا قەزاز، محەمەد فەریق حەسەن، تاهیر ساڵح سەعید، روستەم باجەلان، رەزا شوان، کوردستان موکریانی، هۆشیار حسەین، ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، محەمەد رەشید فەتاح، کەماڵ بورقای، نوری سەعید قادر، ریواس ئەحمەد، فەهمی کاکەیی، عوسمان دەرویش شکور، کەریم شارەزا، یاسین قادر بەرزنجی، عەلی مەندەلاوی، محەمەد ساڵح کلێسەیی، رزگار کەریم سەعید، کەریم شارەزا، بورهان قەرەداغی، کاوەی ئەحمەد میرزا، یبراهیم ئەمین باڵدار، سمکۆ ناکام، کازم کۆیی، عەزیز مەلا رەش، سەعدوڵلا شێخانی، گرفتار کاکەیی، فازیل جاف، فازیل شەورۆ عوسمان محەمەد هەورامی، عەلی حەمەرەشید بەرزنجی، عەزیز رەشید حەریری، بەدران ئەحمەد حەبیب، سەلام عەبدوڵلا، کەریم مستەفا، ئیسماعیل رۆژبەیانی، نەجیبە ئەحمەد، سەبری بۆتانی،... هتد)

لە دوای باشووری کوردستان، کۆمەڵێک شاعیر و چیرۆکنووس و شانۆنووسی بەتوانا و ناسراوی بواری ئەدەبی منداڵانمان، لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا بایەخیان بەم بوارە دا .. کە هەندێکیان بە زمانی کوردی و فارسی بۆ منداڵان دەنووسن .. لەوانەش:

(سیمین چایچی، عەلیرەزا محەمەدیان، کەلسووم عوسمان پوور، گوڵاڵە ستاوەند، سەحەر میهرەبانی، عەبدولرەحمان فەهیمی، شیلان گەیلانی، سوغرا کەریمی، سەلاح نیساری، عەفیفە مەحموود زادە، سۆران حوسێنی، لەیلا ساڵحی، سەلام

قادری، یونس رەزایی، عەلیرەزا قاسمی، خاڵەند ئەحمەدی، ئەمین گەردیگلانی، سوارە فەتووحی، ئەحمەد بەهرامی، فایەق بەتاش، عەلی بیداخی، و ... هتد)

ئەوەی جێی سەرنج راکێش و مایەی خۆشی و شادیمانە، لە نێو نووسەرانی ئەدەبی منداڵان لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا، رێژەیەکی باش لە خوشکانی نووسەرمان هەن ..

بۆ نموونە ئەم چیرۆکە شیعرە (ماسی خانم) لە نووسینی (عەلیرەزا محەمەدیان) ـە:

ماسی خانم ناو دەریا
چارشێوی دا بە سەریا
کەفتە رێگە خرتە خرت
شیرین شیرین وردە ورد
ماسی خانم کەوشی نەوو
ماڵەکەیان حەوشی نەوو
وەختی چوو بۆ سەر کووچی
چاوی کەفتەو بە جی جی
جی جی زەردەواڵە بوو
منالْ ئەو بەرماڵە بوو
ماسی کەوشی لە پاکەند
وتی ئیمرۆ بۆ تۆم سەند
ئیتر بەسە نەگیری
با بێژن چەنێ ژیری

بە پێویستم دەزانم کە زۆر بە کورتی، ئاماژە بە خزمەتی لەبەرچاوی هەندێ لە شاعیر و نووسەرانی ناسراوی گەلەکەمان، لە بواری ئەدەبی منداڵانی کوردیمان لە هەر چوار پارچەی کوردستانی شیرینمان بکەم:

– فەرەیدوون عەلی ئەمین: شاعیر و چیرۆکنووسێکی زۆر بە توانا و شارەزای ئەدەبی منداڵان و، جیهانی پاکی منداڵان بوو ، تۆژەرێکی پەروەردەییبوو .. شیعر و چیرۆکەکانی بۆ منداڵان زۆر ناسک و ئاسان و رەوانن، چەند کتێبێکی بۆ منداڵان بە چاپ گەیاند لەوانەش: (پیاوە بچکۆلەکە)، (باخچە)، (پاڵەوانی دوارۆژ - شیعر)ە، کتێبێکی چیرۆکی تری خۆشی هەبوو

کە گۆڕیبووی بۆ سەر زمانی کوردی، بەداخەوە سەرناوی ئەم کتێبەیم لە یاد نەماوە .. کتێبێکیشی هەیە بە ناوی (دنیای مناڵ و ئەدەبی مناڵ)، لێکۆڵینەوەیە لە ئەددبی منداڵانی کورد، ئەم کتێبەیەم بۆ پەیدا نەکرا تا بزانم مامۆستا فەرەیدوون لەم رووە چی نووسیوە، مامۆستا فەرەیدوون عەلی زۆر زیاتری پێ مابوو، بەڵام مەرگ بواری نەدا، تا ئەوەی پێی مابوو پێشکەشی منداڵانی بکات.

– **عومەر عەبدولرەحیم:** مامۆستا عومەر عەبدولڕەحیم، توانایەکی باڵای هەبوو لە نووسینی شیعر و چیرۆک و شانۆگەری و ئۆپەریت بۆ منداڵان .. چەند شانۆگەرییەکی جوانی بۆ منداڵان نووسیوە، لە چاپکراوەکانی مامۆستا عومەر عەبدولڕەحیم: (پاڵەوانی دوارۆژ: ١٩٥٨) کۆمەڵە شیعرێکە بۆ منداڵان لەگەڵ مامۆستا فەرەیدوون عەلی ئەمین پێکەوە دایان ناوە.. (شانۆگەری منداڵ - حەوت تێکستی شانۆییە) - لە سلێمانی - ١٩٧٢ چاپکراوە .. کە بە یەکەمین کتێبی دەقی شانۆگەری چاپکراو بۆ منداڵان دادەنرێت .. (کچ و قوتابخانە) لە ساڵی (١٩٥٦) لە سلێمانی چاپی کردووە .. چەندین شانۆگەریی تریشی بۆ منداڵان نووسیوە.

– **عەلی عەبدوڵڵا شەونم (ع. ع . شەونم)**، یەکێکە لەو مامۆستا دڵسۆزانەی، کە ماوەیەکی زۆرە سەرقاڵی نووسینی شیعرە بۆ منداڵان .. تا ئێستا چەند کتێبێکی شیعری بۆ منداڵان چاپ کردووە، شیعرەکانی بوونەتە ویردی سەر زمانی منداڵانی کورد .. بۆ نموونە شیعری (بەبە بەبە بچکۆلە - مەگری مەگری بەرخۆلە)، ع . ع . شەونم خاوەنی سروودی (جەژنە جەژنی کوردستانە، جەژنی نەورۆزە ...)یە. مامۆستا شەونم (خەڵاتیئیبراهیم ئەحمەد) یان پێ بەخشی.

– **کاکەی فەلاح (حەمە حەمەئەمین قادر:** ١٩٢٨ - ١٩٩٠) مامۆستا کاکەی فەلاح نۆۆسەرێکی هەڵکەوتووی بواری ئەدەبی منداڵان بوو، چەندین شیعری ناسک و شیرینی بۆ منداڵانی کورد نووسیوە و، لە چەند بەرگێکدا چاپی کردوون، چەند چیرۆکە شیعر و ئۆپەرێتێکی بۆ منداڵان نووسیوە، ئەمە ناوی هەندێ لە چاپکراوەکانین:

(جگەر گۆشەکان)، (چۆلەکەی پاساری ـ ١٩٨٣)، (سروود)، (ئۆپەرێتیقوتابخانە) و چەندین بەرهەمی تر .. مامۆستا کاکەی فەلاح خاوەنی شیعری: (شەشپە پوولەکەی گۆشەی باخەکەم ... هەر بۆ ئێوەیە ئاخ و داخەکەم) کە هونەرمەندی کۆچکردوو خاتوو (مەرزییە فەریقی) کردوویە بە گۆرانی و، لە تەلەفزیۆندا تۆماری کردووە.

(نووسەر ئەم بابەتە: من پەیوەندییەکی باشم لەگەڵ مامۆستا کاکەی فەلاح دا هەبوو .. کە شیعرێکی تازەی بۆ منداڵان بنووسیایە، بۆ بەرنامەی - جیهانی منداڵان ـ ی دەنارد، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک، کە من ئەم بەرنامەیەم بۆ ماوەی دە ساڵ ئامادە دەکرد .. چەندین جاریش لە چاپخانەکەیدا - چاپخانەی کاکەی فەلاح - لە سلێمانی، پێکەوە دانشتووین و باسی

سەرچاوە
Serchawe

شیعری منداڵانی بو دەکردم، لە چلەی ماتەمینیشیدا ئامادە بووم)

– مامۆستا رەمزی قەزاز: شوێن پەنجەی لە بواری ئەدەب و راگەیاندنی منداڵانی کوردا دیارە و کاڵ نەبۆتەوە، لە ساڵانی کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکانی سەدەی رابردوودا، لە بەشی کوردی ی رادیۆی بەغدا دا، بەرنامەی (بەهەشتی منداڵان)ی ئامادە دەکرد و پێشکەشی دەکرد .. خوالێخۆشبوو دوو کتێبی چیرۆکی چاپکراویشی بۆ منداڵان هەیە: **(گۆڕنەتەڵە)** و **(راستی و ئازایی:**

(نووسەری ئەم بابەتە: من خۆم بە قەرزارباری مامۆستا رەمزی قەزاز دەزانم .. منداڵ بوو لە پۆلی پێنجەم و شەشەمی قوتابخانەی بنەڕەتیدا بووم لە شاری کەرکوک .. هەفتانە چاوەڕێی بەیانیی رۆژی هەینیم دەکرد، تا گوێ لە بەرنامەکەی مامۆستا رەمزی قەزاز بگرم .. لە رێی ئەم بەرنامەیەوە بوو، هۆگری خزمەتکردنی جیهانی منداڵان بووم و، بڕیارم دا ئەگەر بتوانم لە داهاتوودا، خزمەتی بواری نووسین راگەیاندنی منداڵانی کورد دەکەم، بۆیە هەرگیز مامۆستا رەمزی قەزاز لەیاد ناکەم..)

– دایکی سۆلاڤ (سەبریە نووری قادر): یەکێکە لەو ئافرەتە شاعیرە کوردانەی، کە بە پەنجەکانی دەستمان هەژماردەکرێن. دایکی سۆلاڤ رۆڵێکی بەرچاوی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا هەیە و، تا ئێستاش بەردەوامە لەم خزمەتە پیرۆزەیدا، ئێستا لە شاری (ئۆپسالە - سوێد) دەژی - نووسەر: زوو زوو بە تەلەفۆن قسە دەکەین و شیعرە تازەکانی بۆم دەخوێنێتەوە - من پێشنیاری ئەوەدەکەم کە دایکی سۆلاڤ شایانی ئەوەیە (خەڵاتی ئیبراهیم ئەحمەدی) ساڵی (٢٠١٤)ی پێ ببەخشن ..دایکی سۆلاف تا ئێستا حەوت کتێبی شیعر و چیرۆکە شیعری بۆ منداڵانی کوردمان چاپکردووەن.. ئەمانەش ناوی شەشلە چاپکراوەکانین: **(بەهەشتی منداڵان)، (سروودی خۆر)، (زەنگی ژیان)، (قاسپەی کەو)،(داپیرە و مام ڕێوی)، (چەپکێ وەنەوشە)**

– عومەر عەلی ئەمین: خوالێخۆشبوو مامۆستا عومەر ناودارێکی تری کوردمانە، بە درێژایی تەمەنی لە بواری شانۆ و، بواری ئەدەبی منداڵانی کورد و، پەروەردەی منداڵاندا خزمەتێکی مەزنی کردووە .. چەند کتێبێکی چیرۆک و چەند شانۆنامەیەکی بۆ منداڵان چاپکردوە .. مامۆستا عومەر عەلی، باوکی هونەرمەندی گەورەی گەلەکەمان دەرهێنەر و نووسەر و شانۆکار مامۆستا (گەزیزە) خانە .. کە کاریگەریی باوکی لەسەری هەبوو ..

ئەمانە ناوی هەندێ لە بەرهەمە چاپکراوەکانی مامۆستا عومەرە کە پێشکەشی منداڵانی کوردی کردوون: کتێبی (مام یارمەتی) چیرۆکێکە بۆ منداڵان، کتێبی (دیاری بۆ شانۆی منداڵان – سلێمانی - ٢٠٠٠) کتێبی (دیارییەکی تر بۆ

شانۆیمنداڵ – منداڵان – سلێمانی – ٢٠٠٦)

– لەتیف هەڵمەت: یەکێکە لە کەڵەشاعیر ولەنووسەرە گەورەکانی ئەم سەردەمە، لە بوارینووسینی شیعر و چیرۆک بۆ منداڵان، شیعر و چیرۆکەکانی زۆربەیان بە زمانی ناسک و ساکاری منداڵەوە نووسراون و، بە کوردیەکی پاک و ئاسان و ڕەوان داڕێژراون، بێ گرێ و گۆڵن، تریە و سەرواى شیعرەکانی هێندە ناسک و سووک و شیرینن، منداڵان بە ئاسانی لەبەریان دەکەن، بۆیە زۆربەی شیعرەکانی کراون بە گۆرانی و، بە دەنگی منداڵان دەوترێنەوە، من لەتیف هەڵمەت، لە (هانز کریستیانئەندەرسن)ی دانیمارکی و (زەکەریا تامر)ی عەرەب و (کرالچیف)ی بولگاری و (لافۆنتین)ی فەرەنسی، بە کەمتر نازانم .. لەتیف هەڵمەت تا ئێستا دوانگزە کتێبی شیعر و چیرۆکی بۆ منداڵان چاپ کردوون. (خەڵاتی ئیبراهیم ئەحمەد) یان پێ بەخشی .. ناوی هەندێ لە کتێبەکانێتی بۆ منداڵان: (جوانترین دێ)، (هێلانەیەکی تر)، (پرسیار لە مناڵ)، (کاتژمێر)، (پشیلەیەکپاسکیل لێدەخوڕێ)، (مانگ لە نێوانی هەزار و یەک ئەستێرە دەنوێ – لە عەرەبییەوە گۆڕیوێتی بۆ کوردی)

– محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان: نووسەرێکیزۆر بە توانا و ناسراوی باکووری کوردستانە، ئێستا لە (ئوستۆکهۆڵم - سوێد) دەژی تا ئێستا نزیکەی سی کتێبی شیعر و چیرۆکی بە کوردی بۆ منداڵان نووسیوە، ئەم ژمارەیەش، ژمارەیەکی پێوانەییە و، تا ئێستا هیچ نووسەرێکی تری کوردمان لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، نەگەیشتوونەتە نیوەی ئەم ژمارەیە .. (نووسەر: زۆر هەوڵم دا تەلەفۆنی بزانم و پەیوەندیی لەگەڵدا بکەم و ناوی هەندێ لە کتێبەکانی لێ وەربگرم ژمارەی تەلەفۆنەکەیم دەست نەکەوت)

– سیمین چایچی: لە دایکبووی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە، شاعیرێکی ناسرواى کوردە، خاتوو سیمین چایچی لە بواری ئەدەبی منداڵانیشدا شوێن پەنجەی دیارە، تا ئێستا چەند شانۆنامەیەکی شیعریی بۆ منداڵان نووسیوە لەوانە (تیتل و بیبل)، کە چیرۆکێکی ئەندێشەیی فۆلکلۆریی کوردیمانە، خاتوو سمین بە شیعر دایڕشتوتەوە .. دوو کتێبی شانۆنامەی چاپکراویشی بۆ منداڵان هەیە .. (شاری ئاشتی و خاڵخاڵۆکە)، دووەمیان (شای مشکان) لە (٢٠٠٧) لە سلێمانی چاپی کردوون.

– ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل: نووسەرێکی بە توانا و ناسراوی کوردمانە، لە ساڵی (١٩٦١) لە شاری (قامیشلو)ی پاڵەوان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا لە دایک بووە .. بە زمانی عەرەبی دەنووسێ، چونکە ڕژێمی ڕەگەزپەرستی بەعس، جگە لە زمانی عەرەبی ڕێیان نەداوە منداڵانی گەلانی تر بە زمانی خۆیان بخوێنن و بنووسن، بە تایبەتیش منداڵانی کوردمان،.. مامۆستا (ئەحمەد ئسماعیل ئیسماعیل)یەکێکە لە قوربانیانی ئەو سیاسەتە شۆڤێنییە .. مامۆستا ئەحمەد لە بواری نووسینی شانۆی منداڵاندا، توانایەکی باڵای هەیە، تا ئێستا ئەم شانۆنامانەی بۆ منداڵان چاپکردوون:

سەرچاوە
Serchawe

(توبة الثعلب ـ تۆبەی ڕێوی ـ ٢٠٠٠) چوار دەقی شانۆییە، (حیكایة الأشقیاء الثلاثة ـ چیرۆكی سێ چەقاوەسووەكە ـ ٢٠٠٩) دوو شانۆگەرییە، (أحلام الحمار الكسول - خەونەكانی گوێدرێژە تەمەڵەكە - ٢٠٠٠) شانۆگەرییەكە، (الطائر الحكیم باڵندەیەكیدانا ـ ٢٠١٠)، (السور - شوورە)، الحقل المنیع - كێڵگەیەكی سەخت ـ ٢٠٠١)، (القاضي محمد - قازی محەمەد) .. ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، چەند خەڵاتیێكی سوری و نێودەوڵەتی وەرگرتووە .. لە چەندین فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی منداڵان بەشداری كردووە، لەوانەش لە وڵاتانی: شاریقە ، فەلەستین ، مەغریب ، عێراق.

(هەورامان وریا قانیع) حەوت لە شانۆنامەكانی ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل ی لە عەرەبییەوە ، گۆڕیون بۆ سەر زمانی كوردی بە ناوی (حەوت شانۆنامە بۆ منداڵان) لە ساڵی (٢٠٠٨) دا، لە سلێمانی چاپی كردووە.

ناوی ئەو گۆڤارە كوردییانەی كە بۆ منداڵان دەرکراون یا ئێستاش بەردەوام دەردەكرێن:

– **گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی كورد: ١٩٤٦)**یەكەمین گۆڤاری منداڵانی كوردە، لە مێژووی ئەدەبی منداڵانی كورد دا، بە زمانیشیرینی كوردیمان لە ساڵی (١٩٤٦) دا، لە سەردەمی (كۆماری كوردستان) لە مەهاباد دەردەچوو. گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی كورد لە (چاپخانەی كوردستان) لە شاری مەهابادی شیرین چاپ دەكرا .. تەنها سێ ژمارەی لێ چاپ كرا .. ژمارەی (دووەم) و (سێیەم) لەلای مێژوونووسی كوردمان دكتۆر (كەماڵ مەزهەر) هەیە.. كۆپییەكانی هەر ئەم دوو ژمارەیە لە كتێبخانەی كۆڕی زانیاری كورد - لە بەغدا هەبوو.

– **گۆڤاری (ئەستێرە: ١٩٧٢)** ژمارەی یەكەمی ئەم گۆڤارە لە لە ساڵی (١٩٧٢) **دا لە شاری بەغدا، لە لایەن** بەڕێوەبەرێتی ڕۆشنبیری كوردییەوە دەركرا، تەنها دوو ژمارەی لێ دەركرا، ژمارەی یەكەم شەهید (ساڵح یوسفی - سەر نوسەر)ی بوو، بەڵام ژمارەی (دووەم) دكتۆر ئیحسان فوئاد - سەرنووسەر)ی بوو، حكومەتی عێراق دەستی بەسەر ژمارەی دووەمدا گرت، لە بەر ئەوەی سەرنووسەرەكەی دكتۆر ئیحسان لە پێشەكییەكەیدا (كەركووكی بە شارە جوانەكەی كوردستان) ناوبردووە .. هەروەها بەعسییەكان، نیگەران ببوون، لە بڵاوكردنەوەی چیرۆكێكی شاعیر و چیرۆكنووسی شەهیدمان (دڵشاد مەریوانی) كە لە ژمارەی دووەمی ئەستێرەدایە، دەقی چیرۆكەكەیم لە یاد نەماوە .. ئەوە دەزانم كە بابەتی چیرۆكەكەی ئەمە بوو (لە وڵاتانی دنیادا لە جەژن و بۆنەكاندا، فڕۆكەكانیان، نوقڵ و شیرینی و بووكە شووشە و دیاری بۆ منداڵان هەڵدەدەنە خوارەوە .. كەچی فڕۆكەكانی عێراق بۆمب و فیشەكی مەرگ بەسەر منداڵانی كورد دا دەبارێنن..)

دەمەوێت هەڵەیەكی كاك (بورهان قەرەداغی) ڕاست بكەمەوە، كە لە لاپەڕە (٦٩)ی كتێبەكەیدا (شانۆی منال - چاپی یەكەم: ٢٠١١ - سلێمانی) نووسیوێتی: (یەكەم گۆڤاری منداڵان كە لە سلێمانی دەرچووبێت، گۆڤاری ئەستێرەیە كە لە هاوینی

ساڵی ١٩٧٢دەرچووە، سەرۆکی نووسین - ساڵح یوسفی بووە) کاک بورهان قەرەداغی ئاماژەشی بەوە کردووە، کە ئەم زانیارییەی لە لاپەڕە (٣٧٨)ی (بەرگی سێیەم)ی کتێبی (سلێمانی شارە گەشاوەکەم - نووسینی: جەماڵ بابان، ئاسۆ بابان، ئومێد خالید) وەرگرتووە .. هەڵەکە لە کاک بورهانەوە بێت یا لە مامۆستا جەماڵ بابان .. بۆ دڵنیابوونیان لەوەی کە لە سلێمانی دەرنەچووە و لە بەغدا دەرچووە .. لە هەردوو ژمارەکەشدا نووسینی منی تێدایە، هاوڕێیەکی هونەرمەندی وێنەکێشیشم (حمید) کە ئێستا لە ئیتالیایە، قوتابی بوو لە زانکۆی بەغدا، وێنەی چەند بابەتێکی هەردوو ژمارەکەی کێشاوە، ئەمەو شەهید (ساڵح یوسفی)یش لە بەغدا دەژیا و لە سلێمانی نەبووە، من هەردوو ژمارەکەیم هەبوو، لە کۆڕەوەکەی ساڵی (١٩٩١) دا تیاچوون.

– ناوی چەند گۆڤارێک کە ئێستا لە کوردستان و لە دەرەوەی کوردستاندا دەردەچن:

(پەپوولە - منداڵپارێزی کوردستان دەری دەکات)، (منداڵانی باوە گوڕگوڕ - لە دەزگای ئاراس دەردەچێت)، (سمۆرە - خانەی سمۆرەدەریدەکات)، (گوڵەکان)، (هەنگ)، (جگەرگۆشەکان)، (نێرگز - ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، (منداڵی سەردەم)، (دنیای منداڵان - منداڵپارێزی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەری دەکات)، سروە - ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، (هێلانەی منداڵان)، (خەندە)، (گۆران)، (بەرخەکەم)، (کەڤر)، (کۆلارە)، (کوردیلەکان - کۆمەڵەی منداڵانی کورد - لە نەرویج - دەری دەکات)، (ڕووداوی منداڵان)، (دیلانا)، (کەناری)، (تۆم و جیری)،(شۆخ و شەنگ - لە ڕۆژ هەڵاتی کوردستان دەردەکرێ)، (مشکە - دەزگای ئاراس دەری دەکرد)، (تاو تاو) ... هتد. زۆربەیان تا ئەمڕۆش دەردەچن، هەندێکیان ئێستا وەستاون.

– **یەکەمین کۆنفرانسیێ ەدەبی منداڵانی کورد؛** ئەمساڵ لە (٦ - ٧ - ٢٠١٣) لە شاری (دهۆک) سازکرا، کە کۆمەڵێک لە چیرۆکنووسان و شاعیران و ڕۆشنبیرانی بواری ئەدەبی منداڵان، لە شارەکانی باشووری کوردستان و باکوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەشدارییان تیا کرد .. هیوادارین کونفرانسی دووەم لە لایەن وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوانی کوردستانەوە سازبکرێت و ئامادەکارییەکی باشتری بۆ بکرێت و نووسەران و شاعیران و ڕەخنەگران و شارەزایانی پسپۆڕی بواری ئەدەبی منداڵانی کورد، لە کوردستان و دەرەوەدا بانگ بکرێن و، پرۆگرامێکی تۆخمەتری بۆ دابنرێت و .. تەسەلتر تاوتوێی بنەماکانی پێشخستنی ئەدەبی منداڵانی کورد بکرێت.

لە کۆتاییدا، داوای لێبووردن لەونووسەر و شاعیرانە دەکەم، کە ناوەکانیانم لە یاد نەماون، یا نووسەرانی تازە هەڵکەوتوون و، لەگەڵئەو ناوانەی سەرەوەدا، ناوم نەبردوون، بە هۆی ئەوەی حەڤدە ساڵە لە دەرەوەی کوردستانم و، هەموو بەرهەمە چاپکراوە تازەکانم نەدیون .. ئێوەی خۆێنەرانی دڵسۆزیش دەربارەی ئەم نووسینەم .. هەچ ڕەخنە و

پێشنیار و گلەیی و تێبینییەکتانهەیە بۆئیمایلەکەم – لە خوارەوە یە – بینێرن، بە ئەوپەڕی خۆشحاڵی و بە دڵفراوانی و سوپاسەوە لێتانی وەردەگرم و .. لە نووسینەکانی داهاتوومدا لەبەرچاویان دەگرم .. هیوای گەشەکردن و پێشکەوتنی رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کوردمان دەخوازم.

سەرچاوە: ماڵپەڕی گیارەنگ - ڕێکەوتی: ٢٦ی ئاگۆستی ٢٠١٣

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

جۆزەردانی ٢٧٢٥ی کوردی = جوونی ٢٠٢٥ی زایینی

سەرچاوە Serchawe

سپاس و پێزانین

بۆ بەرێز رەزا شوان بۆ نووسین و ئامادەکردنی ئەم بابەتە بەنرخە.

دەستتان خۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی

سەرچاوە
Serchawe